

**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
MEDENÎ SÜRELERDE BİR KEZ GEÇEN
KELİMELEİN TETKİKİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

Hazırlayan

Sardorkhon JAKHONGIROV

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Murat SARIGÜL

Kars – 2020

T. C.

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

MEDENÎ SÛRELERDE BİR KEZ GEÇEN

KELİMELEİN TETKİKİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Sardorkhon JAKHONGIROV

Danışman ve Jüri Üyeleri

Dr. Öğr. Üyesi Murat SARIGÜL

Dr. Öğr. Üyesi Alparslan KARTAL

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Emin YURT

Kars -2020

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
KISALTMALAR.....	iv
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİMDE BİR KEZ GEÇEN KELİMELERİ BULMA YÖNTEMLERİ VE KELİMELERİN VERİLİŞ ŞEKLİ

1.1.Kur'ân-ı Kerîm'de Bir Kez Geçen Kelimeleri Bulma Yöntemleri.....	5
1.1.2. Kelimeleri Bilgisayar Üzerinden Arama ve Bulma Yöntemleri.....	5
1.1.3. Kelimeleri Bulma Esnasında İstifade Edilen Eser	6
1.2. Kur'ân'da Bir Kez Geçen Kelime ve Kökleri Tespit Etmede Esas Alınan Kriterler.....	8
1.2.1. İsimlerin Veriliş Şekli	9
1.2.2. Fiillerin Veriliş Şekli.....	9
1.2.3. Kur'ân'da Bir Kez Geçen Kelime ve Köklerin Sıralanması.....	10

II. BÖLÜM

MEDENÎ SÛRELERDE BİR KEZ GEÇEN KELİMELERİN TETKİKİ

2.1. Bakara Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki.....	11
2.1.1. “بُعُوضَةٌ” Kelimesinin Tahlili.....	11
2.1.2. “بَقْلٌ” Kelimesinin Tahlili.....	14
2.1.3. “عَوَانٌ” Kelimesinin Tahlili	17
2.1.4. “فَاقِعٌ” Kelimesinin Tahlili	19
2.1.5. “شَيْبَةٌ” Kelimesinin Tahlili	21
2.1.6. “مِكَالٌ” Kelimesinin Tahlili.....	23
2.1.7. “بَابِلٌ” Kelimesinin Tahlili	24
2.1.8. “شَطْرٌ” Kelimesinin Tahlili.....	26
2.1.9. “الصَّفَاةُ وَالْمَرْوَةُ” Kelimesinin Tahlili	29
2.1.10. “رَمَضَانٌ” Kelimesinin Tahlili.....	31
2.1.11. “سِنَةٌ” Kelimesinin Tahlili	34

2.1.12. “أَنْفِصَامٌ” Kelimesinin Tahlili	35
2.1.13. “طَلٌّ” Kelimesinin Tahlili.....	37
2.1.14. “إِحْقَافٌ” Kelimesinin Tahlili	39
2.1.15. Değerlendirme.....	41
2.2. Âl-i İmrân Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki	41
2.2.1. “رَمْرَأٌ” Kelimesinin Tahlili.....	41
2.2.2. “بَيْتَارٌ” Kelimesinin Tahlili.....	44
2.2.3. “بَكَّةٌ” Kelimesinin Tahlil	45
2.2.4. “الْأَنَامِلُ” Kelimesinin Tahlili	48
2.2.5. “عُرَّى” Kelimesinin Tahlili	50
2.2.6. “فَطَّأٌ” Kelimesinin Tahlili.....	52
2.2.7. Değerlendirme.....	54
2.3. Nisâ Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki.....	54
2.3.1. “حُوبًا” Kelimesinin Tahlili	54
2.3.2. “نِحْلَةٌ” Kelimesinin Tahlili.....	57
2.3.3. “بِدَارًا” Kelimesinin Tahlili	60
2.3.4. “الْجَبْتِ” Kelimesinin Tahlili	62
2.3.5. “ثُبَاتٌ” Kelimesinin Tahlili	64
2.3.6. “مُرَاعَمًا” Kelimesinin Tahlili	66
2.3.7. “مُدْبِذِينَ” Kelimesinin Tahlili.....	69
2.3.8. Değerlendirme.....	71
2.4. Mâide Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki	72
2.4.1. “الْمُخْنَفَةُ” Kelimesinin Tahlili	72
2.4.2. “الْأَنْفُ” Kelimesinin Tahlili.....	74
2.4.3. “مِنْهَاجًا” Kelimesinin Tahlili.....	76
2.4.4. “قَسْبِيسِينَ” Kelimesinin Tahlili.....	78
2.4.5. “رِمَاحٌ” Kelimesinin Tahlili	80
2.4.6. “بَجِيرَةٌ” Kelimesinin Tahlili.....	82
2.4.7. Değerlendirme.....	85
2.5. Enfâl Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki.....	86
2.5.1. “الشَّوْكَةُ” Kelimesinin Tahlili	86
2.5.2. “رَحْفًا” Kelimesinin Tahlili.....	88
2.5.3. “مُتَحَيِّرًا” Kelimesinin Tahlili.....	89

2.5.4. “مُكَّاءُ” ve “تَصْدِيْقَةٌ” Kelimesinin Tahlili.....	91
2.5.5. Değerlendirme.....	93
2.6. Tevbe Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki	94
2.6.1. “كَسَادٌ” Kelimesinin Tahlili	94
2.6.2. “مَوَاطِنٌ ve حُنَيْنٌ” Kelimesinin Tahlili	95
2.6.3. “جِبَاهٌ” Kelimesinin Tahlili.....	98
2.6.4. “جُرْفٌ ve هَارٌ” Kelimesinin Tahlili	100
2.6.5. Değerlendirme.....	102
2.7. Hac Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki.....	103
2.7.1. “هَامِدَةٌ” Kelimesinin Tahlili	103
2.7.2. “عَطْفٌ” Kelimesinin Tetkiki	105
2.7.3. “الْمَجُوسُ” Kelimesinin Tahlili.....	106
2.7.4. “مَقَامِعٌ” Kelimesinin Tahlili	109
2.7.5. “عَبِيْقٌ ve ضَامِرٌ” Kelimesinin Tahlili	111
2.7.6. “تَفَنَّتْ” Kelimesinin Tahlili	113
2.7.7. “بَيْعٌ” Kelimesinin Tahlili	115
2.7.8. “بِنْرٌ” Kelimesinin Tahlili	118
2.7.9. Değerlendirme.....	120
2.8. Nûr Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki.....	121
2.8.1. “الْأَيَّامِي” Kelimesinin Tahlili	121
2.8.2. “زُجَّاجَةٌ” Kelimesinin Tahlili	123
2.8.3. “سَنَاءٌ” Kelimesinin Tahlili	126
2.8.4. “مُدْعَيْنٌ” Kelimesinin Tahlili.....	127
2.8.5. Değerlendirme.....	129
2.9. Ahzâb Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki.....	130
2.9.1. “جَوْفٌ” Kelimesinin Tahlili	130
2.9.2. “صَيَّاصِي” Kelimesinin Tahlili	132
2.9.3. Değerlendirme.....	135
2.10. Muhammed Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki.....	135
2.10.1. “تَعَسَّأٌ” Kelimesinin Tahlili	135
2.10.2. “أَسِنٌ” Kelimesinin Tahlili	137
2.10.3. “عَسَلٌ” Kelimesinin Tahlili.....	140
2.10.4. “أَنْفَاءٌ” Kelimesinin Tahlili	141

2.10.5. “أَشْرَاطُ” Kelimesinin Tahlili.....	144
2.10.6. Değerlendirme.....	146
2.11. Fetih Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki.....	146
2.11.1. Değerlendirme.....	146
2.12. Hucurât Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki.....	147
2.12.1. “أَلْقَابِ” Kelimesinin Tahlili.....	147
2.12.2. Değerlendirme.....	147
2.13. Mücâdele Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki.....	147
2.13.1. “الْمَجَالِسِ” Kelimesinin Tahlili.....	147
2.13.2. Değerlendirme.....	150
2.14. Saf Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki.....	150
2.14.1. “مَرُصُوصٌ” Kelimesinin Tahlili.....	150
2.14.2. Değerlendirme.....	151
2.15. Cuma Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki.....	152
2.15.1. “الْجُمُعَةِ” Kelimesinin Tahlili.....	152
2.15.2. Değerlendirme.....	153
2.16. Münâfikûn Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki.....	154
2.16.1. “حُشْبٌ” Kelimesinin Tahlili.....	154
2.16.2. Değerlendirme.....	156
2.17. Tahrîm Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki.....	156
2.17.1. “تَيْبَاتٍ” Kelimesinin Tahlili.....	156
2.17.2. Değerlendirme.....	158
2.18. İnsân Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki.....	159
2.18.1. “زَمْهَرِيرًا” Kelimesinin Tahlili.....	159
2.18.2. “سَلْسَبِيلًا ve زَنْجَبِيلًا” Kelimesinin Tahlili.....	161
2.18.3. Değerlendirme.....	162
KUR’ÂN’DA BİR KEZ GEÇEN KELİME VE KÖKLERİN ALFABETİK	
SIRALANMASI.....	163
SONUÇ.....	187
BİBLİYOGRAFYA.....	189
ÖZGEÇMİŞ.....	193

ÖNSÖZ

Beşeriyete Peygamberimiz Muhammed (s.a.v) aracılığı ile gönderilen ve Cenâb-ı Hakk'ın yüce keliması olan Kur'ân-ı Kerîm nazil olduğundan günümüze dek bize hidâyet rehberi olmuştur. İslam Ümmetinin geçmiş ve hazırdaki uleması bu mukaddes Kitap üzerinde binlerce çalışmalar yapmış ve yapmada devam etmektedirler. Kur'ân-ı Kerîm sema kadar geniş okyanus kadar dipsizdir. Onun üzerinde araştırma yapıldığı müddetçe ortaya yeni bilgiler zuhur etmektedir. İşte bu bilgiler asırlardan beri insanlığa hep faydalı olmuş, iman kuvvetini arttırmış, hidâyete erdirmiş ve bilimsel bulguları ortaya çıkarmıştır.

Bu çalışmada insanlığa hidâyet rehberi olan Kur'ân-ı Kerîm'in kelimeleri üzerinde durulmuştur. Önce Kur'ân'da sadece bir kez geçen kelimeler tek tek tespit edilerek ayrılmıştır. Daha sonra araştırmanın konusu olarak seçilen, Medenî sûrelerde bir kez geçen kelimelerin tetkiki üzerine odaklanmıştır. Medenî sûrelerde bir kere geçen kelimeler isim ve fiil kategorisine ayrılarak, isim cinsinden olanların üzerinde yoğunlaşmıştır.

Öncelikle Özbekistan Cumhuriyeti vatandaşı olarak bize eğitim fırsatını tanıyan Türkiye Cumhuriyetine ve halkına, her türlü maddî ve manevî yardımlarını esirgemeyen Kafkas Üniversitesi akademisyenlerine, Jüri üyeleri İlahiyat Fakültesi Dekan Yardımcısı Dr. Öğr. Üyesi Alparslan KARTAL hocamıza ve Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Emin YURT hocamıza, özellikle Yüksek Lisans eğitimim süresince bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım, araştırmanın planlanmasından yazım aşamasına kadar fikir ve görüşleriyle beni destekleyen ve her zaman varlığını yanımda hissettiğim değerli danışman hocam Dr. Öğr Üyesi Murat SARIGÜL hocama teşekkürlerimi sunarım.

24.06.2020

Sardorkhon JAKHONGIROV

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI
MEDENÎ SÛRELERDE BİR KEZ GEÇEN KELİMELERİN TETKİKİ
Hazırlayan: Sardorkhon JAKHONGIROV
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Murat SARIGÜL
2020 –IV + 193 Sayfa

ÖZET

Bir Garibü'l-Kur'ân çalışması olan bu tezde öncelikle Kur'ân'da bir kez geçen kelimelerin tesbiti yapılmıştır. Daha sonra tespit edilen kelimelerin Mekkî ve Medenî olarak ayrımı yapılarak, Medenî sûrelerde bir kez geçen kelimelerin tetkiki üzerinde durulmuştur.

Tetkik esnasında kelimenin Kur'ândaki metni ve meali, gramer tahlili ve anlamı, kelimenin Kur'ândaki ve Arapçada eş anlamları ve son olarak kelimenin kullanımındaki muhtemel hikmetlere bakış şeklinde başlıklar altında değerlendirilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de bir kez geçen kelimelerin tespiti yapılırken toplam 520 adet kelimenin bir kez kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunlardan 393 adedi isim cinsinden, kalan 127 adedi ise fiillerden oluşmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de bir kez geçen kelimelerin 344 adedi Mekkî sûrelerde 176 adedi ise Medenî sûrelerde yer almaktadır.

Anahtar kelimeler: Kur'ân-ı Kerîm, Garibü'l-Kur'ân, Kelimeler, Lügat, Tefsir, Âyetler.

Kafkas University
Institute of Social Sciences
Department of Basic Islamic Sciences
Tefsir Science
Investigations the Words Once Passed in the Madinah Surah
Master's Thesis
Sardorkhon JAKHONGIROV
Supervisor: Assist Prof. Dr. Murat SARIGÜL
2020 –IV + 193 Page

ABSTRACT

In this study, it was tried to focus on the words of the Quran. First of all, it was tried to find the words and roots mentioned once in the Quran and to classify them. By making a distinction between the words determined later as Mecci and Madani it is emphasized on the examination of the words mentioned once in the civilized periods. During the investigation, the text and meaning of the word in the Quran, its grammatical analysis and its meaning, the synonyms of the word in the Quran and Arabic, and finally, the possible wisdom in the use of the word were evaluated under the headings.

While determining the words mentioned once in the Quran, it was determined that a total of 520 words were used once. 393 of these are nouns and the remaining 127 are verbs. 344 of the words mentioned once in the Quran consist of Meccian suras and 176 of them are made up of Madanian suras.

Key words: Quran, Garibü'l-Kur'ân, Words, Dictionary, Commentary, Verses.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
bkz.	: Bakınız
ev.	: Çeviren
Der.	: Dergisi
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Fak.	: Fakóltesi
md.	: Maddesi
Ör	: Örnek
anl.	: Anlamı
ođ.	: ođul
ö.i.	: Özel isim
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
trs.	: Tarihsiz
Üni.	: Üniversitesi
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

BİSMİLLÂHİRRAHMÂNİRRAHÎM

Kur'ân-ı Kerîm, Cenâb-ı Allah'ın insanlığa indirdiği son mukaddes kitaptır. Son Peygamber olan Hz. Muhammed'e (s.a.v) Cebrâil (a.s) tarafından vahiy yoluyla indirilen Kur'ân-ı Kerîm tevâtür yoluyla nakil edilerek günümüze kadar gelmiştir ve dünyanın sonuna kadar varlığını sürdürecektir. Kur'ân-ı Kerîm tüm zaman ve mekânda beşeriyet hayatının tümüne, maddî ve manevî bir hidâyet rehberi olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'in Neml Sûresi 1-3. âyetlerinde meâlen şöyle buyurulmaktadır: **“Tâ-Sîn. Bunlar Kur'ân'ın, apaçık bir kitabın âyetleridir. Kur'ân, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve ahirete de kesin olarak inanan müminler için bir hidâyet rehberi ve bir müjdedir.”**¹

Allah Teâlâ kitabında Kur'ân hakkında diğer örneklerden birini de zikrederek şöyle buyurmaktadır:

كُتِبَ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكًا لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ

“Bu Kur'ân, âyetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır.”²

Serveri Kâinat Peygamberimiz'den (s.a.v) Kur'ân fazileti hakkında şu mübarek hadis rivâyet edilmektedir: Hâris el-A'ver'den şöyle rivâyet ediyor: Bir gün mescide uğradığımda halkın, zikri terk ederek, gereksiz, malâyanî konulara daldığını gördüm. Çıkıp Hz. Ali'ye (r.a) durumdan haber verdim. O da bana:

Doğru mu söylüyorsun, öyle mi yapıyorlar?, dedi. Ben de, “Evet” deyince, bana: Ben Resûlullah'ın (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle söylediğini işittim, **“Haberiniz olsun bir fitne çıkacak!”** Ben hemen: Bundan kurtuluş yolu nedir Ey Allah'ın Resûlü?, diye sordum. Hz Peygamber: **“Allah'ın Kitabı (na uymak)dır. O'nda sizden önceki (milletlerin ahvâliyle ilgili) haber, sizden sonra (kıyamet e kadar) gelecek fitneler ve kıyamet ahvâli ile ilgili haberler mevcut. Ayrıca sizin aranızda (iman-küfür, taat-isyân, haram-helâl nev'inden) cereyan edecek ahvâlin de hükmü var. O, hak ile batılı ayırt eden ölçüdür. O'nda her şey ciddîdir, gayesiz bir**

¹ Neml, 27/1-3

² Sad, 38/29

kelâm yoktur. Kim akılsızlık edip, O'na inanmaz ve Onunla amel etmezse, Allah onu helâk eder. Kim O'nun dışında hidâyet ararsa Allah onu saptırır. O Allah'ın sağlam ipidir. O, hikmetli olan zikirdir, O dosdoğru yoldur. O, kendine uyan hevâları koymaktan, kendisini (kıraat eden) delilleri iltibastan korur. Âlimler ona doyamazlar. Onun çokça tekrarı usanç vermez, tadını eksiltmez. İnsanı hayretlere düşüren mümtaz yönleri son bulmaz, tükenmez, o öyle bir kitaptır ki, cinler işittikleri zaman şöyle demekten kendilerini alamadılar: *Biz, hiç duyulmadık bir tilâvet dinledik. Bu doğruya götürmektedir, biz onun (Allah kelâmı olduğuna) inandık* (Cin Sûresi, 1. âyet). Kim ondan haber getirirse doğru söyler. Kim onunla amel ederse ücrete mazhar olur. Kim onunla hüküm verirse adaletle hükmeder. Kim ona çağrılırsa, doğru yola çağrılmış olur. Ey A'ver, bu güzel kelimeleri öğren.”³, diye buyurdu.

Araştırmanın amacı

Yukarıda ifade ettiğimiz Hadis-i Şerifte Resûlullah (s.a.v) Kur'ân için birçok övgülerde bulunmakla birlikte “...gayesiz bir kelâm yoktur” tâbirini kullanmaktadır. Böyle ise biz ümmete Kur'ân'daki kelimelerin lügavî ve ıstılah anlamlarını, kelimelerdeki mecaz ve hakikati, kelimelerin hangi konularda geldiğini öğrenmemiz icap etmektedir. Bununla birlikte belli kelimelerin sadece bir kere kullanım sebep ve hikmetlerini araştırıp, öğrenmekte bizim için ayrıca önem arz eder.

Araştırmada Kur'ân'daki bir kere zikredilen kelimeler üzerinde odaklanılmıştır. Neden bir kere geçen kelimeler? Şâyet her hangi bir kimse kendi kendine hayatı boyunca hangi kelimeyi bir defa kullandığını sorarsa, cevabı için uzun bir süre düşünmesi gerekir. Buna cevap bulduğu takdirde, neden o kelimeyi sadece bir defa kullandığı üzerinde düşünmelidir. İşte böyle bir soru araştırmanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Cenâb-ı Allah'ın Kur'ân'da tek kez kullandığı kelimelerin mahiyeti araştırılmaya çalışılmıştır.

³ Tirmizi, “Sevabu'l-Kur'ân” 14, 2908.

Araştırmanın Metodu

Öncelikle bu sahada yapılmış çalışmalarını tespit etme yoluna gidilmiştir. Klasik Garibü'l-Kur'ân eserlerimizin telifinde kelimenin bir kere geçmesi kıstas alınmadığı bilinmektedir. Modern dönemde ise tezimizle yakın bir isme sahip olan İskender Şahin'in "*Sami Dilleriyle Mukayeseli Olarak Kur'ân'da Bir Defa Geçen Kelimeler*"⁴ adlı eseri yer almaktadır. Diğer taraftan konu hakkında araştırma başlığımız çerçevesinde herhangi bir tez çalışması tespit edilmemiştir.

İskender Şahin bu eserinde bir defa geçen kelimelerin adedini 389 olarak vermiştir.⁵ Ayrıca eserde Kur'ânda bir defa geçen kelimeler Sami dilleriyle mukayeseli olarak çalışılmıştır. Burada mezkûr eserin güzel bir çalışma olduğunu söylemek isteriz. Fakat daha sonra Kur'ânda bir kere geçtiğini bildiğimiz bazı kelimelerin bu eserde yer almadığının farkına vardıkdan sonra hem bir kez geçen kelimeleri yeniden tespit etme hem de, bu eserde yer almayan çalışma başlıklarını da ekleyerek bu önemli konuyu yeniden ele almaya karar verilmiştir. Neticede bir kez geçen kelimelerin sayısı 131 gibi büyük bir farkla 520 adet olarak belirlenmiştir. Biz oluşan bu farkın kelimelerin bilgisayar üzerinde tespit edilmeye çalışılmasının oluşturduğu bir sonuç olduğu kanaatindeyiz. Zira bir kez geçen kelimeleri bulma yöntemleri kısmında bahsedeceğimiz üzere, bilgisayar yoluyla kelimenin kök harflerine bakarak bulma yöntemlerinin eksiklikleri tarafımızca fark edilmiş ve Muhammed Fuâd b. Abdülbaki el-Mısrî'nin (1882-1968) *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*⁶ adlı eseri baştan sona yer alan kelimelere bakılarak bu sayıya erişilmiştir.

Ayrıca bizim çalışmamız İskender Şahin'in eserine nispetle bir kez geçen kelimenin *Kur'ândaki metni ve meali ile birlikte, kelimenin gramer tahlili, kelimenin Kur'ândaki ve Arapçada eş anlamları, kelimenin kullanımındaki muhtemel hikmetlere bakış* şeklinde başlıklar eklenerek konu zenginleştirilmiştir.

Bilindiği üzere Garibü'l-Kur'ân kitapları kelimenin az kullanılmasını ölçü olarak tasnif edilmiş eserlerdir. Biz Garibü'l-Kur'ân çalışması yapabilmek için tezimizi öncelikle bir kez geçen kelimeler ile sınırlandırma yoluna gittik. Ardından Kur'ânda

⁴ İskender Şahin, *Sami Dilleriyle Mukayeseli Olarak Kur'ân'da Bir Defa Geçen Kelimeler*, İstanbul: Metamorfoz Yayıncılık. (2018). 1.Baskı. ISBN: 978-605-81799-8-1.

⁵ A.g.e. s.179.

⁶ Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945).

bir kez geçen kelimelerin tamamını konu edinmek bir Yüksek Lisans çalışmasını boyutlarını aşacağından dolayı tez konusu *Medenî Sürelerde Bir Kez Geçen Kelimelerin Tetkiki* diyerek belirlemeye karar verilmiştir.

Bununla birlikte kelimeler bir tabloda tarafımızca Mekkî ve Medenî ayrımı yapılarak ilim dünyasının ilgisine sunulmuştur. Kur'ân'daki bir kere geçen kelimelerin hepsini tetkik yapılamamışsa da bir kere geçen kelimeleri bulmak ve ayırt etmek hedefine ulaşılmıştır.

Medenî sûrelerde bir kere geçen kelimeler sayısı 176 adet olup, çoğu isimlerden oluşmaktadır. Bundan dolayı araştırmada daha çok isim cinsinden olan kelimeler üzerinde durulmuştur.

Tetkik esnasında ilk olarak kelimenin geçtiği sûre, âyet ve meâli verilmiştir. Meâller Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları tarafından hazırlanan Kur'ân-ı Kerîm meâli üzerinden gösterilmiştir.⁷ Sonra kelimenin gramer yönden tahlili ve sözlük anlamları verilmiştir. Ardından kelimenin Kur'ân'daki eş anlamları gösterilmiştir. En sonunda kelimenin bir kez geçmesindeki muhtemel hikmetler klasik tefsirlerden istifade edilerek ele alınmıştır. Ayrıca kelimeler geçtikleri surelere göre tasnif edilmiş ve isim/fiil kategorilerine ayrılmış, sayısal veriler eşliğinde kelimelerin neveleri gösterilmiştir.

Araştırma esnasında kelimelerin tetkiki yapılırken, beklenmedik başka bulgular da ortaya çıkmıştır. Örnek olarak, Cenâb-ı Hakk'ın daha çok hangi konularda kelimeleri bir kere kullandığı anlaşılmıştır.⁸

Çalışmamızı daha geniş kapsamlı araştırmaların ortaya çıkmasına katkı sağlayacak mütevazî bir tez olmasını umuyoruz. Son olarak araştırmacı ana dili olmayan bir dilde hazırladığı tezinde oluşan eksiklerden değerli okuyuculardan bağışlamasını istirham eder. Tevfik ve hidâyet Allah'tandır.

⁷ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı, (haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin), Ankara: Yenigün Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. (2011). 12. Baskı.

⁸ Kelimelerin konularla ilgili listesi araştırmanın sonuç kısmında verilmiştir. bkz. s. 188.

I. BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİMDE BİR KEZ GEÇEN KELİMELERİ BULMA YÖNTEMLERİ VE KELİMELERİN VERİLİŞ ŞEKLİ

1.1. Kur'ân-ı Kerîm'de Bir Kez Geçen Kelimeleri Bulma Yöntemleri

1.1.2. Kelimeleri Bilgisayar Üzerinden Arama ve Bulma Yöntemleri

Bu çalışmayı başlamadan önce ilk olarak Kur'ân'da bir kez geçen kelimeleri bulma yöntemine üzerinde durulmuştur. Bunun için bazı usuller denendi. İlk olarak Kur'ân fihristi ile ilgili önemli eserlere müracaat edilmiştir. Daha çok günümüzün en önemli bilgi kaynağı olan bilgisayar ve internet ortamına odaklanıldı. Bu konuda çalışılan birkaç program ve siteleri gözden geçirildiğinde ilk başta bu yöntemin daha kolay olduğunu düşünülmüştür. Belli bir aşamadan sonra arama programları aracı ile Kur'ân'da geçen tek kelimeler sayısı bir araya toplanmıştır. Fakat sonuç beklendiği gibi olmamıştır. Bunun nedeni ise belli programların arama metotlarını Arapça kelimelerin kökünü esas almasıdır.

Sonunda ise bu yöntem Kur'ân'daki bir kez geçen kelimelerin arama işinde pek sağlıklı olmadığı ortaya çıkmıştır. Bilindiği gibi Arapça'da fiiller belli bir kök (matar)dan oluşmaktadır.

Örnek olarak şunlar göstere biliniz: Kur'ân-ı Kerîm'deki عُرْبًا kelimesi bir kez geçmektedir¹. Ama *Arapça* veya *Arap* manasındaki عَرَبِيٌّ ve عَرَبِيًّا kelimeler toplam on bir kere geçmektedir.² Bu iki عُرْبًا ve عَرَبِيًّا kelimeleri ayrı ayrı anlamları ifade etmekte fakat aynı kökten yani ر ب ع dan gelmektedir. Ne var ki, bilgisayar programı عُرْبًا kelimesini bir kez geçiyor diye tespit etmemektedir. Başka bir örnek şöyledir: الْجِيَادُ ve³ جِيَادٌ kelimeleri her biri Kur'ân'da bir kez geçmektedir.⁴ Yukarıda dediğimiz

¹ عُرْبًا için bkz. M. Fuad Abdalbaki. *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut-Dâru'l-Fikr. SB-7064. s. 456.

² M. Fuad Abdalbaki. *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut-Dâru'l-Fikr. SB-7064. s. 456.

³ الْجِيَادُ Sâd, 38/ 31, جِيَادٌ Tebbet, 111/ 5

⁴ M. Fuad Abdalbaki. *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut-Dâru'l-Fikr. SB-7064 bkz. الْجِيَادُ için s. 186. جِيَادٌ için s. 191.

harflerin benzerliği ve köklerin bir birine yakın olması bilgisayarı da yanılmaktadır. Bu ve buna benzer örneklerin bir çoğu misal olarak getirilebilir.

Peki, problem nasıl çözülebilmiştir? Bilgisayar programlarındaki aramalar hiç mi işe yaramadı? Bilgisayardaki arama yöntemlerinin tabii ki faydası oldu, ama eksiklikleri doldurmak için konu ile ilgili eserlere müracaat etmekten başka çare kalmamıştır.

Bu konuda bir kaç kitaba başvurmakla birlikte yukarıda ifade ettiğimiz ve kısaca bilgi verdiğimiz Muhammed Fuat b. Abdalbaki'nin *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*⁵ adlı kitabının yeri başka oldu. Kur'ân-ı Kerîm ve tefsir alanında araştırma yapanların hemen hemen hepsinin kitap raflarında bulunan mezkûr değerli eser, bu âcizane araştırmayı yapılması için çok yardımcı oldu ve kolaylık sağladı. (Allah eser müellifine rahmet eylesin). Bu eserde Kur'ân'daki tüm kelimeler eksiksiz halde verilmiştir. Kur'ân'dan olup eserde yer almayan kelimelere rastlanmamaktadır. Ancak müellifin kendisi bazı kelimelerin kitaptaki yerini kök itibari ile başka yerde olduđunu⁶ ve lafızlardan sadece ön beş tanesinin⁷ sonradan fark ettiğini sonraki bashıda ifade eder.⁸ Kitaptaki işi kolaylaştıran bir yön ise birden fazla geçen kelimelerin adedinin rakam ile yazılmasıdır. Bir kere kullanılan kelimeler için ise adet sayısı rakamla belirlenmemiştir. Bize düşeni ise 795 sayfadan oluşan kitabı tek tek incelemek ve bir defa geçen lafızları kök ve mastar itibari ile ayırmak, ön edat, zamir ekleri ve başka ekleri çıkararak kelimenin asıl kökünü bulmak olmuştur.⁹

1.1.3. Kelimeleri Bulma Esnasında İstifade Edilen Eser

Araştırmada Kur'ân-ı Kerîm'de bir kere geçen kök ve kelimelerin bulma yöntemleri için günümüze kadar yazılan birçok esere müracaat edilmiştir.

Örnek olarak, Râğıb el-İsfahânî'nin (el-Müfredât'ın 409/1018 tarihli bir yazmasındaki nota göre 343 yılı Recep ayının başlarında Kasım 954 İsfahan'da

⁵ M. Fuad Abdalbaki. *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut-Dâru'l-Fikr. SB-7064.

⁶ a.g.e. s. و

⁷ Eksik ön beş kelime Kur'ânda bir kez geçen kelimeler değildir. (S. J)

⁸ a.g.e. s. ح

⁹ Not: Fihrist kitabındaki tek kelimedan maksat aynı kökten olmakla birlikte o kelimeye eklenen diğer edatları ayrı saymak kastedilmektedir. Örn: Bakara 286 de لَا تُؤَاخِذُنَا kelimesi ile Kehf 73. ayette لَا تُؤَاخِذُنِي kelimeleri Kur'ânda bir defa geçmektedir, fakat bu iki kelimenin mastarı aynıdır.

doğdu)¹⁰ *el-Müfredât*¹¹ (الاصفهاني مفردات غريب القرآن-الراغب) adlı Kur'ân'daki garip kelimelere dair eseri, Muhiddin Derviş'in *İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm* (I-X, Humus 1400-1408/1980-1988)¹² (إعراب القرآن الكريم وبيانه) adlı eseri gösterilebilir.

Ancak çalışmada esas alınan Muhammed Fuâd b. Abdülbaki el-Mısri'nin (1882-1968) *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* المعجم المفهرس لألفاظ القرآن الكريم (Kahire-Beyrut 1364/1945, 1378. İstanbul 1982)¹³ adlı eseridir.¹⁴

Bu eser son dönemde yazılan en değerli Kur'ân lafızları fihristi olarak bilinmektedir ve Kur'ân-ı Kerîm kelimelerini arama yönteminde okurlarına çok kolaylık sağlamıştır. Eser müellifi hakkında, “*Benîyûsuf vilâyetinin merkezinde yer alan Kimmûlarûs'a bağlı Kalyûbiye köyünde doğdu. Küçük yaşta iken, Harp Bakanlığı'nda çalışmakta olan babasının görevi sebebiyle bir buçuk yıl Sudan'da kaldı. Veddünnücûm Savaşı yüzünden tekrar Kahire'ye döndü ve ilk öğrenimine burada devam etti. Daha sonra Özbekiye'de bulunan Medresetü Emrikân'a girdi. Ardından öğrenimini özel olarak sürdürdü. Bu sırada Mısırlı edebiyatçı Sâdık Anber ve dil âlimi Abdullah Emîn ile dostluk kurdu. Bazı resmî okullarda ders verdi ve 1905-1933 yıllarında Ziraat Bankası'nda Fransızca mütercimi sıfatıyla çalıştı. Bankanın tasfiye edilmesi üzerine Kahire'de Dârü ihyâi'l-kütübi'l-Arabiyye adıyla bir yayınevi açtı; burada Kur'ân, sünnet ve indeks (fihrist) alanında eserler neşretti. 1950'li yıllarda Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye'de araştırmacı ve danışman olarak görev yaptı. Bu arada klasik Arap edebiyatıyla ilgilendi. Mustafa Abdürrâzık, Kâsım Emîn, Abdülvehhâb Azzâm ve M. Reşîd Rızâ'nın görüşlerinden etkilendi. Reşîd Rızâ'nın vefatına kadar (1935) on dört yıl onunla birlikte bulundu. Batılı araştırmacılarla irtibat kurmasında Reşîd Rızâ'nın yardımı oldu. Araştırmaları ve tahkik çalışmaları ile Mısır'da ve İslâm dünyasında tanındı. Kahire'de önce Ravza'da, ardından Cîze'de oturdu. Ömrünün sonlarına doğru gözlerinde görme kaybı başladı ve ölümünden önce gözlerini kaybetti. 22 Şubat 1968'de Cîze'de öldü. Eserleri, el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm (Kahire-Beyrut 1364/1945, 1378. İstanbul 1982). Alman şarkiyatçısı Gustav Leberecht Flügel'in*

¹⁰ M. Adnân el-Cevhercî, LXI/1 (1986), s. 195.

¹¹ el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Huseyn, el-Mufredât fi Ğaribi'l-Kur'ân, (thk.: Muhammed Seyyid Kîlânî) Dâru'l-Ma'rife, Beyrut tsz. Z.

¹² DİA, TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 22. Cilt. s. 376-379. İstanbul-2000.

¹³ DİA, TDV İslâm Ansiklopedisi 30. Cilt. s. 529-530. İstanbul-2005.

¹⁴ المؤلف: محمد فؤاد عبد الباقي. الناشر: دار الكتب المصرية. سنة النشر: 1364 عدد المجلدات: 1. عدد الصفحات: 795

Concordanticae Corani Arabicae adlı eseri esas alınıp büyük ölçüde tashih edilerek meydana getirilmiştir. Kitabı Mahmut Çanga Kur'ân Kelimelerinin Anahtarı (İstanbul 1986), Bekir Karlığa Mevzûlarına Göre Âyet-i Kerîmeler ve Meâlleri (İstanbul 1980, 1988) adıyla Türkçe'ye çevirmiştir... ”¹⁵, denilmektedir.

Yukarıda kısaca bilgileri verilen kitap çalışmada Medenî sûrelerde bir kez geçen kelimeleri bulma için esas alınmıştır. Kitabın her sayfası tek tek incelenerek önce bir kere geçen kelimeler ayrılmıştır. Sonra kelimelerin kök bakımından aynı olanları çıkarılmış ve Mekkî ve Medenî sûrelere ayrılmıştır. Araştırma aşamasında Medenî sûreler ile birlikte Mekkî sûreler de ayrıca verilmiştir. Ancak tezin konusu Medenî sûrelerle ilgili olduğu için bu konuya odaklanmıştır. Bununla birlikte tez sonunda Kur'ân-ı Kerîm'de bir kez geçen kelimeler ek olarak verilmektedir.

1.2. Kur'ân'da Bir Kez Geçen Kelime ve Kökleri Tespit Etmede Esas Alınan Kriterler

a) Öncelikle hem kök hem kelime itibari ile sadece bir kez geçen isim ve fiiller dikkate alınmıştır. Bu tür kelimeler tek kalıpta gelmiş ve bu kalıptan diğer kelimeler türememiştir.

Örn: يَلْفُظُ (söyler) Kaf, 50/18. حَمِطُ (buruk) Sebe, 34/16.

b) Araştırmada yer alan belli bir kelime birden fazla geçmiş ancak bir sûrenin aynı âyetinde veya o âyetin devamında zikrolunmuştur. Ör: شَطْرُ (yön) Bakara, 2/144, 149, 150. Görüldüğü gibi bu kelime Kur'ân'da üç kere tekrarlanmakta ama aynı sûre ve aynı konu bahsinde geçmektedir. Başka bir örnek daha Muzemmil Sûresi 8.âyette وَتَبَيَّنَلِ إِلَيْهِ تَبَيَّنَلَا burada بَتَل (yönelmek) mastarından oluşan kelime iki kere geçmekte ama dediğimiz gibi aynı sûre ve aynı âyette zikredilmektedir.

c) Kök itibari ile aynı ve zahirde benzeyen ama anlam itibari ile başka manaya gelen kelimeler de araştırmada dikkate alınmıştır. Ör: انف (burun) Maide, 5/45 ve اِنْفًا (az önce) Muhammed, 47/16. Bu iki kelimenin kökü انف tarzındadır.

d) Aynı kökten gelip sonunda anlam değişikliğine uğrayan kelimeler bir kez geçen kelime olarak sayılmıştır. Ör: حَنَّ (örttü, gizledi) En'am, 6/76 ve أَجِنَّةً (ceninler) Necm,

¹⁵ Bu madde ilk olarak 2005 senesinde İstanbul'da basılan DİA, TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 30. cildinde, 529-530 numaralı sayfalarda yer almıştır.

53/32 kelimesi aynı kökten جنن gelmekte ancak başka anlamları vermektedir. Başka bir örnek is: حَيَّةٌ (kocaman yılan) kelimesi¹⁶ حياة (yaşamak) kökünden gelmektedir.

e) İster diğer kalıplara benzer olsun ister olmasın bir kez geçen özel isimlerin tümü araştırma kapsamında tespit edilmiştir. Ör: بحيرة (Bahîre-deve ismi), حَامٍ (Ham-deve ismi)¹⁷, بَابِلٍ (Babil-bölge ismi)¹⁸ kelimeleridir.

f) İsim-fiil veya harften oluşan kelimeler de alınarak isim kategorisine yerleştirilmiştir. Ör: هَيِّتْ (haydi gel) Yusuf, 12/23. إِي (evet) Yunus, 10/53.

1.2.1. İsimlerin Veriliş Şekli

- a) Belirli belirlilik (mârifet) takısı olduğu gibi kalmıştır. Ör: الْمَخَاضُ
- b) İsimlerdeki önekler çıkarılmıştır. (harf-i cerler). Ör: السَّاحِلِ – بِالسَّاحِلِ
- c) Tekit lâm-ı (ل) çıkarılmıştır. Ör: شَوْبًا – لَشَوْبًا
- d) İkil, çoğul ekleri ve cem-i teksirler olduğu gibi verilmiştir. Ör: النَّفَّاثَاتِ – أَفْقَالُ – مُدْهَمَّانِ
- e) Bitişik zamirler çıkarılmıştır. Ör: عَطْفٍ – عَطْفِهِ
- f) و ve ف gibi atıf harfleri çıkarılmıştır. Ör: تَعَسًا – فَتَعَسًا
- g) İsm-i tafdil ve mastar kalıpları olduğu gibi kalmıştır. Ör: تَيْبِيلاً – أَذْهَى
- h) Kelimelerin (son harekesi) Kur'ân'da olduğu gibi verilmiştir. Ör: آسِنٍ – أَبَّا
- i) Cemi teksir (kırık çoğul)lar olduğu gibi verilmiştir. Ör: الْجَوَارِحِ – جرح

1.2.2. Fiillerin Veriliş Şekli

- a) و ve ف atıf harfleri çıkarılmıştır. Ör: الْخَلْعُ – فَالْخَلْعُ، اشْتَعَلَ – وَاشْتَعَلَ
- b) مَا öneki kaldırılmıştır. Ör: يَلْفِظُ – مَا يَلْفِظُ
- c) Fiilin istikaktaki asıl şahıs eki sabit kalmakla birlikte bitişik zamirler çıkarılmıştır. Ör: أَلْتَنَا – أَلْتَنَاهُمْ
- d) Olumsuzluk eki olan لَا ve مَا harfleri çıkarılarak ve anlamı olumlu olarak verilmiştir. Ör: أَلْتَنَا – مَا أَلْتَنَا، يُوَدُّ – لَا يُوَدُّهُ
- e) Tekit nun'u olduğu gibi kalmıştır. Ör: يُبِطِّنُ
- f) Fillerin kökü değil çekimdeki şekli verilmiş, ancak sıralamada mastarına göre dizilmiştir. Ör: نَبَّهْلٍ – أَنْبَجَسَتْ

¹⁶ Taha, 20/20

¹⁷ Maide, 5/103

¹⁸ Bakara, 2/102

g) Tekit lââm-ı (ل) çıkarılmıştır. Ör: نَسْفَعًا – نَسْفَعًا، أَحْتَبِكَنَّ – لَأَحْتَبِكَنَّ

h) Fiilin îrâbı (son harekesi) Kur'ân'da olduğu gibi kalmıştır. Ör: يَسْئَلُ

1.2.3. Kur'ân'da Bir Kez Geçen Kelime ve Köklerin Sıralanması

Kur'ân'da bir kez geçen kelime ve kökler iki ana gruba göre yani, isimler ve fiiller olarak ayrılmıştır.¹⁹ İlk grupta isimler sonra ise fiiller gelmektedir. Sıralama Arap alfabesine göre alfabetik şekilde dizilmiştir. Sonra ise bulunan tüm kelimeler Mekkî ve Medenî olarak ayrılmıştır.

Her bir kelimenin kökü, Kur'ân'daki lafzı, anlamı ve geçtiği sûre/numarası verilmiştir. Kur'ân'da geçen özel isimler için parantez içinde vurgu yapılmıştır.

Ör: إِرَمَ İrem (ö.i), أَزَرَ Âzâr (ö.i) gibi kelimeler. Bir kere geçen isim-fiil ve diğer harf edatları ise isim kategorisinde yer almıştır.

Tabloda kelimelerin anlamı verilirken onun sadece bir veya iki genel anlamı sunulmuştur. Kelimelerin daha geniş anlamlarına ise araştırmada yer verilmiştir. Önce sûre ismi ve ardından âyet rakamı verilmektedir. Bir kere geçen kelimenin Kur'ân'daki metni ile beraber kökü de yazılmıştır. Ör: كُشِطْتُ – كَشِطَ

Tek kez geçen kelimeler araştırma sonunda tablo şeklinde detaylı olarak beyan edilmektedir.²⁰

¹⁹ Araştırma sonunda ek olarak tüm kelimeler liste halinde verilmektedir (S. J). bkz. s. 173.

²⁰ bkz. s. 173.

II. BÖLÜM

MEDENÎ SÛRELERDE BİR KEZ GEÇEN KELİMELERİN TETKİKİ

2.1. Bakara Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki

2.1.1. “بُعُوضَةٌ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Bakara Sûresi 26. âyetinde bir kez¹ geçmektedir.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةٌ فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ (٢٦)

“Allah, bir sivrisineği, ondan daha da ötesi bir varlığı örnek olarak vermekten çekinmez. İman edenler onun, Rablerinden (gelen) bir gerçek olduğunu bilirler. Küfre saplananlar ise, -Allah, örnek olarak bununla neyi kastetmiştir?-derler. (Allah) onunla (ondan ders çıkarıp çıkarmamaları ile) birçoklarını saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir. Onunla ancak fasıkları saptırır.”²

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

1) İrapta بُعُوضَةٌ kelimesi kendisinden önceki *mefulü bih* olan مَثَلًا lafzından *bedeldir* (bedel-i küll mine’l-küll) ve *mansûptur*. ما ise sıfattır. بُعُوضَةٌ Tekildir, çoğulu بُعُوضٌ şeklindedir.

Başka irab vecihleri de şöyledir:

2) مَثَلًا : Haldir. Fetha ile *mansûptur*. بُعُوضَةٌ : *Mefulün bihtir* fetha ile *mansûptur*.

3) Veya hem “مَثَلًا” hem de “بُعُوضَةٌ” ikisi birden “يَضْرِبُ” fiilinin mefulleridirler. Fetha ile *mansûpturlar*.

¹ بُعُوضَةٌ için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 131.

² *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

Meâl ve tefsir kitaplarına bakıldığında genelde bu kelime *sivrisinek* olarak tanımlanmaktadır. Kelimenin kökü ise بَعْضُ sözcüğünden alınmıştır. Bunun sebebi de diğer hayvanlara göre sivrisineğin cisminin daha küçük olmasındandır.³ Bu hayvan iki kanatlı zarar verici haşere olarak, الناموس da denir. Zor bir iş teklif edildiğinde “bana sivrisineğin iliğini çıkarmamı teklif ettin” denir.⁴ Bilinen ısırgan bir haşeredir ki البَعْضُ den müştaktır. O bir parçadır çünkü bazı şeylerden bir kısımdır, bölüktür.⁵

c) *Kelimenin Kur’ân’daki Eşanlamları*

Kur’ân-ı Kerîm’de haşereler türünden olan birkaç mahlûkat adı zikredilmiştir.

Bunlar:

- 1- Kur’ân’da bir âyette iki kere zikredilen, sinek anlamına gelen ذباب⁶ kelimesi.
- 2- Bir âyette iki kere zikredilen, örümcek anlamına gelen عنكبوت⁷ kelimesi.
- 3- Haşere türünden olan kımıl veya böcek anlamındaki القُمَّل⁸ kelimesi.
- 4- Karınca olarak bilinen نَمَلَةٌ kelimesi.⁹
- 5- Küçük kelebekler anlamına gelene الْفَرَّاشِ kelimeleridir.¹⁰

Bu kelimelerin hiç biri araştırma konusu olan بَعُوضَةٌ sivrisinek lafzı ile tam eşanlımlı değildir, sadece haşere türünden olduğu için verilmektedir. Arapça’da ise, sivrisinek için الناموس, böcek ve haşereler için البَقُّ lafızları kullanılmaktadır.

d) *Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış*

Müfessirler bu âyet hakkında birçok görüşe sahip olmuşlardır. Öncelikle sivrisineğin yaratılış bakımından en küçük ve hakir oluşu nazara verilmiştir. Bu görüş doğru olmakla birlikte, sivrisinekten de daha küçük olan haşere veya mikropların olduğunu söylenerek itiraz edilebilir.

³ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, (çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu), İstanbul: Yarm Yay. (2015). s. 143.

⁴ *el-Mu’cemü’l-Vasîl* Mektebetü eş-Şuruk ud Devliyye Yay. (2004). s. 63.

⁵ Muhyiddin Derviş, *İrabül Kur’ânîl Kerim ve Beyanuhu*, 1. Cilt, Beyrut: Dâru’l İbn Kesir Yay. (1992). 113/6318, s. 67.

⁶ Hac, 22/73

⁷ Ankebut, 29/41

⁸ A’raf, 7/133

⁹ Naml, 27/18

¹⁰ Kâria, 101/4

Müfessirler esas itibari ile **بُعُوضَةً** kelimesine değil, ondan sonraki gelen **فَمَا فَوْقَهَا** onun üstünde zarfına odaklanmışlardır. “Bu ifadeden maksadın, sinek, örümcek, eşek ve köpek gibi cüsse bakımında sivrisinekten daha büyük hayvanlar olmasıdır. Çünkü müşrikler Cenâb-ı Allah’ın böylesi şeylerle bir temsilde bulunmasını yadırgamışlardır. Diğer bakıştan ise Cenâb-ı Hakk’ın, bu ifadeyle cüsse bakımından daha küçük olan canlıları murat etmiş olmasıdır.”¹¹

Kur’ân’da **بُعُوضَةً** kelimesini örnek verilerek bir kere zikredilmesi hususunda üç şey zikredilebilir:

Birincisi: bazı zooloji bilim uzmanları ve müfessirlerin deyişine göre sivrisinek aç kaldığı sürece yaşar ve doyunca öldüğü ifade edilmektedir.¹² Normal bakıldığında bu akla ters gelmektedir, çünkü beslenen yaşar, beslenmeyen de ölür. Cenâb-ı Hak dilediğini yapmaya kadir olup istediği şekilde mahlûkat yaratabilir.

İkincisi: “onun üstünde” anlamına gelen **فَمَا فَوْقَهَا** kelimesidir ki, Allah sivrisinek dışında ondan önce birçok hayvan ve haşereleri misal olarak Kur’ân’da beyan etmiştir. Örneğin Hac Sûresinde sinekten bahsederek, **“Ey insanlar! Size bir misal verilmekte; dinleyin onu: Allah’tan başka kendilerine yalvarıp yakardıklarınız var ya, hepsi bunun için bir araya gelseler bile bir sinek yaratamazlar! Hatta sinek onlardan bir şey kapsa, onu dahi ondan kurtaramazlar. İsteyen de âciz, kendinden istenen de!”**¹³ buyurmuştur. Başka bir âyette ise, örümcekten bahsederek, **“Allah’tan başka varlıkların korumasına sığınanların durumu, örümceğin durumuna benzer: Örümcek, (ağını) kendine bir yuva yapar, ama yuvaların en çürüğü de örümceğin yuvasıdır. Keşke bilselerdi!”**¹⁴ diyerek haşerelerden örnek vermiştir.

İşte âyetteki sivrisinekten üstün ve öte demekle daha önce sözü geçen, cüsse bakımından bu iki haşerenin sivrisinekten daha büyük olduğu ifade edilmiş olabilir.

Üçüncüsü: **بُعُوضَةً** den sonra gelen **فَمَا فَوْقَهَا** kelimesi cüsse ve hacım olarak üstün olması değil de yaratılış bakımından daha donanımlı haşerelerin olabileceği ima

¹¹ Fahrüddîn er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu’l-Gayb*, (terc. Sadık Kılıç, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru, Suat Yıldırım), 2. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 181.

¹² İbn Cerîr et-Taberî, (2008), *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 1. Cilt, Kahire: Dâru’l İbnul Cevzi Yay. s. 399.

¹³ Hac, 22/73

¹⁴ Ankebut, 29/41

edilmiş olabilir. Yukarıda dendiği gibi gözümüzde küçük gördüğümüz bir sivrisineğin açken hayatta kalması, tokken yaşamını bitirmiş olması ve bunun dışında dişil sivrisineğin insan kanından beslenmesi, erkek cinsine ait olan sivrisineğin ise çiçek nektarlarından beslenmesi¹⁵ Hâlık-ı külli şey olan Allah'ın her şeyi istediği gibi yaratma kudretini göstermektedir. Kısacası hakir gördüğümüz bir sivrisineği o kadar özelliklere sahip olması ve diğer mahlûklara göre daha yüksek donanımların olduğu dikkatleri çekmektedir. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

2.1.2. “بَقْلٌ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur'ân-ı Kerîm'deki Meâlî

Bu kelime Bakara Sûresi 61. âyetinde bir kez¹⁶ geçmektedir.

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَآؤُا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّيْنَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ (٦١)

“Hani, - Ey Mûsâ! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanamayız. O hâlde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin - demiştiniz. O da size, - İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise inin şehre! İstedikleriniz orada var, demişti. Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar, Allah'ın gazabına uğradılar. Bunun sebebi, onların; Allah'ın âyetlerini inkâr ediyor, peygamberleri de haksız yere öldürüyor olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise, isyan etmek ve aşırı gitmekte oluşlarıydı.”¹⁷

Âyette geçen بَقْلِهَا kelimesinden sonra diğer yiyecek ürünlerinden dört çeşidi de Kur'ân'da bir kez geçmektedir. Bundan dolayı bu kelimelerin tetkiki araştırmanın bu bölümünde yapılacaktır. Bir defa adı zikredilen kelimeler ise şunlardır:¹⁸ فُومٌ، عَدَسٌ، قِثَّاءٌ، بَصَلٌ

¹⁵ el-Mu'cemü'l-Vasît Mektebetu eş-Şuruk ud Devliyye Yay. (2004). s. 65.

¹⁶ بَقْلٌ için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 133.

¹⁷ Kur'ân-ı Kerîm Meâlî, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

¹⁸ فُومٌ، عَدَسٌ، قِثَّاءٌ kelimeleri bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 123, 536, 528, 448.

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

بَقْلُ kelimesi من harfî cer ile mecrûr olup, هَا zamiri الأَرْضُ kelimesine aittir. Devamında gelen diğer dört kelime و harfi ile atıf ve ondan dolayı mecrûrdur. Tekildir, çoğulu أبقال و أبقال şeklindedir. Diğer tahlilleri ise:

1) تُنْبِتُ الأَرْضُ : Fiil ve faildir. Fiil ve failden meydana gelen bu cümle (مِمَّا)'daki (مَا)'nın sılasıdır. Bunun ait olduğu kelime ise mahzûftur. Cümlenin takdiri şöyledir: شيئاً مما تنبته الأرض

2) مِنْ بَقْلِهَا : Car-mecrûrdur, بَقْلِهَا : muzaf-muzafun ileyhtir. Hepsi birlikte (مِمَّا تُنْبِتُ) cümlesindeki car-mecrûrun bedelidir. Bedel-i tafsil mine'l-mücmel.

3) مِنْ بَقْلِهَا : Şibih cümlesi, "تُنْبِتُ" fiilinin mahzûf mefulünün hali de olabilir. Bu durumda mahallen mansûp olur.

Kamus ve sözlük kitaplarında bu kelimeler için aşağıdaki anlamlar verilmiştir:

Bu kelime kesin olarak bir ürün için kullanılmamakta olup, yeşillikler ve sebzeleri içermektedir. بَقْلُ kısta ne kökü ne de dalı yeşeren bitkidir.¹⁹ Zahir olmak, belirlemek, yerin yeşermesi, yeşillenmek²⁰ gibi anlamlara gelen بَقَلَ fiili de bu kökten gelmektedir. Yer bitkiler ile yeşerdiğinde²¹ بَقَلَ fiili kullanılır. Araplar lahana, semizotu, şahtere, hindiba²² ve diğer bitkiler ismini kullanırken önüne hep بَقْلُهُ kelimesini tamlama olarak söylerler. Aslında sebze anlamına gelen بَقَال kelimesi de bu kökten gelmiş olup, günümüz Türkçesinde bilindiği gibi bakkal olarak yaygınlaşmıştır.

Bu kelimededen sonra gelen قَبَا lafzı da Kur'ân'da bir kere geçmektedir ve kabakgillerden olan, kabuğu çizgili, beyazımsı yeşil renkte ve bazen tüylü bir hıyar çeşididir. Türkçede acur veya acir olarak adlandırılır. Bu bitki her ne kadar hıyara benzese de gerçekte hıyar olmayıp, kabakgiller veya bir kavun türündendir.

Ardından gelen فُوم kelimesi ise çoğu meâllerde sarımsak olarak verilmektedir. Ancak kelimenin diğer anlamları olduğu da görülmektedir. Bunlardan bazıları buğday, nohut ve ekmek yapılabilecek her hububat türü²³ olduğu da bilinmektedir. Sarımsak

¹⁹ Râgıb el-İsfahânî, Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü, İstanbul: Yarn Yay. (2015). s. 147.

²⁰ Mevlüt Sarı, el-Mevarid, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 119.

²¹ Zemahşerî, Esâsü'l-Belâga, Beyrut: Dâru'l Kütübil İlmîyye Yay. (1998). 1. Cilt, s. 71.

²² Mevlüt Sarı, el-Mevarid, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 119.

²³ Muhammed el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsü'l-Muhît, Dımaşk: er-Risale Yay. (1998). s. 1146.

için Araplar aslında ثوم demektedirler. Tıpkı mezar anlamına gelen kelimeleri جَدَث ve جَدَف dedikleri gibi.²⁴

Ardından gelen ve mercimek olarak bilinen عَدَس lafzı, bir hububat türü olduğu ve çeşidinin fazla bulunduğundan dolayı kesin olarak hakkında ittifak yoktur.

Son olarak soğan anlamına gelen بَصَل lafzı gelmektedir. Bu kelime hububat türünden olmayıp, sebze şeklinde olan bir bitkidir. Kokusunun rahatsız edici olmasından dolayı Peygamber (s.a.v) onu (ve sarımsağı) yiyenlere mescitten (bir müddet) uzak durmalarını ve evinde oturmalarını emretmiştir.²⁵

Kelimelerin sıralanışında بَقْل yeşillik genel bir türü ifade eden anlamdan, en son بَصَل soğan lafzı gibi özel bir anlama doğru bir sayı gözükmektedir.

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamları

Yukarıda adı geçen kelimelerin Kur'ân'da tam eşleşen anlamları bulunmamaktadır, ancak buna benzer bitkiler, hububat ve diğer nebatat çeşitlerinin adı geçmektedir. Bunlara örnek olarak, الْقَمْحُ، الْحَرْثُ، الْمَنَّ، النَّوَى، سُنْبُلَةٌ، حَبَّةٌ، خَضِيرًا، نَبَاتٌ، خَرْدَلٌ، يَفْطِينٌ، الرِّيحَانُ، قَضْبًا، gibi kelimeler gösterilebilir.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Yukarıdaki adı geçen kelimelerin anlamları hakkında müfessirler çeşitli yorumlarda bulunmuşlardır. Araştırmada Kur'ân'da bir kere geçen bu lafızların mahiyet açısından üç yönü dikkat çekmektedir.

İlk olarak, adı geçen ürünlerin hepsi bitki olmakla birlikte, yenebilecek bir ürün olduğu anlaşılmaktadır. Âyette İsrailoğulları “**Ey Mûsâ! Biz bir tek yiyecekle dayanamayacağız.**” diyerek başka yiyecek türü istemektedirler. Özellikle, sebze anlamına gelen بَقْل'in yenilebilen bir bitki olduğunu bilmekteyiz. Zira yerde biten her yeşil bitki yenilmeyebilir. Bitkilerin Kur'ân'da الْحَرْثُ، خَضِيرًا، نَبَاتٌ gibi anlamları olduğu zikredilmiştir.

İkinci olarak ise, adı geçen beş ürünün İsrailoğulları arasında meşhur ve özlenen bir bitki olduğu ve bu mezkûr bitkiler ile diğer yemek çeşitlerinin yapılabildiği söylenilebilir. Çünkü onlara verilen kudret helvası ve bildircin yerde yetişen bitki ürünlerinden değildir. “Onlar kırık sene tek bir çeşit yiyecek aldıkları için ondan

²⁴ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarn Yay. (2015). s. 761.

²⁵ مَنْ أَكَلَ ثُومًا أَوْ بَصَلًا ، فَلْيَعْتَزَلْنَا ، أَوْ قَالَ: فَلْيَعْتَزَلْ مَسْجِدَنَا ، وَلْيَقْعُدْ فِي بَيْتِهِ Buhari-855, Müslüm-564.

usanarak, başka yiyecek arzu ettiler. Belki de, yaratılışları icabı bu yiyeceğe alışmamışlardır. Belki de Tih çölünde kalmaktan usanmışlar, böylece şehirlerde bulunan yiyecekleri istemişlerdir.”²⁶

Son olarak ise, bu kelimelerin çoğunun benzeri veya aynısı İbranice’de de kullanılmaktadır. Kur’ân’ın bu lafızları Yahudilerin ağzından söylendiği anlaşılmaktadır. Böylece, Cenâb-ı Hak bu kelimeleri eski ve asıl ismi ile zikretmiştir ki, Yahudiler bu âyette geçen kelimelerin aynısını Tevrat’ta da görsünler ve Kur’ân’ın Haktan indiğini anlasınlar. Tevrat’ta **“Mısır’da parasız yediğimiz balıkları, salatalıkları, karpuzları, pırasaları, soğanları, sarımsakları anımsıyoruz”**²⁷ mazmununda âyet bulunmaktadır. Araştırma konusu olan mezkûr kelimeler Tevrat’ta קישו (kişu-salatalık) שום (şum/sum-sarımsak) אֲדָמָה (adaşamercimek) בצל (batsal-soğan) olarak geçmektedir.²⁸ Bakla kelimesinin dışındaki tüm ürünler İbranice ve Arapça’da benzer lafızlar ile kullanılmaktadır. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

2.1.3. “عَوَانٌ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Bakara Sûresi 68. âyetinde bir kere geçmektedir.²⁹

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ (٦٨)

“Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın. - dediler. Mûsâ şöyle dedi: -Rabbim diyor ki: O, ne yaşlı, ne körpe, ikisi arası bir sığırdır. Haydi, emrolduğunuz işi yapın.”³⁰

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

1) Âyette geçen عَوَانٌ kelimesi بَقَرَةٌ kelimesinin sıfatıdır. Tekil olup, çoğulu عَوَانٌ şeklinde gelmektedir. Damme ile *merfûdur*.

²⁶ er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihi'l-Gayb*, 3. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 43.

²⁷ Tevrat, Çölde Sayım 11/5.

²⁸ Agaron Şteyman, *İbranice Tevrat Okuyanlar için Sözlük*, İsrail-Aşdod: Şabat Şalom İnternet Yay. (2019). Erişim Tarihi: 05/03/2020.

²⁹ عَوَانٌ için bkz. Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 494.

³⁰ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

2) Takdiri “هي” olan, mahzup bir mübtedanın haberidir. Damme ile *merfudur*. Cümlelerin takdiri şöyle olur: *وسط في السن هي لأ فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ*

Bu kelime için kamus ve sözlük kitaplarında farklı anlamlar verilmiştir. Bunlardan bazıları: *orta yaşlarda olan*,³¹ *kadının ömrünün ortasında olması*,³² *şişmanlıkta orta olmak, bacakların ne kalın ne ince olması*³³ anlamlarıdır.

c) Kelimenin Kur’ân’daki Eşanlamları

Genelde *orta* anlamında gelen bu kelimenin eşanlamları için: *مَرَكز, منتصف, بين, وسط* kelimeleri örnek gösterilebilir.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Âyette geçen *عَوَانٌ* kelimesi ile ilgili müfessirlerin farklı görüşleri bulunmaktadır. Bazıları ise bu lafzın, ikinci kez doğuran hayvan anlamına geldiğini söylemişlerdir.³⁴ Tekrar girişilen bir harp ve üs üste getirilen bir ihtiyaç için de *harbun avanun ve hacetun avanun* denir.³⁵ Araplar dul kadın için de *عَوَانٌ* demektedirler.³⁶ Zira dul kadın hiç evlenmemiş değildir ve aynı anda da eşi bulunmamaktadır. Bu yüzden o “yolun” ortasındadır.

Görülen bu tahlillerden *عَوَانٌ* lafzının anlamını onu ayırt eden *فَارِضٌ* ve *بِكْرٌ* kelimeleri ortaya çıkarır. Keşşâf sahibinin dediğine göre: *فَارِضٌ* yaşlı demektir. Çünkü o yaşını bitirip son sınırına ulaşmış yani, yaşını doldurup farz kılmış demektir. *بِكْرٌ* kelimesi ise genç anlamındadır.³⁷ Buna göre tetkiki yapılmakta olan kelimenin anlamının yaşı itibari ile orta (yaşlı) bir inek olması gerekmektedir.

Araplarda hayvanların yaşı, rengi ve diğer farklı sıfatlarını bir biriden ayırt etmek için ona özel isimler verildiği meşhurdur. Kur’ân-ı Kerîm’in Yusuf Sûresi 43. âyetinde:

وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ
أَفْتُونِي فِي رُءْيَايَ إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ (٤٣)

³¹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarn Yay. (2015). s. 696.

³² Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 1068.

³³ Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*, Beyrut: Dâru'l Kütübil İlmîyye Yay. (1998). 1. Cilt, s. 687.

³⁴ er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 3. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 82.

³⁵ a.g.e. s. 82.

³⁶ Ebû Mansûr İsmâil es-Seâlibî, *Fıkühü'l-luğa ve sırrü'l-'Arabiyye*, Beyrut: Mektebetul-Asriyye Yay. (2000). 2. baskı, s. 190.

³⁷ er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 3. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 82.

“Kral, “Ben rüyamda yedi semiz ineği, yedi zayıf ineğin yediğini; ayrıca yedi yeşil başak ve yedi de kuru başak görüyorum. Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumluyorsanız, rüyamı bana yorumlayın” dedi.³⁸, diyerek, zayıf inek için özel olarak عَجَافٌ kelimesi kullanılmıştır.

Buradan hareketle, şâyet عَوَانٌ lafzı eğer hayvanlara nispeten kullanılırsa onun dişil bir cinsten olduğunu da söylemek mümkündür. Zira bu kelime insanlara nispeten kullandığında yukarıda açıklandığı gibi, *kadın ömrünün ortasında olmak, dul kadın* gibi dişil cins için kullanıldığını malûmdur. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

2.1.4. “فَاعِعٌ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Bakara Sûresi 69. âyetinde bir kere geçmektedir.³⁹

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْثُهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءٌ فَاقِعٌ لَوْتُهَا تُسْرُ النَّاطِرِينَ (٦٩)

“Rabbine bizim adımıza yalvar da ne renk olduğunu bize bildirsin -dediler. O, onun, bakanların içini açan parlak sarı renkli bir sığır olduğunu söylüyor” dedi.”⁴⁰

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyette geçen فَاعِعٌ kelimesi burada *haberi mukaddem* yani haberin öne geçmesi durumundadır. Mübteda ise ondan sonra gelen لَوْتُهَا kelimesidir. فَاعِعٌ kelimesine aynı anda *sıfat* demek de mümkündür. Mastarı ve sîygası فَعَّعًا ve فَعَّعًا فَعَّعًا ve فَعَّعًا فَعَّعًا ve فَعَّعًا فَعَّعًا şeklindedir.

Bu kelime için kamus ve sözlük kitaplarında şu farklı anlamlar verilmiştir. Bunlardan bazıları: *tam saf sarı olan renk*,⁴¹ *renk çok sarı yahut halis olmak*,⁴² *halis ve saf renk*⁴³ *parlak* anlamındaki kelimelerdir.

³⁸ Kur’ân-ı Kerîm Meâlî, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. (2011). 12. Baskı.

³⁹ فَاعِعٌ için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 525.

⁴⁰ Kur’ân-ı Kerîm Meâlî, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

⁴¹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarn Yay. (2015). s. 752.

⁴² Cübran Mesud, *er-Raid Mucem Lugavi Asri*, Beyrut: Dâru’l Ulumi Lilmalayin Yay. (1992). s. 606.

⁴³ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 1173.

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamları

Genelde saf anlamında gelen bu kelimenin eşanlamları için: لَامِعٌ، نَقِيٌّ، فَاتِحٌ، صَافٍ، خَالِصٌ، لامع، نقی، فاتح، صاف، خالص kelimeleri gösterilebilir.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Âyette geçen فَاقِعٌ kelimesi için bazı meâllerde sapsarı, sarı denmekle birlikte sadece parlak anlamının da verildiğini görülmektedir. Ancak tetkiki yapılan فَاقِعٌ kelimesin sarı rengine özel kullanıldığını söylemek gerekir. Zira nasıl simsiyah için اسود حالک denilirse, sapsarı için de صفراء فاقعة denir.⁴⁴

Fahrüddîn er-Râzî فَاقِعٌ kelimesinin haber olduğu görüşünde değildir. Bu kelime صفراء lafzına tekit için geldiğini söylemektedir. Ancak لُونٌ kelimesi, o vasıf ile vasıflandığı için, onun faili gibi, merfû kılınmıştır. لُونٌ kelimesinin söylenmesinin faydası ise manayı tekit etmesi yani güçlendirmesidir. Çünkü (renk) o sıfatın ismidir. Sanki bu ifade ile, “sarılığın son derece ileri bir sarı renktir” deniliyor. فقوع kelimesi, sarının en koyusu ve berrak olan manasınadır.⁴⁵

Sığırdaki sap sarılık öyle bir renk ki onu gören rahatsız olmamalı, âyetin ifade ettiği gibi, تَسُرُّ النَّاطِرِينَ yani, görenlerin içini açması ve sevindirmesi lazım. İşte bunun için sarı rengine saflık ve parlaklık katan فَاقِعٌ lafzı bakanlarını sevindirmesi için etken olacaktır. Yoksa her parlaklık iç açmaya bilir, örneğin Kur'ân-ı Kerîm'in diğer sûresinde Cenâb-ı Hak:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَرْزُقُنَا سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ وَيُنزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنِ مَنْ يَشَاءُ يَكَادُ سَنَا بَرْقُهُ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ (٤٣)

“Görmez misin ki Allah, bulutları sevk eder. Sonra, onları kaynaştırıp üst üste yığar. Nihâyet yağmurun, onların arasından yağdığını görürsün. O, gökten, oradaki dağ (gibi bulut) lardan dolu indirir de onu dilediğine isabet ettirir, dilediğinden de geri çevirir. Bu bulutların şimşeginin parıltısı neredeyse gözleri alacak...”⁴⁶ diye zikrederek, parıltı anlamına gelen سَنَا kelimesini kullanmıştır. Bu kelimede Kur'ân'da bir kez kullanılmıştır.⁴⁷

⁴⁴ Nizâmeddin en-Nîsâbü'rî, *Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân*, 1. Cilt, Beyrut: Dâru'l Kütübül İlmiyye Yay. (1996). s. 310.

⁴⁵ er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 3. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 83.

⁴⁶ Nûr, 24/43

⁴⁷ bkz. “سَنَا” kelimesinin tahlili.

Tabiri caizse, Kur'ân'da bu kelimenin başka eşanlamları olmasına rağmen bu lafzın kullanılması فَاقِعْ sıfatının iç açan bir parlaklık olmasından ileri gelmektedir. Bununla birlikte, parıltı veya parlaklık anlamına gelen سَنَا kelimesi ise, daha üstün şeyler için kullanılmakta olup, onun parıltısı gözleri alacak bir şekildedir. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

2.1.5. “شَيْبَةٌ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur'ân-ı Kerîm'deki Meâlî

Bu kelime Bakara Sûresi 71. âyetinde bir kere geçmektedir.⁴⁸

قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةً لَا شَيْبَةَ فِيهَا قَالُوا لَئِن جِئْتَ بِالْحَقِّ فَدَجَبُوا بِهَا وَمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ (٧١)

“Mûsâ şöyle dedi: - Rabbim diyor ki; o, çift sürmek, ekin sulamak için boyunduruğa vurulmamış, kusursuz, hiç alacası olmayan bir sığırdır. Onlar, - İşte, şimdi tam doğrusunu bildirdin -dediler. Nihâyet o sığırı kestiler. Neredeyse bunu yapmayacaklardı.”⁴⁹

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyetteki شَيْبَةٌ kelimesi önünde gelen لَا nefî edatının ismidir. Kelimenin aslı وَشَيْبَةٌ olup, sonradan و hazfedilmiştir. Kelime tekildir çoğulu شَيْبَاتٌ şeklindedir.

1) لَا : Nafiye li'l-cinstir inne ve benzerlerinin amelini yapar. شَيْبَةٌ la-i nafiye li'l-cinsin ismidir, fetha üzere mebnî olup mahallen *mansûptur*. فِيهَا ise car-mecrûr olup (لَا)'nın haberidir. Mahallen *merfûdur*.

2) لَا شَيْبَةَ فِيهَا : Cümlesi, “بَقَرَةٌ” kelimesinin üçüncü sıfatı olarak da takdir edilebilir. Bu durumda cümle olarak mahallen *merfû* olur.

Bu kelime için kamus ve sözlük kitaplarında farklı anlamlar verilmiştir. Bunlar: *leke, alâmet, nişan, renkli nokta, ayıp, alaca, karışık renk, beyaz içinde siyah yahut tersi*,⁵⁰ *nakış işlemektir, diğer renklere aykırı düşen renkle onun üzerinde bir şeyler işlemek, benek*⁵¹ *söze düzme, yalan katmak, kumaş ve kaftanı süsleyip nakışlamak, ihbar*

⁴⁸ ضَامِرٍ için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 751.

⁴⁹ *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

⁵⁰ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 1659.

⁵¹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarn Yay. (2015). s. 1078.

etmek, elbiseye nakış işlemek, süslemek, bezemek, güzelleştirmek, renklendirmek, alaca etmek, karışmak, katmak anlamlarıdır.

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanımları

Şâyet kelime'ye *alaca* anlamı verilirse o halde bunun eşanımları ابرص kelimesidir. Eğer kelimenin nişan, alâmet, noksan gibi anlamları ele alınacak olursa Kur'ân'da buna yakın birçok kelime zikredilmektedir. Bunlardan bazıları ise: أَمْرَةٌ, عَمَامَةٌ, عَيْبٌ, أَنْثَرٌ, رَمَزٌ, لُونٌ kelimeleridir.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Hak Teâlâ'nın لَا شَيْئَةَ فِيهَا ifadesinden murat, bu ineğin katkısız sarı renk olduğu, diğer hiç bir rengin onda bulunmadığını bildirmektedir. “Çünkü bir ineğe, vücudunun çoğu yeri sarı olduğu zaman *sarı inek* denir. Böylece Cenâb-ı Hak bu ifade ile, bu sarılığın o ineğin bütün vücudunu kapladığını beyan etmiştir. Rivâyet edildiğine göre, o ineğin tırnakları ve boynuzları da sapsarı idi. الوَشْيُ iyi kelimesinin mastarı olan, bir rengin bir başka renge karışmasıdır. Daha sonra Cenâb-ı Allah, onların bu açıklama yapılırken beklediklerini, bununla yetindiklerini ve, اِشْتَهَى الْجَنَّةَ بِالْحَقِّ *işte şimdi doğrusunu getirdin, yani Şu anda bu inek artık başkaları ile karışmıyor. Çünkü bu orta yaşlı, sapsarı, işlere koşulmamış bir inehtir* dediklerini haber vermiştir.”⁵²

Tabiri caizse, tetkiki yapılmakta olan شَيْئَةٌ kelimesine yukarıdaki diğer anlamları vermekle birlikte daha çok *karışım* veya *katmak* anlamını vermek konuya nokta koymak gibi olabilir. Çünkü Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede İsrailoğullarına kesilmesi emredilen ineğin onların fazla soru sormaları nedeni ile birkaç kere farklı özellikleri beyan edilmiştir. İlk olarak sıradan bir inek, بَقْرَةٌ, sonra لَا فَارِضٌ وَلَا بَكْرٌ ne yaşlı ve ne düve, sonra بَقْرَةٌ صَفْرَاءٌ فَاقِعٌ لَوْنُهَا rengi parlak sarı diyor ve ardından ineğin bu sıfatına تَسْرُ النَّاطِرِينَ bakanların içini açan bir inek diye ekleme yapıyor. Yahudilerin fazla ısrarlarından dolayı nihâyet مُسَلَّمَةٌ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ inek hiçbir zaman boyunduruk altına alınarak, yer sürmemiş olması, ekin dahi sulamamış olması ve serbest dolaşıp gezen bir inek olmasını emredip, en sonunda tek kelime ile sanki, “işte bu sıfatların dışında o ineğe hiçbir şey karışmayan” diyerek لَا شَيْئَةَ kelimesi ile sonlandırıyor. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

⁵² er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 3. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 87.

2.1.6. “ميكال” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Bakara Sûresi 98. âyetinde bir kere geçmektedir.⁵³

مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ (٩٨)

“Her kim Allah’a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâil’e ve Mîkâil’e düşman olursa bilsin ki, Allah da inkâr edenlerin düşmanıdır.”⁵⁴

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Bu kelime özel isim olup, kendisinden önceki kelimelere *atf* olup, ل harfi cerinden dolayı mecrûrdur. Özel ve acem olduğundan, *gayri munsariftur* esre yerine fethe almıştır.

c) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Kur’ân-ı Kerîm’de sadece iki melek özel isimle anılmaktadır. Bunlardan biri جِبْرِيلٌ diğeri de مِيكَالٌ yani Cebrâil ve Mîkâil (a.s.)lardır. Cebrâil (a.s) Kur’ân’da üç kere Bakara Sûresi 97-98 ve Tahrîm Sûresi 4. âyetlerinde geçmektedir. Bunların dışında melek olup olmadığı hususunda ihtilaf edilen ve Kur’ân’da bir kere zikredilen هَارُوتَ وَمَارُوتَ Hârût ve Mârût’un da ismi geçmektedir. Âyet-i kerîmede: “**Fakat şeytanlar, insanlara sihri ve (özellikle de) Babil’deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretmek sûretiyle küfre girdiler...**”⁵⁵ diye o ikisinin adı beraber zikredilmektedir.

Diğer melekler ise isim olarak değil, görev ve çeşitlerine göre onlara verilen sıfat olarak zikredilmektedir. Bunlara مَالِكُ cehennem bekçisi,⁵⁶ مَلِكُ الْمَوْتِ ölüm meleği,⁵⁷ حَفَظَةُ koruyucu melekler,⁵⁸ كِرَامًا كَاتِبِينَ değerli yazıcı melekler,⁵⁹ الْمُتَلَفِّينَ iki alıcı melek,⁶⁰ الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ yakın melekler,⁶¹ غَلَاظُ شِدَادٍ acımasız, güçlü melekler,⁶² الزَّبَانِيَةَ Zebâniler⁶³ sıfatını taşıyan meleklerdir.

⁵³ مِيكَالٌ için bkz. Muhammed Fuad Abdulkaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 672.

⁵⁴ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

⁵⁵ Bakara, 2/102

⁵⁶ Zuhruf, 43/77

⁵⁷ Secde, 32/11

⁵⁸ En’âm, 6/61

⁵⁹ İnfitâr, 82/11-12

⁶⁰ Kâf, 50/17-18

Araştırmada tetkiki yapılan مِيكَاَل kelimesi hakkında alimler arasında kesin bir ittifak yoktur. Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’in dışında diğer semâvi kitaplar olan Tevrat ve İncil’de de aynı telaffuza yakın adlarla geçmektedir. Mikail kelimesi İbranice’de *Mikael* ya da *Mihael* מִיכָאֵל olarak söylenir. Anlamı ise מִי *mi*, “kim” כָּ *ka*, “gibi” ve אֵל “Tanrı” yani, kim Tanrı gibidir? daha açıklanarak söylenecek olursa, “kimse Tanrı gibi olamaz” anlamlarını ifade etmektedir. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

2.1.7. “בַּבֵּיל” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Bakara Sûresi 102. âyetinde bir kez⁶⁴ geçmektedir.

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَٰنَ ۖ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَٰنُ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ ۗ وَمَا أُنزِلَ عَلَىٰ الْمَلَائِكَةِ بِبَابِلَ ۖ هَارُوتَ وَمَارُوتَ ۚ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّىٰ يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ ۗ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ ۚ وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ ۗ وَلَقَدْ عَلَّمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ۚ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ (١٠٢)

“Süleyman’ın hükümranlılığı hakkında şeytanların (ve şeytan tıynetli insanların) uydurdukları yalanların ardına düştüler. Oysa Süleyman (büyü yaparak) küfre girmedir. Fakat şeytanlar, insanlara sihri ve (özellikle de) **Babil’deki** Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretmek sûretiyle küfre girdiler...”⁶⁵

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Başında ب harfi cer bulunan بَابِل kelimesi özel isim olup, kendisinden önce gelen أَنْزَلَ fiiline mütealliktir. Özel ve acem (yabancı) isim olduğundan dolayı *gayri munsarif* olup, esre yerine fetha ile *mecrûrdır*.

Babil ya da Babylon, Irak’ın başkenti olan Bağdat şehrinin güneyinde yer alan antik şehirdir. Sami dil ailesine mensup olan eski Akkatça’dan geldiği söylenilmektedir. Bu kelime Arapça’nın dışındaki Orta Doğu ve diğer bölgelerde konuşulan diller de buna yakın lafızla kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin: İbranice’de בְּבֵל “Babel”,

⁶¹ Nisâ, 4/172

⁶² Tahrîm, 66/6

⁶³ Alak, 96/18

⁶⁴ بَابِل için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 113.

⁶⁵ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

Yunanca'da Βαβυλών "Babylon", Rusça'da Вавилон "Vavilon", Farsça'da بابل "Babel" olarak kullanılır.

Kelime anlamı hakkında birkaç görüş olmakla birlikte en yaygını eski Akkatça'dan gelen "bāb-ilāni" yani "Tanrı'nın kapısı" anlamını taşıdığı meşhurdur.⁶⁶

Dünyanın yedi harikasından biri olan asma bahçeleri,⁶⁷ sihir ve içki⁶⁸ Babil'e nispet edilir.

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamları

Kur'ân-ı Kerîm'de بابل kelimesi bölge adı ve özel isim olduğundan dolayı eşanlamı bulunmamaktadır. Tevrat'ta Babil ile ilgili âyetler bulunmaktadır İbranice'de de aynı isimle בבל "Babel" olarak anılmaktadır.

"İlkin Şinar topraklarında, Babil, Erek, Akat, Kalne kentlerinde krallık yaptı."⁶⁹

İbranice'de *bebel* kelimesi karıştırmak anlamına gelmektedir. "Bu nedenle kente Babil adı verildi. Çünkü RAB bütün insanların dilini orada karıştırmış ve onları yeryüzünün dört bucağına dağıtmıştı."⁷⁰

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

"Ve onlar, şeytanların Süleyman'ın mülkü hakkında söyledikleri şeylere uydular. Oysaki Süleyman, asla kâfir olmadı. Fakat şeytanlar, insanlara sihri ve Babil'deki iki meleğe Harut ve Maruta'a indirilen şeyleri öğretmeleri sebebiyle, kâfir oldular".⁷¹ "Babil, bilinen Küfe civarındaki bölgedir.⁷² Babil dünyanın eski şehirlerinden biridir. İsmi'nin aslı Keldanice olup *Babilu*, Allah'ın kapısı demektir. İbranice karşılığı *Babeldir*. Fırat kıyılarında bulunan bu şehir şimdi el-Hille diye

⁶⁶ André-Salvini, *B. Les premières mentions historiques et la légende des origines*, Babylone, (2008). s. 28-29.

Lambert, W. G. *Babylon: origins*, Babylon, (2011). s. 71-76.

⁶⁷ Ahmed Muhtar Ömer, *Mucem el Lügatul Arabiyye el Muasire*, Kahire: Alim-ul Kütüb Yay. (2008). s. 153.

⁶⁸ Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Dimaşk: er-Risale Yay. (1998). s. 964.

⁶⁹ Tevrat, Yaratılış 10/10.

⁷⁰ Tevrat, Yaratılış 11/10.

⁷¹ er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 3. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 255.

⁷² Ebu Said Nasîrüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed El-Beydavi, (1418H), *Tefsîrü'l-Beydavi*, 1. Cilt, Beyrut: Dar-u İhyai't-Turas el-Arabi Yay. s. 98.

bilinmektedir. Eski şehirlerden biri olarak tanınan bu bölgeyi tufandan sonra Nuh'un (a.s) oğulları inşa ettikleri söylenilmektedir.⁷³

Tabiri caizse, yukarıdaki bazı lügat ve tefsir âlimlerinin tahlillerine göre Kur'an-ı Kerim'de bir kere geçen بَابِل kelimesinin antik çağlarda da, Tevrat'ta da aynı adla anıldığı gibi Kur'an'da aynı lafızla teyit etmektedir. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

2.1.8. “شَطْرَ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur'an-ı Kerim'deki Meâlî

Bu kelime Kur'an-ı Kerim'in Bakara Sûresi 144. âyetinde bir kez⁷⁴ geçmektedir. Kelime bir konu ve aynı âyette iki kere geçtiğinden dolayı araştırmada göz önüne alınan usulca bir kere geçen kelimeler sırasında tetkik yapılacaktır.

فَدَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ (١٤٤)

“Biz senin, yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu elbette görüyoruz. İşte şimdi kesin olarak seni memnun olacağın kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir; nerede olursanız olun yüzünüzü o yöne çevirin. Kuşku yok ki kendilerine kitap verilenler onun rablerinden gelmiş bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah onların yaptıklarından habersiz değildir.”⁷⁵

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyetteki شَطْرَ kelimesi *mekan zarfı* olmakla birlikte, *mefulü bihdır*. Kendisinden önce gelen شَطْرَ fiiline mütealliktir. Masterları, شَطْرًا, شَطُورًا, شَطْرَةَ sıygaları da شَطْرَ, شَطْرًا, شَطُورًا tarzındadır.

Kamus ve sözlük kitaplarında شَطْرَ kelimesi yarım,⁷⁶ bir şeyin yarısı, kısmı, yön, her birinin yarısı, yarımlamak, yarım bırakmak, ikiye ayırmak, bir ona bir buna yönelmek⁷⁷ yarısını arkasında bırakmak, ikiye bölmek, uzak⁷⁸, arkasında bırakmak,

⁷³ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr mine't-tefsîr*, Tunus: ed-Dâr Tunusiyye Yay. (1984). 1. Cilt, s. 641.

⁷⁴ شَطْرَ için bkz. Muhammed Fuad Abdalbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 220.

⁷⁵ *Kur'an-ı Kerim Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. (2011). 12. Baskı.

⁷⁶ Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*, Beyrut: Dâru'l Kütübil İlmiyye Yay. (1998). 1. Cilt, s. 507.

⁷⁷ Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhîd*, Dimaşk: er-Risale Yay. (1998). s. 416.

her şeyin yarısı, tarafa doğru yönelmek⁷⁹ anlamlarını ifade etmektedir. Araplarda شَطْر kelimesi için iki vecih vardır, birincisi, yarım, yarı (شاطرتك مالي) malımı ikiye ayırdım), ikincisi de, kastetmek, yönelmektir.⁸⁰

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamları

Kur'ân-ı Kerîm'de شَطْر kelimesine yakın birçok kelime bulunmaktadır. Bunların anlamca en شَطْر, جُزء, نصف, حول, جانب, أمام, جهة, قِبَل, طَرَف kelimeleridir.

Arapça'daki diğer anlamları ise, نُقْطَة, إِزَاء, نَاحِيَة, حِيَال, قُدَام, تُجَاه gibi lafızlar ile eşleşmektedir.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Hasan-ı Basri (r.a) kiblenin tahvili hakkında şunları ifade etmektedir: “Cebraîl (a.s) Hz. Peygamber'e (s.a.v), Allahu Teâlâ'nın kibleyi Beyti Makdis'den başka bir cihete tahvil edeceğini bildirmek üzere gelmiş, fakat O'na, kibleyi tahvil edeceği yeri bildirmemişti.

Hz. Peygamber'e ise, hiçbir kible Kâbe'den daha sevgili değildi. Bu nedenle, vahyin gelişini bekleyerek yüzünü göklere doğru çevirmeye başladı. Çünkü O biliyordu ki Allah onu namazsız bırakmayacaktı. Derken Cebraîl gelerek O'na Kâbe'ye doğru namaz kılmasını emretti.”

Fahrüddîn er-Râzî konu ile ilgili farklı yaklaşımları şöyle izah etmektedir: “Bu görüşü söyleyenler ise, bazı hususlarda ihtilâf etmişlerdir. Onlardan bazıları şöyle demiştir: Hz. Peygamber Beyt-i Makdis'e yönelmekten men edilip, kendisine bir kible de tayin edilmedi. Bundan dolayı O, namaz vakti geldiği halde, kiblenin belirtilmemesi sebebiyle, namazının gecikmesinden korktu. İşte bu sebepten dolayı O, yüzünü göklere doğru çevirmeye başladı. Bu görüş Esamm'dan rivâyet edilmiştir. Diğer bazıları ise şöyle demişlerdir: Beyt-i Makdis, kendisine doğru namaz kılınması caiz olacak biçimde kible olarak kalmakla beraber, Cenâb-Hak Hz. Peygamber'e bu kibleyi (Kâbe'yi) de vaadetmişti. Fakat Hz. Peygamber bu vaatten dolayı, bunun olmasını bekliyordu.”⁸¹

⁷⁸ el-Mu'cemü'l-Vasît Mektebetu eş-Şuruk ud Devliyye Yay. (2004). s. 482.

⁷⁹ İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, Beyrut: 4. Cilt, Dar Sadır Yay. (1968). s. 406-407.

⁸⁰ Muhyiddin Derviş, İrabül Kur'ânîl Kerim ve Beyanuhu, 1. Cilt, Beyrut: Dâru'l İbn Kesir Yay. (1992). 113/6318, s. 205.

⁸¹ er-Râzî, Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb, 4. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 7.

Yukarıda kıblenin dönüştürülmesi ile ilgili bazı tefsir alimlerinin görüşleri konuya hakim olmak amacı ile hatırlatıldı. Araştırma konusu olan شَطْرُ kelimesinin tetkikine geçecek olursak, yukarıda mezkûr kelimenin birkaç yönden anlamı ifade edildi. Kur'ân'da شَطْرُ kelimesine yakın olan kelimeler olduğu halde, kible değişimi konusunda aynen bu lafzın kullanımı ile ilgili bazı yaklaşımlar sunulacaktır.

Meâl kitaplarına bakıldığında شَطْرُ kelimesi için çoğu hallerde yön, taraf, cihet, yüz gibi lafızlar kullanıldığı görülmektedir.⁸²

Meâl bakımından bu verilen anlamlar genelde doğrudur. Ancak, buradaki yön taraf, cihet, yüz normal bir yönelme değil, yukarıdaki anlamlara göre tam yarıçapılık bir yönelmedir. Buna kişinin bulunduğu noktadan tam 180 derece dönmesi denilebilir.⁸³

Medine'nin Kuzeybatı civarındaki Vebere adlı bölgede bulunan Mescid-i Kibleteyn (مسجد قبلتين) yani, âyetin indiği iki kibleli mescit buna kuşkusuz ve tam bir ispattır.⁸⁴

Bu kelimenin eş anlamlarında, ayrıca yarım daire anlamı bulunmadığı için, bu konuyu en iyi anlatan lafız شَطْرُ olduğunu söyleyebiliriz.

Örneğin: “لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ...”⁸⁵ “**Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz erdemlilik değildir...**”⁸⁵ âyetindeki قِبَلَ lafzı doğu ve batı gibi geniş bir sahayı kapsamaktadır. Başka bir âyette, “وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَرُفَاً مِنَ اللَّيْلِ...”⁸⁶ “**Gündüzün iki tarafında, gecenin de gündüze yakın saatlerinde namaz kılın...**”⁸⁶ âyetinde de طَرَفِ lafzı ise, yön olarak daha geniş alanı kapsayan ifadedir.

Son olarak “فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَىٰ الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا...”⁸⁷ “**Mûsâ bu süreyi doldurup ailesiyle birlikte yolda giderken Tûr tarafında bir ateş gördü...**”⁸⁷ âyeti örnek gösterilebilir. Yukarıda görülen örneklerdeki طَرَفِ, قِبَلَ, جَانِبِ kelimelerinin hiçbiri شَطْرُ kelimesi kadar net bir yarıçap yönü ifade etmemektedir.

Sonuç olarak, Cenâb-ı Hak Müslümanlar için en önemli buyruklardan biri olan kible değiştirme âyetini شَطْرُ lafzı ile tam olarak açıkladığı düşünülebilir. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

⁸² <http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma>

⁸³ Murat Sarıgül, *El-Âlûsî'nin Rûhu'l-Me'ânî isimli eserinde Ahkâm Tefsiri*, doktora tezi, (2016). s-127.

⁸⁴ Resimde Kudus ve Mekke aralığındaki Medine şehri verilmiştir.

⁸⁵ Bakara, 2/177

⁸⁶ Hûd, 11/11

⁸⁷ Kasas, 28/29

Medine -Mekke ve Kudüs aralığını gösteren harita.

2.1.9. “الصَّافَا ve الْمَرْوَة” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu iki kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Bakara Sûresi 158. âyetinde bir kere geçmektedir. ⁸⁸

إِنَّ الصَّافَا وَالْمَرْوَة مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ (١٥٨)

“Şüphesiz Safa ile Merve, Allah’ın (dininin) nişanelerindedir. Onun için her kim hac ve umre niyetiyle Kâbe’yi ziyaret eder ve onları da tavaf ederse, bunda bir günah yoktur. Her kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse, şüphesiz Allah onu bilir, karşılığını verir.”⁸⁹

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyette geçen الْمَرْوَة ve الصَّافَا kelimeleri özel isimdir, إِنَّ nin ismi olup, *mansûptur*.

Bu kelimeler hakkında alimlerin görüşler şunlardır: *Sırtına vuran sudan dolayı sanki onun sırtı, dümdüz kayalar üzerindeki kuşların inip kalktığı yerler gibidir, büyük bir pürüzsüz kaya parçası, çamur gibi şeyler bulaşmamış olan veya toprak karışmamış*

⁸⁸ صفا için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 409.

⁸⁹ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

düz bir kaya anlamlarıdır. Kelimenin kökü ise, “saf olmak” manasına gelen *يَصْفُو صَفِي* fiilidir.⁹⁰

Merve *مَرْوَة* kelimesine gelince, *pürüzsüz, bembeyaz, çok sert taşlar, küçük bir taş*⁹¹ manasındadır. Safâ “sert, başka bir kütleyle karışmayan, toprak ve çamurdan arınmış taş”, Merve “yumuşak ve esmer, kırmızımtırak volkanik kökenli, parçalanıp etrafi incelmış sert ya da yumuşak her türlü taş” anlamına gelir.⁹² Marife *lam-ı* ile özel isim olan Mekke’deki bilinen Safâ ve Merve tepeliğidir. Burada Safâ, kaygan taş, Merve ise küçük taş demektir.⁹³

c) Kelimenin Kur’ân’daki Eşanımları

Bu iki kelime bölgeye has özel isim olduğundan Kur’ân’da eşanımları bulunmamaktadır

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Safâ kelimesi için yukarıdaki örneklere bakıldığında genel olarak taş anlamındadır. Araştırmada Kur’ân’da bir kez geçen kelime olarak *صَفْوَانٍ* kelimesi de dahil edilmiştir. Bunun sebebi de birisini özel isim olduğu diğerinin ise sıradan bir isim olduğu içindir. Âyette geçen *صَفْوَانٍ* kelimesi de *taş, kaya* anlamına gelmektedir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَىٰ كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الْكَافِرِينَ (٢٦٤)

“Ey iman edenler! Allah’a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak sûretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kavanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah, kâfirler topluluğunu hidâyete erdirmez.”⁹⁴

⁹⁰ er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 4. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 98.

⁹¹ a.g.e. s. 99.

⁹² DİA, TDV İslâm Ansiklopedisi 35. Cilt. s. 441. İstanbul-2008.

⁹³ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Güncel Türkçe ile sadeleştirilmiş Kur’ân-ı Kerim Meali*, İstanbul: Mekki Yayıncılık. bkz. Bakara 158. ayet tefsiri.

⁹⁴ *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

Bu âyette⁹⁵ iki adet bir kere kullanılan kelime mevcuttur. Onların biri kaya anlamındaki صَفْوَانٍ lafzı,⁹⁶ diğeri ise çıplak anlamındaki صَلْدًا lafızlarıdır.⁹⁷

Meâl bakıldığında صَفَا kelimesi ile صَفْوَانٍ lafzı arasında kök itibari ile aynı olma durumu görünmektedir. Âyette صَفْوَانٍ kayanın pürüzsüz olduğu, üzerine de sonradan toz toprak bulaştığı عَلَيْهِ تُرَابٌ olarak ifade edilmektedir. Fakat, şiddetli yağmurun isabetinden sonra صَلْدًا çıplak, pürüzsüz ve sert bir kaya şekline, yani, tekrar صَفْوَانٍ haline dönmektedir. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

2.1.10. “رَمَضَانَ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâl

Bu Kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Bakara Sûresi 185. âyetinde bir kez⁹⁸ geçmektedir.

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ

“(O sayılı günler), insanlar için bir hidâyet rehberi, doğru yolun ve hak ile batıl birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur’ân’ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır.”⁹⁹

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyette geçen رَمَضَانَ kelimesi رمض kökünden gelmektedir. Sonuna ان eklenerek özel isim olmuştur. Bundan dolayı gayri munsarifler sırasında yer almıştır. Kendisinden önceki شَهْرٌ kelimesine muzafun ileyhtir. Gayri munsarif olduğundan kesre yerine fetha almıştır. Tekil olarak geçen bu kelimenin رَمَضَانَات, أرمضاء, أرمضة, أرمضين gibi çoğul şekilleri mevcuttur.

Bu kelime için kamus ve sözlük kitaplarında birkaç anlam verilmiştir. Bunlar: güneşin fazla kızışması,¹⁰⁰ kızgın yerde otlamak, kızgın yer ayakları yakmak, günün ıssı şiddetli olmak,¹⁰¹ kızgın taşa basmak,¹⁰² şiddetli sıcaklık, ısı hissetmek, yakmak,

⁹⁵ Bakara, 2/264

⁹⁶ صَفْوَانٍ için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 409.

⁹⁷ a.g.e. s. 412.

⁹⁸ رَمَضَانَ için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 325.

⁹⁹ *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

¹⁰⁰ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 413.

¹⁰¹ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 653.

¹⁰² Zemahşerî, *Esâsü’l-Belâga*, Beyrut: Dâru’l Kütübil İlmîyye Yay. (1998). 1. Cilt, s. 385.

¹⁰³ aşırı sıcaklık, susuzluktan içi yanmak, uzun zamanlardan beri nakledilen ay isimleri Ramazan ayına denk geldiğinden dolayı verilen isim ¹⁰⁴ gibi anlamlardır.

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamaları

Özel isim olarak kullanılan bu kelimenin Kur'ân-ı Kerîm'de tam eşanlamı bulunmamaktadır. Ancak sıcak, ısı gibi anlamlar ifade eden حر, حريق gibi lafızlar mevcuttur.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Kur'ân'da bir kez geçen Ramazan kelimesi her kesin bildiği Müslüman dünyası için en önemli ve mukaddes olan bir ayın ismidir. Ramazan ayı Hicri takviminin 9. ay'ına tekâbül eder. Değişik senelerde ve ay'ın dünya çevresinde dolanımını göre 29 veya 30 günlük olarak belirlenir. Hicrî takvim, İslâmî takvim ya da Müslüman takvimi (Arapça: التقويم الهجري), bir yılı 354 gün ve on iki kameri olan aydan oluşmaktadır.

Hicri Takvim, Muharrem محرم, Safer صفر, Rebiülevvel ربيع الأول, Rebiülahir ربيع الآخر, Cemaziyelevvel جمادى الأولى, Cemaziyelahir جمادى الآخرة, Recep رجب, Şaban شعبان, Ramazan رمضان, Şevval شوال, Zilkade ذو القعدة, Zilhicce ذو الحجة olarak sıralanır.

Kur'ân-ı Kerîm'de Ramazan ayı dışında hiç bir ay ismi zikredilmemiştir. Ancak dört haram ay ismi belirtmeksiniz genel olarak “haram aylar” diye zikredilmiştir. “Haram ayları” yani hürmet gösterilmesi gereken aylar, İslamdan önce Arap topluluğu arasında mezkûr dört ay yani, Zilkâde, Zilhicce, Muharrem, Recep savaşın yasak olduğu aylardır. Sonradan Müslümanlar da ayların isimlerini önce adlandırıldığı gibi aynı şekilde kullanmışlardır. Bu ayların baştaki üçü ardışık gelmiştir. Sadece Recep ise ayrı gelmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de bu aylarla ilişkin, **“Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: “O ayda savaş büyük bir günahtır...”**¹⁰⁵ denmiştir. Başka bir âyette ise ayların adedinin on iki olduğu, dördünün ise haram ay olduğu bilgisi verilmektedir. **“Şüphesiz Allah'ın gökleri ve yeri**

¹⁰³ Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Dımaşk: er-Risale Yay. (1998). s. 644.

¹⁰⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: 5. Cilt, Dar Sadır Yay. (1968). s. 160-161.

¹⁰⁵ Bakara, 2/ 217

yarattığı günkü yazısında, Allah katında ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır...”¹⁰⁶

Fahrüddîn er-Râzî bu kelime hakkında âlimlerin farklı yaklaşımlarına yer vermektedir: “Alimler, رمضان (Ramazan) kelimesi hususunda ihtilâf ederek şu görüşlere yer vermişlerdir: Mücahid’e göre, “Bu, Allahu Teâlâ’nın isimlerindedir. “Şehr-ü Ramazan” (Ramazan Ayı) diyen kimsenin bu sözü, şehru’llah (Allah’ın Ayı) manasındadır. Hz. Peygamber’in (s.a.v) şöyle dediği rivâyet edilmiştir: **“Ramazan geldi Ramazan gitti” şeklinde konuşmayınız, "Ramazan ayı geldi, Ramazan ayı gitti" deyiniz. Çünkü Ramazan, Allah Teâlâ’nın isimlerinden bir isimdir"** demiştir.

b) “Ramazan”, Recep ve Şabân gibi ay ismidir. Bu görüşte olanlar, bu kelimenin iştikâkı hususunda, birkaç vecih üzere ihtilaf etmişlerdir:

1. Halil’den nakledildiğine göre, bu kelime, ilkbahardan önce gelip, yeryüzünü tozlardan temizleyen yağmur manasına gelen, الرمضاء kelimesinden gelmektedir. Buna göre “Ramazan” kelimesinin manası şudur: “Bu yağmur nasıl yeryüzünü yıkayıp temizliyorsa, Ramazan ayı da bu ümmetin bedenlerinin günahlarını yıkamakta, kalplerini temizlemektedir.

2. Bu kelime, الرض kelimesinden alınmıştır ki bu, güneşin kızgınlığının fazlalığından dolayı, taşın kızması demektir. الرمضاء kelimesi, isimdir. Böylece bu ay, ya o insanların bu aydaki açlıklarının hararetinden dolayı kızışmış olmalarından, yahut bu ayın şiddet ve sıkıntısına göğüs germelerinden dolayı kızdıkları, hararetlendikleri için ramazan olarak isimlendirilmiştir.” Hz. Peygamber’den (s.a.v) şöyle dediği de rivâyet edilmiştir: **“Ramazan ayı Allah’ın kullarının günahlarını yaktığı için, bu ad ile isimlendirilmiştir”¹⁰⁷**

Yukarıdaki tefsirlere bakıldığında tabiri caizse, bunlardan dolayı bu kelime Kur’ân’da doğrudan رَمَضَانَ değil de önüne “ay” anlamını bildiren شَهْرُ lafzı ile kullanılmıştır. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

¹⁰⁶ Tevbe, 9/36

¹⁰⁷ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 4. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 346-347.

2.1.11. “سِنَّةٌ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Bakara Sûresi 255. âyetinde bir kere geçmektedir.¹⁰⁸

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ (٢٥٥)

“Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayandır. Diridir, kayyumdur. O’nu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku...”¹⁰⁹

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyetteki سِنَّةٌ kelimesi لَا تَأْخُذُ fiilinin failidir ve muzafun ileyhdir. Kelimenin aslı وَسِنَّةٌ olup sonradan و hazf olunmuştur. Sîygası وَسِنَّةٌ ve وَسِنًَّا diğer mastarları da وَسِنََّى ve وَسِنََّى şeklinde bulunmaktadır.

Kamus ve sözlük kitaplarında bu kelimenin anlamı hakkında şu görüşler verilmiştir. Bunlar: *uyuklama, şekerleme, kuyuya eğilip onun kokusuyla bayılan adam,*¹¹⁰ *uyku basma, gaflet, pinekleme,*¹¹¹ *uykunun ilk anı,*¹¹² *uyuklamak, imızganmak, uzun müddet açılmamış kuyu kokusundan bayılmak* gibi anlamlardır.

c) Kelimenin Kur’ân’daki Eşanlamları

Bu kelimenin tam olarak eşanlamı diye Kur’ân’da iki kere geçen نُعَاسٌ kelimesi gösterilebilir. Ancak bu kelime uyuma ile ilgili olduğu için uyku anlamına gelen نَوْمٌ, رُقُودٌ, هُجُوعٌ, إِنْطِجَاعٌ, قَيْلُولَةٌ gibi kelimeleri de örnek verilebilir.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Hemen hemen her Müslümanın ezbere bildiği bu âyet, Âyetel Kürsî ismi ile meşhurdur. Tetkiki yapılmakta olan سِنَّةٌ kelimesi için çoğu meâllerde bir uyuklama anlamı verilmiştir. Bu kelimeye eşanlam olan ve hafif bir uyku anlamına gelen نُعَاسٌ kelimesi Kur’ân’da Âl-i İmrân Sûresi 154 ve Enfâl Sûresi 11. âyetlerinde geçmektedir. Ama bu âyette نَوْمٌ ile birlikte geçen سِنَّةٌ kelimesinin kullanılması

¹⁰⁸ سِنَّةٌ için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 540.

¹⁰⁹ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

¹¹⁰ Râgib el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 1078.

¹¹¹ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 1656.

¹¹² Ahmed Muhtar Ömer, *Mucem el Lügatul Arabiyye el Muasire*, Kahire: Alim-ul Kütüb Yay. (2008). 4. Cilt, s. 2442.

bilmediğimiz bir hikmete şayan olabilir. Müfessirlerin tefsirlerine bakılarak **سِنَّةٌ** kelimesinin daha çok ne anlamlara geldiğini görmek mümkündür.

Buradaki **نَوْمٌ** ve **سِنَّةٌ** sıfatının Hak Teâlâ'da olmadığı O'nun her şeye kaim olduğunu ve her şeyin onunla kaim bulunduğunun, “**Allah, O'ndan başka tanrı yoktur**” cümlesi ile teyit edilmektedir. Fakat bu tekit, öyle bir ifade ve tasvir gücüne sahip ki, insan idrakine devamlı kaim olan bir kıyam sûretini ibraz ediyor. Bu da Cenâb-ı Hakk'ın hiçbir şeye benzemediğini bir vakıa ve hakikat olarak ihsas ediyor. Hiçbir benzerinin bulunmaması, *hafif dalgalığın* ve derin uykunun mevcut olmayacağını ifade eder.¹¹³

Yukarıdaki yorumdan **سِنَّةٌ** kelimesinin sadece uykuya has olmadığı anlaşılmaktadır. Bu kelimeye *dalgınlık* anlamı verilmiştir ki, kelimenin aslı yukarıda söylendiği gibi *uzun müddet açılmamış kuyu kokusundan bayılmak* anlamı olduğunu da görmek mümkündür.

Kanaatimizce, **سِنَّةٌ** kelimesi bir uyuklama olmakla birlikte bir *bayılma* durumu da olabilir. Şâyet **سِنَّةٌ** yerine **نُعَاسٌ** gelseydi o zaman uyuma ile ilişkili iki kelime yan yana gelmiş olur ve geniş bir ifade ortaya çıkmazdı. Çünkü uyuma ve bayılma her ne kadar görüntüde bir birine benzese de, aynı şeyler değildir. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

2.1.12. “**انْفِصَامٌ**” Kelimesinin Tahlili

a) *Kur'ân-ı Kerîm'deki Meâlî*

Bu kelime Bakara Sûresi 256. âyetinde bir kere geçmektedir.¹¹⁴

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا
انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (٢٥٦)

“Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O hâlde, kim tâgûtu tanımayıp Allah'a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”¹¹⁵

¹¹³ Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 2. Cilt, (çev. M. Emin Saraç, Bekir Karlığa, İ. Hakkı Şengüler) İstanbul: Hikmet Yayınları. (1986). s. 37.

¹¹⁴ **انْفِصَامٌ** için bkz. Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 521.

¹¹⁵ *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyetteki انْفِصَامَ kelimesi لا النافية للجنس La nefi cinsin ismidir ve *fethe ile mebnidir*. انفعال babından olup sülâsi mücerret şeklindeki sîygası فَصَمَ, يَفْصِمُ, فَصْمًا, يَفْصِمُ ve مَفْصُومٌ dır.¹¹⁶

Kamus ve sözlük kitaplarında bu kelimenin anlamı hakkında *bir şeyin koparmaksınız kırmak, çözmek, kesilmek,¹¹⁷ çatlama,¹¹⁸ ayrılmadan kopmak¹¹⁹ kırılma, kopmak ve kırılmak,¹²⁰ birden ayrılmak, kopmak, sınmak* gibi anlamları verilmektedir.

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamları

Kur'ân-ı Kerîm'de bu kelimeye yakın, شِقَاقٌ, سُفُوطٌ, فِرَاقٌ, انْفِصَالٌ, تَقَاطُعٌ gibi kelimeler vardır.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Kur'ân'daki “kopmayan” لا انْفِصَامَ la infisam kökünden olup, *koparmaksızın bir şeyi kırmak* anlamındadır. Âyetteki انْفِصَامَ mutavaat ifade etmektedir. Yani fiili lâzım halinde *kırdı* ve mutavaat olunca *kırıldı* anlamına dönüşmektedir. Bu lafızdan maksat ise, mübalağadır. Çünkü, bu العُرْوَةُ yani, kulpun kırılması olmayınca, koparılması ve yerinden sökülmesi mümkün değildir.¹²¹

Kur'ân'da ayrılma, bölünme ya da kopma anlamında bir kaç kelimeler geçmektedir. Ancak bu lafızlar انْفِصَامَ kadar anlam taşımamaktadır. Örneğin, Lokman Sûresi 14. âyette Cenâb-ı Hak:

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالَهُ فِي غَامِئِنَ أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ (٤١) ifade buyurmaktadır. Âyette geçen فِصَالٌ kelimesi de kesilmek, ayrılmak anlamına gelir ve meâline bakılacak olunursa, “**Onun sütten kesilmesi de iki yıl içinde olur...**”¹²² فِصَالٌ lafzında kullanım şeklini görmek mümkündür.

Yukarıdaki âyetteki فِصَالٌ kelimesi iki durumdan dolayı kullanıldığı görülmektedir. Bunların biri فِصَالٌ yavaş yavaş ayrılmadır, yani burada iki yıllık bir zaman

¹¹⁶ Ahmed Muhtar Ömer, *Mucem el Lügatul Arabiyye el Muasire*, Kahire: Alim-ul Kütüb Yay. (2008). 4. Cilt, s. 1715.

¹¹⁷ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 1163.

¹¹⁸ Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*, Beyrut: Dâru'l Kütübil İlmîyye Yay. (1998). 2. Cilt, s. 25.

¹¹⁹ Ahmed Muhtar Ömer, *Mucem el Lügatul Arabiyye el Muasire*, Kahire: Alim-ul Kütüb Yay. (2008). 4. Cilt, s. 1715.

¹²⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: 12. Cilt, Dar Sadır Yay. (1968). s. 454.

¹²¹ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 5. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 428.

¹²² *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. (2011). 12. Baskı.

gösterilmektedir. İkincisi ise her ne kadar ayrılma olsa da yine bir manevî bağın kopmadığı bilinmektedir. Anne yavrusunu her ne kadar süttten ayırsa da, çocuğu kendisinden tamamen ayırdı denilemez. Ama tetkiki yapılmakta olan *انْفِصَام* ise, yukarıdaki kelime açıklamalarında görüldüğü gibi *birden* ve *tamamen* ayrılmadır. Bunun dışında bu kelimenin hem *kopmak* hem *kırılmak*¹²³ anlamları vardır.

Şâyet bu iki kelimeyi tasviren canlandırılacak olunursa; göz önüne bir yere sabitlenmiş sağlam kulpun ne asıl yerinden kopması ve ne de iliğini kırılması söz konusudur. Cenâb-ı Hak şeytanların egemenliğini, yani tağutları inkâr eden ve tek Allah'a inanan kulunu kopmak ve kırılmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa bağlanmış olduğunu beyan etmektedir. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

2.1.13. “طَلٌّ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur'ân-ı Kerîm'deki Meâlî

Bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'in Bakara Sûresi 265. âyetinde bir kere geçmektedir.¹²⁴

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَنْبِيئًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَاتَتْ أَكْطَافَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (٢٦٥)

“Allah'ın rızasını kazanmak arzusuyla ve kalben mutmain olarak mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yüksekçe bir yerdeki güzel bir bahçenin durumu gibidir ki, bol yağmur alınca iki kat ürün verir. Bol yağmur almasa bile ona çiseme yeter. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir.”¹²⁵

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyette geçen طَلٌّ kelimesi *haber* olup, şart cümlesi için *cevap* konumundadır. Çoğulu طَلَّ, طَلَّ, طَلَّ şeklindedir.

Sözlüklerde bu kelimenin anlamı hakkında şu görüşlere yer verilmektedir. Bunlar: *en zayıf yağmur, çisenti*,¹²⁶ *maktulun intikamı alınmayıp kanı heder olmak yani hiçe sayılmak, azalmak, hoş olmak*¹²⁷ kelimeleridir.

¹²³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: 12. Cilt, Dar Sadır Yay. (1968). s. 454.

¹²⁴ طَلٌّ için bkz. Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 428.

¹²⁵ *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

¹²⁶ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 599.

¹²⁷ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 935.

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamları

Yağmur ve su anlamında gelen tüm kelimeleri eşanlamlı görmek mümkündür. Ancak bu lafzın özelliği diğer yağmur ve su gibi olmayıp, daha hafif bir çiseleme olduğunu söylemek gerekir. Kur'ân'da bu kelimeye yakın *الْوَدْقُ*, *المطر*, *الغَيْثُ*, *وَابِلٌ*, *مِدْرَارٌ*, *صَيِّبٌ*, *الماء* kelimeleri mevcuttur.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Cenâb-ı Hak âyette *فَإِنْ لَمْ يُصِيبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ* “Ona bol yağmur düşmese de, en azından bir çisenti bulunur” buyurmuştur. Âyetteki *طَلٌّ* lafzı, damlalar veya az yağan yağmur demektir. Buna göre, şâyet bahçeye bol yağmur yağmasa da, çok olmayan az yağmur düşer. Ancak onun ürünü, bu durumda da benzer olur ve yağmurun çok yağmamasından dolayı ürüne zarar gelmez. Bu ise, her şeyi yetiştiren Allah'ın inâyeti ile olur. Başka bir bakışla ise “eğer o bahçe, kat kat ürün vermesi için bol yağmur almasa bile, hiç olmazsa bir çığ düşen ve böylece, bol yağmur almasına karşılık vereceği üründen biraz daha az ürün verir. Binâenaleyh her iki halde de o bahçe meyve verir.”¹²⁸

Kur'ân'da yağmurla ilgili birkaç kelime zikredilmiştir. Çoğu meâllara bakıldığında bu anlamların hepsi tam anlamda bir yağmur olduğu, *صَيِّبٌ*, *وَابِلٌ* *مِدْرَارٌ* gibi lafızlar ise, sürekli ve bol yağan yağmur çeşidi olduğu görülmektedir. Cenâb-ı Hak bu âyette yağmur örneği ile sadaka ve nafakada bulunanlara hitap etmektedir. Hayrın büyüklüğü, sevabının da büyüklüğü ile münasip olmakla birlikte, ufak bir hayrın da kendine göre bir ecri olduğu hatırlatılmaktadır.

Kanaatimizce, Allah Teâlâ iki kat artan ürüne *bol yağmur* anlamına gelen *وَابِلٌ* lafzını örnek verdiği için dolayı, ufak bir yardım için de yine yağmur cinsinden olan *طَلٌّ* kelimesini getirmiş olabilir. Bununla birlikte âyetten az veya çok olsun, Allah rızası için verilen sadakanın kazanç ve sevabı asla boşa gitmeyeceği anlaşılmaktadır. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

¹²⁸ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb*, 5. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 499.

2.1.14. “الْحَافَاءُ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Bakara Sûresi 273. âyetinde bir kere geçmektedir.¹²⁹

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ (٢٧٣)

“(Sadakalar) kendilerini Allah yoluna adayan, yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen fakirler içindir. İffetlerinden dolayı (dilenmedikleri için), bilmeyen onları zengin sanır. Sen onları yüzlerinden tanırsın. İnsanlardan arsızca (bir şey) istemezler. Siz hayır olarak ne verirsiniz, şüphesiz Allah onu bilir.”¹³⁰

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Bu kelime cümlede *mefulu mutlak* konumundadır. Burada takdiren يلحفون fiili bulunmaktadır. Bu kelime için *hal*¹³¹ veya *mefulu li eclihi* de denilebilir.

Sözlüklerde bu kelime anlamı hakkında çeşitli görüşler vardır. Kelimenin aslı, *yatarken üstlük olarak kullanılan yorgan* demektir.¹³² Bunun dışında, *övünerek eteklerini yere sürüyerek yürümek, bir şeye bağlı kalmak*,¹³³ *giydirmek, ısrarla istemek, üstelemek* anlamlarında kullanılmaktadır.

c) Kelimenin Kur’ân’daki Eşanlamları

Kelimenin إِصْرَارٌ, عَزْمٌ, إِحْسَاحٌ gibi eşanlamları bulunmaktadır. Kur’ân’da bu kelimeye en yakın eşanlam olarak إِصْرَارٌ lafzını göstermek mümkündür.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Tetkiki yapılmakta olan الْحَافَاءُ kelimesi çoğu meâllerde *yüzsüzce, arsızca* ve *ısrarla* olarak tercüme edildiği görülmektedir.¹³⁴

Yaklaşımları kendisinden aktarmak istediğimiz Fahrüddîn er-Râzî konu ile ilgili farklı görüşleri şöyle izah etmektedir: Bu ifadede müşkillik arz edildiği

¹²⁹ الْحَافَاءُ için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 645.

¹³⁰ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

¹³¹ Muhyiddin Derviş, (1992), *İrabül Kur’ânîl Kerîm ve Beyanuhu*, 1. Cilt, Beyrut: Dâru’l İbn Kesir Yay. (1992). 113/6318, s. 424.

¹³² Râgib el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarı Yay. (2015). s. 891.

¹³³ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 1358.

¹³⁴ <http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=2&ayet=273>. Erişim Tarihi: 07/05/2020.

görülmektedir. Âlimler, bunun açıklaması hakkında aşağıdaki şu görüşleri ifade etmişlerdir:

Birinci görüş: “ilhaf” kelimesinin manası, “ısrar etmek” tir. Buna göre mana, “Onlar ısrar etmeden, nezâketle isterler” şeklinde olur.

İkinci görüş: لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِحْافًا tabirinden maksat, onların, insanlardan ısrarla istememiş olduklarını belirtmek değildir. Çünkü Cenâb-ı Hak, daha önce onları, istemekten iffet duyup utanmakla nitelemiştir. Onların istemedikleri, dilenmedikleri kesin olarak bilinince, ısrarla istememiş oldukları da tabîi olarak bilinmiş olur. Aksine bundan murat, insanlardan ısrarla isteyen kimselerin bu hallerinin kötü olduğuna dikkat çekmektir.

Üçüncü görüş: İsrarla ve yüzüstüce dilenen kimse, çok yılmışmak sûretiyle bir şeyler, mal ve para koparmak isteyen kimsedir. Buna göre *insanlardan istemezler* demenin manası, insanlardan, yüzüstü ederek ve yılışarak istemiyorlar” demektir.

Dördüncü görüş: Cenâb-ı Hak önceki pasajlarda bu fakirlerin son derece ihtiyaç içinde olduklarını açıklamıştı. İhtiyacı çok şiddetli olan bir kimsenin dilenmemesi ise ancak, kendi nefisine karşı şiddetli bir ısrarı ve baskısıyla mümkün olabilir. O fakirler de insanlardan bir şey istemiyorlardı. Bu da onların nefislerini ısrarla baskı altında tuttukları ve şiddetli bir teklif ile onu böyle bir istemeden, dilenmeden men ettiklerinde mümkün olmuştur.

Beşinci görüş: Dilenen herkesin, bazı zamanlar ısrarlı olması gerekmektedir. Çünkü o dilendiği zaman yüzüsu akıtmakta ve bu dilencililiği yaparken zillete katlanmaktadır.

İşte bu kimse şöyle der: *Mademki ben bu sıkıntılara katlanıyorum, o halde bir şey elde etmeden geri dönmem.* İşte bu tür düşünceler onu, ısrarlı olmaya ve yılışmaya sevk etmektedir. Böylece her dilenenin zaman zaman mutlaka ısrara yöneleceği sabit olur. Bundan dolayı onları mutlak olarak ısrardan men etmek, mutlak olarak dilenmekten men etmeyi gerektirir.”¹³⁵

Yukarıda görülen kelime tahlillerin hepsini kabul etmekle birlikte إِحْافًا kelimesi için *ısrarla* anlamından daha ziyade *arsızca* anlamı daha uygun görünmektedir. Çünkü Cenâb-ı Hak âyetin başında iffet, sakınma, çekinme anlamlarında gelen التَّعَفُّفُ lafzını

¹³⁵ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihi'l-Gayb*, 5. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 544-545.

kullanmaktadır. Şâyet iffetten yani, ardan dolayı “ilhaf” yapamıyorsa, o zaman “ilhaf” yapan arsız olmalıdır. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

2.1.15. Değerlendirme

Bakara Sûresinde bir kere geçen kelimelerin değerlendirilmesinde şunları özetlemek mümkündür: Bu sûrede isim cinsinden olup, bir defa geçen kelimeler sayısı 23 adet olarak tespit edilmiştir. Bunlar: صَفْوَانٍ, الْأَصْفَا, شَبِيَّةَ, شَطْرَ, سِنَّةَ, رَمَضَانَ, بَقْلٍ, بَعُوضَةً, بَصَلٍ, بَابِلَ, صَلْدًا, هَارُوتَ, مِيكَالَ, الْمَرْوَةَ, مَارُوتَ, الْخَافَا, قَتَاءَ, فُومَ, فَاقِعَ, انْفِصَامَ, عَوَانُ, عَدَسٍ, طَلٌّ, صَلْدًا

Bunlardan yedi adedi özel isimler (هَارُوتَ, مِيكَالَ, الْمَرْوَةَ, مَارُوتَ, الْأَصْفَا, رَمَضَانَ, بَابِلَ), beş adet bitki isimleri (بَقْلٍ, بَعُوضَةً, عَدَسٍ, فُومَ, قَتَاءَ), bir adet haşarat için verilen isim (بَعُوضَةً), sekiz adet belli bir durum, zarf veya sıfatı bildiren isimler (عَوَانُ, الْخَافَا, شَطْرَ, شَبِيَّةَ, سِنَّةَ), iki adet doğada bulunan nesne isimleridir (طَلٌّ, صَفْوَانٍ).

Fiil cinsinden olan kelimeler sayısı ise altı adet olarak tespit edilmiştir. Bunlar: يُؤُدُّ (anlamı, ağır gelir, 255. âyet), يَنْخَبِطُ (anl. çarpar 275. âyet), رَبِحَتْ (anl. kar etti, 16. âyet), يَنْسَنُّ (anl. bozulur, 259. âyet), تُغْمِضُوا (anl. gözünüzü yumarsınız, 267. âyet), يَنْعِقُ (anl. haykırır, 171. âyet) fiilleridir. Araştırma sonucunda Bakara Sûresinde bir kez geçen toplam 29 adet kelime tespit edilerek, isim cinsinden olanlarının tetkiki yapılmıştır.

2.2. Âl-i İmrân Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki

2.2.1. “رَمَزًا” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu Kelime Âl-i İmrân Sûresi 41. âyetinde bir kez¹³⁶ geçmektedir.

قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمَزًا وَادْكُرُ رَبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ (٤١)

“Zekeriya, “Rabbim! (çocuğum olacağına dair) bana bir alâmet ver” dedi. Allah ona da şöyle dedi: “Senin için alâmet, insanlarla üç gün konuşamaman, ancak işaretleşebilmendir. Ayrıca Rabbini çok an, sabah akşam tesbih et.”¹³⁷

¹³⁶ رَمَزًا için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 325.

¹³⁷ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

b) Kelimenin Gramer Tahli ve Anlamı

Âyette geçen رَمَزًا kelimesi إِلاّ istisna edatının müstesnasıdır, irapta *hal* veya *mefulu mutlak*tır. Kelime tekil kalıbında kullanılmıştır, çoğulu ise, رُمُوز şeklindedir.

Sözlüklerde bu kelimenin anlamı hakkında şu görüşler vardır. Bunlar: *dudakla işaret etmek, fısıldamak ve göz kırpmak, her türlü söze işaret,*¹³⁸ *dudak, göz yahut el ve dil ile işaret etmek, yol göstermek, teşvik etmek, hareketli olmak, kıvılcıktan, alâmet, işaret, ima,*¹³⁹ *işaretle konuşmak,*¹⁴⁰ *hareket ettirmek ve katmak, iki dudak, iki göz, iki kaş, ağız, el ve dil ile işaret etmek,*¹⁴¹ *ifadeyi beyan etmek için sessiz bir şekilde uzuvlarla işaret etmek*¹⁴² anlamlarıdır.

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamaları

Kur'ân'da bu kelimeye yakın birkaç lafız zikredilmiştir. Bunlar: شِعَار, آيَة, دَلٌّ, عَمَزَ, أَشَارَ kelimeleridir. Arapça'da ise bu kelimeye benzer إِيْمَاء, كِنَايَة lafızları mevcuttur.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Kur'ân-ı Kerîm'de bir kez geçen رَمَز kelimesinin aslı hareket etmek anlamındadır. Bir şey hareket ettiği zaman, ارْتَمَز denilir.

Müfessirle, *remz* lafzı hususunda, çeşitli görüşler beyan etmişlerdir.

1) Bu, nasıl olursa olsun kaş, göz, el, baş, veya dudaklar aracı ile yapılan işareten ibarettir.

2) Remz, ses veya konuşma olmaksızın, kelimeyi dudağı hareketlendirip, göstermek demektir. Alimler, Remz kelimesini bu manaya hamletmek daha uygundur: çünkü remz ile konuşma sırasındaki dudakların hareketi, sesli konuşma sırasındaki dudak hareketlerine uygun olacağı için, işaretle anlatım, mümkün bir şeydir. Buna göre bu hareketlerle, kişinin zihnindeki manaları anlamak daha kolay olmuş olur.

3) Zekeriyya'nın (a.s) alçak veya gizli tarzda konuşmuş olması mümkündür. Buna göre, onun ancak yüksek sesle konuşmasının yasaklandığı ortaya çıkar. “Remz, konuşmadan kastedilen amacı yerine getirdiği için, “söz” olarak isimlendirilmiştir. bunun istisnâsının, “istisna-yı munkatî” olması da mümkündür. Ama biz “remz”

¹³⁸ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarı Yay. (2015). s. 412.

¹³⁹ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 651-652.

¹⁴⁰ Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*, Beyrut: Dâru'l Kütübil İlmîyye Yay. (1998). 1. Cilt, s. 385.

¹⁴¹ Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Dımaşk: er-Risale Yay. (1998). s. 512.

¹⁴² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: 5. Cilt, Dar Sadır Yay. (1968). s. 356.

kelimesini alçak sesle konuşma manasına alırsak, buradaki problem kendiliğinden ortadan kalkar.”¹⁴³

Yukarıdaki bazı tefsir açıklamalarına bakıldığında tetkiki yapılan kelimenin genel anlamda işaret ile bir konuşma olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu işaret ile konuşma insanın hangi uzvi ile birlikte harekete geçmesi hususu önem arz eder. Zekeriyya (a.s) için bir alâmet olarak sunulan işaretle konuşma durumu üç günlük bir zamanla sınırlandırılmıştır. Bu üç günlük zaman içerisinde insan bir çok konularda diğer insanlarla konuşma zarurieti doğar. Buna göre gerektiğinde dudak ile, gerekirse kaş, göz, baş ve el gibi insan azalarına ihtiyaç duyulmaktadır ki, zira muhâtabı olan şahıs kavmin peygamberidir ve her zaman insanlar ona danışma ihtiyacını duyarlar. Nitekim üç günlük zaman bir an, zamanın bölünemeyecek denli kısa bir parçası olan lahza değildir. Tabiri caizse, Cenâb-ı Hak bundan dolayı âyette peygamberin her türlü uzuvları ile hareket ederek sözünü muhâtabına beyan edebilmesi için رمز kelimesini kullanmış olabilir. Yukarıdaki kelime anlamlarına bakıldığında رمز lafzının sadece belli bir uzuvla işaret ederek ifade etmek değil, aksine insanın işaret için kullanılabileceği dudak, ağız, kaş, baş ve el gibi uzuvları hareket ettirerek sözünü beyan edebilmesi için kullanıldığı açıklanmıştır.

Kur’ân’daki diğer işaret, imâ gibi anlamlar içeren kelimelere bakıldığı bunun isbatını görmek mümkün olur. Örnek olarak, Kur’ân’da yine bir kere geçen وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ **“Onlarla karşılaştıklarında kaş göz hareketiyle alay ederlerdi.”**¹⁴⁴ âyetini gösterilebilir. Burada غمز kökünden gelen ve *kaş göz etmek* anlamlarını taşıyan kelime, ilk olarak belli bir uzuvla harekete etmek, sonra ise olumsuzluk anlamı ifade eden kaş göz ederek alay etme durumu söz konusudur.

Başka bir âyette ise, Allah Teâlâ, (٢٩) فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا

“Bunun üzerine Meryem çocuğu işaret etti. -Beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz?-dediler.”¹⁴⁵ diye buyurarak إِشَارَةٌ kökünden gelen ve *işaret etmek* anlamını taşıyan lafzı kullanılmıştır ki, bu da işareti elle olduğunu anlatmaktadır. Araplarda işaretler elle olduğu zaman إِشَارَةٌ, kafa ile olduğu zaman إيماء, kaşla olduğu

¹⁴³ er-Râzi, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb*, 6. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 302.

¹⁴⁴ Mutaffifin, 83/30

¹⁴⁵ Meryem, 19/29

zaman *عَمْرًا* lafızları kullanılmaktadır.¹⁴⁶ Tetkiki yapılmakta olan *رمز* kelimesi ise az önce adı geçen uzuvların hepsi ile ve *ağır ve vakur olmak*¹⁴⁷ manalarını da taşıyan, aynı anda bir peygambere yakışan üslupta sessiz bir şekilde sözü beyan etmektir. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

2.2.2. “دینار” Kelimesinin Tahlili

a) *Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî*

Bu Kelime Âl-i İmrân Sûresi 75. âyetinde bir kez¹⁴⁸ geçmektedir.

وَمِنَ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِطَارٍ يُودِّعَ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ لَا يُودِّعُ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا
ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ (٧٥)

“Kitap ehlinde öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet etsen, onu sana (eksiksiz) iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet etsen, tepesine dikilip durmadıkça onu sana iade etmez...”¹⁴⁹

b) *Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı*

Bu kelime kendisinden önce gelen *تَأْمَنُهُ* filine müteallik *ب* harfi cer ile *mecrûrdır*. Kelimenin çoğul şekli *دَنَائِيرُ* dir.

Para birimi olan bu kelime için *dinar*, *bir çeşit sikkeli altın*,¹⁵⁰ bilinen bir para birimidir. Günümüzde birçok ülkeler genellikle Arap ülkelerinin ve bazı batı devletlerin kullandığı para birimidir. Kelimenin aslı Arapça olmayıp Yunanca kökenli olduğu söylenmektedir ki, Yunanca “*δηνάριον*”, Latince ise “*dēnārius*” kelimesinden (*dēnī-on*) “onluk sayısından oluşan”¹⁵¹ anlamına gelmektedir. Başka bir görüşe göre kelime Farsçadan türemiştir. Farsça, *دین* yani, *getirdiği şeriat*¹⁵² anlamındadır.

¹⁴⁶ Ebû Mansûr İsmâîl es-Seâlibî, *Fıkhü'l-luğa ve sırrü'l-'Arabiyye*, Beyrut: Mektebetul-Asriyye Yay. (2000). 2. baskı, s. 219.

¹⁴⁷ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 652.

¹⁴⁸ *دینار* için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 261.

¹⁴⁹ *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

¹⁵⁰ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 518.

¹⁵¹ Dvoretzki. I. H. *Latince-Rusça Sözlük*. Moskova: Russki Yazık Yay. (1976). s. 306.

¹⁵² Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 360.

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamaları

Kur'ân'da para birimi olarak sadece iki kelime geçmektedir. Bunlar دينار (dinar) ve درهم (dirhem) “**Onu yok pahasına, birkaç dirheme sattılar...**”¹⁵³ Mezkûr iki kelime de Kur'ân'da bir kere zikredilmektedir. Bunun dışında altın ve gümüşün dışında, servet, para anlamında Kur'ân'da ثَمَنٌ وَرِقٌّ lafızları geçmektedir. Araplar ise parayı فلس, عملة, نقد, بارة, سكة, قرش gibi çeşitli isimler ile ifade ederler.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Araştırma konusu olan دِينَار kelimesi, ağırlığı çeşitli rakamlarla ile belirtilmekle birlikte altından bir sikke oluşu malumdur. Başka bir âyette çoğul şeklinde gelen دَرَاهِمٌ tekili درهم (dirhem) ise altın bir sikke olarak bilinmektedir.

Eski zamanlardan beri kullanılan para birimi dinar Cahiliye devrinde de kullanılırdı. O zamanda Araplar Roma altın sikkesi olan dinarı tanımışlardı. Tabiri caizse, Allah Kur'ân'da buna işaret etmektedir.

Âyette Allah bir emanet konusundan bahsederken para birimi olan *dinar* lafzını kullanır. Âyet başında ise, قَنْطَارٍ “kıntar” olarak çok miktarda olan bir emanetten söz edilir. Buna göre dinarın sadece bir altın olduğunu ve o kadar yüklü bir miktar olmadığını tekil lafızla ifade etmektedir. Yûsuf Sûresindeki دَرَاهِمٌ (dirhemler) lafzı ise dinardan daha düşük bir birim olduğu anlaşılmaktadır ki, tekili درهم (dirhem) olan lafız çoğul şeklinde دَرَاهِمٌ olarak kullanılmıştır. Zira kölenin sadece bir dirheme satılması mantığa aykırıdır. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

2.2.3. “بَيْتٌ” Kelimesinin Tahlil

a) Kur'ân-ı Kerîm'deki Meâlî

Bu kelime Âl-i İmrân Sûresi 96. âyetinde bir kez¹⁵⁴ geçmektedir.

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ (٩٦)

“Şüphesiz, insanlar için kurulan ilk ibadet evi, elbette **Mekke'de**, âlemlere rahmet ve hidâyet kaynağı olarak kurulan Kâ'be'dir.”¹⁵⁵

¹⁵³ Yûsuf, 12/20

¹⁵⁴ بَيْتٌ için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 133.

¹⁵⁵ *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Özel isim olan بكة kelimesi harfi cer olan ب ile *mecrûrdur*. Özel ve müennes olduğundan dolayı *gayri munsarif* olup cer yerine fetha almıştır.

Sözlüklerde bu kelimenin anlamı hakkında çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Öncelikle بكة kelimesi, orada Beytül Haram bulunan mukaddes Mekke-i Mükerrerme'nin ismidir, *izdihamın çokluğundan dolayı* böyle isimlendirilmiştir.¹⁵⁶ *Parçalamak, yırtmak, boynuna vurmak, kırmak, kahretmek, toplamak, feshetmek, ayırmak* kelimeleri de بَكَ fiilinden gelmektedir.¹⁵⁷ Orada *zalim ve zorbalardan boyunları vurulduğu* için بكة denmiştir.¹⁵⁸

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanımları

Kur'ân-ı Kerîm'de بكة lafzına tam eşanlam olan مكة kelimesidir. Bilindiği gibi Mekke'nin Kur'ân'da birkaç ismi mevcuttur. Bunların bazıları ise şunlardır: أمّ القُرى Ümmülkurâ,¹⁵⁹ الأَمِينُ البَلَدُ Beledi'l-Emîn,¹⁶⁰ Beled, Karye gibi eşanımları vardır. “Mekke'ye bunların dışında “salâh, bâsse, bessâse, el-besâse, nâsse, el-beledü'l-harâm, el-mescidü'l-harâm, arş (arîş), kadîs, kâdise, makdese, kûsî, harem, berrâ, mu'tiše, ratec, ümmü rahm, ümmü'r-rahmân, ümmü zahm, ümmü subh, bûsâk, re's, nâbiye, beniyye, bathâ, fârân, tâc, sebbûha” gibi şehrin kutsallığı ve Kâbe'ye bağlı olarak düzenlenen merasimlerle ilgili adlar da verilmiştir.”¹⁶¹

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Kur'ân'da Mekke adı Bekke olarak zikredilmesine tefsir alimlerinin görüşlerine dayanarak çeşitli yönlerden bakılabilir. Öncelikle Kur'ân'da belirtildiği gibi Bekke'nin yani Mekke'nin insanlar için yapılmış olan ilk ev, çok mübarek ve bütün âlemlere hidâyet olduğunu bir kere daha vurgulamakta fayda var.

Yaklaşımları kendisinden aktarmak istediğimiz Fahrüddîn er-Râzî konu ile ilgili farklı görüşleri şöyle beyan etmektedir: “Âyette bulunan بكة lafzından murat, şüphe yok ki, Mekke'dir. Daha sonra âlimler bu hususta ihtilâf etmiş, bazıları şöyle

¹⁵⁶ Ahmed Muhtar Ömer, *Mucem el Lügatul Arabiyye el Muasire*, Kahire: Alim-ul Kütüb Yay. (2008). 4. Cilt, s. 235.

¹⁵⁷ Cübran Mesud, *er-Raid Mucem Lugavi Asri*, Beyrut: Dâru'l Ulumi Lilmalayin Yay. (1992). s. 178

¹⁵⁸ Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*, Beyrut: Dâru'l Kütübül İlmiyye Yay. (1998). 1. Cilt, s. 73.

¹⁵⁹ En'âm, 6/92 ve Şûrâ, 42/7

¹⁶⁰ Tîn, 95/3

¹⁶¹ DİA, TDV İslâm Ansiklopedisi 28. Cilt. s. 572-575-530. Ankara-2003.

demiştir: “Bekke” ve “Mekke” lafızları, aynı şeyin iki ismidirler. Çünkü *bâ* harfiyle *mîm* harfi, mahreç bakımından birbirine yakın olan iki harftirler. Bu sebeple bu harflerden her biri, diğerinin yerine kullanılmıştır.”¹⁶² Meselâ, لازم kelimesinin لازب olarak kullanıldığı gibi.

Bir başka görüş ise yukarıda dendiği gibi بَكَ fiiliden türediğidir. Nitekim bir kimse bir başkasını sıkıştırıp uzaklaştırdığında, بَكَ يَبُكُهُ بَكَ denilir. İnsanlar tavaf sırasında birbirlerini sıkıştırarak izdiham oluşturduklarından dolayı, “Mekke’ye, Bekke denilmiştir”.¹⁶³ Mekke’nin Bekke denilmesinin diğer sebebi, boynunu kırmak anlamını taşımasıdır, çünkü Mekke, geçmişte zalim ve zorbaların boynunu kırar ve herhangi bir zalim orada bir kötülük düşünür veya yaparsa onun boynu vurulurdu.¹⁶⁴

Bazılar ise, “Mekke” ile “Bekke” lafızları arasında fark olduğu görüşündedirler. Buna göre, “Bekke, sadece Mescid-i Haram; Mekke ise bütün Harem bölgesine verilen addır. Bunun delili şudur: Bekke, kalabalık ve itişme manasından türetilmiştir. Bu ise, başka yerlerde değil ancak tavaf esnasında Mescid-i Haram’da olur.”¹⁶⁵

Bazı tefsir alimlerinin çeşitli tahlillerine dikkat edilirse, Bekke ve Mekke aynı alanda bulunan, ancak ayrı ayrı özellikler taşıyan isim olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre tabiri caiz ise Mekke umûm, Bekke de hâs olduğu anlaşılmaktadır. Bekke’nin kelime anlamlarına bakarak hangi özelliği taşıdığı anlaşıldığına göre, Mekke kelimesinin de anlamlarına nazar edilirse, ifade edilen fikrin ispatı yapılmış olacaktır. Bu arada Mekke kelimesinin de Kur’ân’da bir kez geçtiğini ve bu kelimenin de tetkikinin bu başlık altında yapmakta fayda görüyoruz.

Mekke kelimesi Kur’ân’da Fetih Sûresi 24. âyette bir kere geçmektedir.¹⁶⁶

وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا (٢٤)

“Mekke’nin göbeğinde size onları yenmeyi nasip ettikten sonra onların ellerini sizin üzerinizden, sizin ellerinizi de onların üzerinden çeken de O’dur. Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir.”¹⁶⁷

¹⁶² er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihi’l-Gayb*, 6. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 486.

¹⁶³ a.g.e. s. 486.

¹⁶⁴ a.g.e. s. 486.

¹⁶⁵ a.g.e. s. 488.

¹⁶⁶ مَكَّة için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 672.

Burada, Mekke kelimesi بَيْطُنْ kelimesine *muzafun ileyhtir*. Özel ve müennes olduğundan dolayı *gayri munsarif* olup cer yerine fetha almıştır.

Mekke kelimesinin iştikakı hususunda da şu açıklamalar yapılmıştır: Bu şehre, günahları *mekk* ettiği, yani tamamını giderdiği için Mekke adı verilmiştir. Mekke, suyu az olduğu için, böyle isimlendirilmiştir. Çünkü orasının suyu âdeta çekilmiş gibidir.¹⁶⁸ Araplar süt yavrusu, anasının memesini iyice emdi diye, فِي مَا الْفَصِيلُ امْتَاكَ derler.¹⁶⁹

Cenâb-ı -Hakk'ın, *Mekke'nin ortasında* مَكَّةَ بَيْطُنْ ifadesi, orada meydana gelmiş olan ve el çekmemeyi iktiza eden; ama bununla beraber, el çekmenin meydana geldiği bir şeye işaret eder ki, bu şey de, Müslümanların Mekke'nin içine girmeleridir.¹⁷⁰ “*Mekke'nin ortasında...* ifadesi, el çekme (savaşmama)nın uzaklığına bir işaret eder. Ama bununla beraber, Allah'ın dilemesiyle, el çekme meydana gelmiş (savaş olmamıştır).”¹⁷¹

Tefsir ve meâllere bakıldığında Mekke'den muradın daha geniş bir bölge olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim akıl da bunu iktiza eder. Bekke ise, bölgenin özel bir alanı olduğunu göstermektedir ki oraya yapılmış olan *ilk ev* بَيْتِ لَافZI buna ispat olarak gösterilebilir. Bilindiği gibi, savaş alanı münhasır bir noktada değil daha geniş alanı kapsamaktadır. Bir ev yapma işi ise, bölgenin belli bir noktasında gerçekleşir. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

2.2.4. “الْأَتَامِلُ” Kelimesinin Tahlili

a) *Kur'ân-ı Kerîm'deki Meâli*

Bu kelime Âl-i İmrân Sûresi 119. âyetinde bir kere geçmektedir.¹⁷²

هَآ أَنْتُمْ أَوْلَاءُ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ قُلْ مُؤْمِنُوا بِعَيْظِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (١١٩)

“İşte siz öyle kimselersiniz ki, onları seversiniz, halbuki onlar sizi sevmezler, siz kitap(lar)ın hepsine inanırsınız, onlarsa sizinle buluştukları zaman –inandık-

¹⁶⁷ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

¹⁶⁸ a.g.e. s. 487.

¹⁶⁹ Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*, Beyrut: Dâru'l Kütübil İlmîyye Yay. (1998). 2. Cilt, s. 222

¹⁷⁰ er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 20. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 167.

¹⁷¹ a.g.e. s. 167.

¹⁷² *الْأَتَامِلُ* için bkz. Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 719.

derler. Başbaşa kaldıkları zaman da kinlerinden dolayı parmaklarının uçlarını ısırırlar. De ki: **-kininizle geberin!-. Şüphesiz ki Allah göğüslerin (gönüllerin) özünü bilir.”**¹⁷³

b) Kelimenin Gramer Tahli ve Anlamı

Âyette marife şeklinde gelen الأَئِمْلُ kelimesi cümlede *mefulu bih* konumundadır. Kelime çoğul olarak verilmiştir, tekili ise, أَنْمَلَةٌ veya أَنْمَلَةٌ şeklindedir.

Kamusalarda bu kelimenin anlamı hakkında şu görüşler verilmiştir. Bunlar: *Parmak uçları*,¹⁷⁴ *parmak boğumu yahut kemiği*,¹⁷⁵ *parmak* kelimeleridir.

c) Kelimenin Kur’ân’daki Eşanlamları

Kur’ân-ı Kerîm’de bu kelimeye en yakın olan *parmak* anlamında أصابع kelimesi bulunmaktadır. Bu kelime sadece iki kere Bakara, 19 ve Nûh Sûresi 7. âyetlerinde geçmektedir.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Cenâb-ı Hak âyette Mümin olmayanların durumunu Müslümanlara karşı kinlerinden dolayı “parmak ısırma” ya benzetiyor. Âyetin kısaca manası şudur: Onlar, eğer birbirleriyle baş başa kalırlarsa, Müminlere olanı düşmanlığın ve nefretin en ilerisini ortaya koyarlar. Onların bu şiddeti parmaklarının uçlarını ısırmaya kadar varır. Bu sanki birisi arzuladığı gayesine ulaşamadığından dolayı, fena derecede öfkelenerek, hüzünden parmak uçlarını ısırıldığı. “Kızan insanların böyle yapması çok rastlanan bir şey olduğu için, *parmaklar ısırma* kızgınlıktan kinâye olan bir tabir halini almıştır. Öyle ki, ortada hakiki manada bir ısırma bulunmasa bile, kızan kimseler için, *O, öfkesinden parmaklarını ısırıyor* denilmiştir. Müfessirler, onlar, Müminlerin birbirleriyle ülfet edip, söz birliği ettikleri ve birbirlerinin aralarını bulduklarını gördükleri için, bu denli öfkelenmişlerdir”¹⁷⁶ demişlerdir.

Bazı meâllerde tetkiki yapılmakta olan الأَئِمْلُ kelimesinin parmak olarak tercüme edildiği görülür.¹⁷⁷ Genel anlamda bu uzvun parmakta yerleştiği için bu lafzın kullanılması uygun olmakla beraber ona *parmak ucu* demek daha isabetli olabilir.

¹⁷³ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Güncel Türkçe ile sadeleştirilmiş Kur’ân-ı Kerim Meali*, İstanbul: Mekki Yayıncılık. bkz Âl-i İmrân 119. ayet tefsiri.

¹⁷⁴ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 1013.

¹⁷⁵ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 1561.

¹⁷⁶ er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb*, 7. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 31.

¹⁷⁷ <http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma>

Çünkü Kur'ân'da *parmaklar* olarak أصابع kelimesi mevcuttur. Tetkiki yapılmakta olan, *parmak uçları* anlamındaki أَنَامِلُ ve *parmaklar* anlamındaki أصابع kelimeleri istiâre yoluyla maddî etki için de kullanılmış olabilir. Kamuslara bakıldığında صبع fiili, *kibirli kılmak, işaret etmek, göstermek, delalet etmek*¹⁷⁸ gibi anlamları taşıdığı görülmektedir. Zira bir şey gösterildiği veya ona delalet edildiğinde tam bir parmakla gerçekleştiğini anlamak mümkün. Parmağın ucu olan أَنَامِلُ için نمل fiiline bakıldığında, *koğuculuk etmek, söz taşımak*¹⁷⁹ anlamında olup, adeta derme çatma, değersiz, ufak şeyleri taşıdığı anlaşılmaktadır. Buna göre أَنَامِلُ lafzı أصابع lafzına göre daha küçük bir uzuv parçasıdır.

Tetkiki yapılmakta olan bu kelime için diğer bir husus da orta çıkmıştır. Bu ise Kur'ân'daki ısırma olayı ile ilişkilidir. Kur'ân'da ısırma ile ilgili iki âyet mevcut olup, onların biri Furkân Sûresi 27. âyette: وَيَوْمَ يَعْضُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا (٢٧) **O gün zalim kimse, (çaresizlik içinde) ellerini ısırıp şöyle diyecektir: -Ne olurdu ben de peygamberle beraber aynı yolu tutsaydım!**¹⁸⁰ diye zikredilmektedir. İkincisi de araştırma konusundaki عَصُوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْعَيْظِ **“Size karşı kinlerinden dolayı parmaklarını ısırıyorlar...”** âyetidir.

Tabiri caizse, bu iki âyete bakıldığında, birinde İslamdan nasibini almayan kimseler bu dünyada sadece parmak ucunu ısırırken, ahirette ise zalim olan kimse artık tamamen ellerini ısıracaktır. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

2.2.5. “عَزَى” Kelimesinin Tahlili

a) Kur'ân-ı Kerîm'deki Meâli

Bu kelime Âl-i İmrân Sûresi 156. âyetinde bir kere geçmektedir.¹⁸¹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُرَىٰ لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (١٥٦)

“Ey iman edenler! Kardeşleri sefere veya savaşa çıktığında onlar hakkında, - Onlar bizim yanımızda olsalardı, ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi, -diyen inkârcılar gibi olmayın. Allah, bunu (bu düşünceyi) onların kalplerine bir

¹⁷⁸ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 855.

¹⁷⁹ a.g.e. s. 1561.

¹⁸⁰ *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. (2011). 12. Baskı.

¹⁸¹ عَزَى için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 498.

hasret (yarası) olarak koydu. Allah, yaşatır ve öldürür. Allah, yaptıklarınızı görmektedir.”¹⁸²

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyette geçen غَزَى kelimesi كَانُوا fiilinin haberidir ve mansûptur. Bu lafız ism-i fail kalıbında olan غَزَا kelimesinin çoğulu olup, mastarı غَزَوْا şeklindedir.

Sözlüklerde bu kelimenin anlamı hakkındaki izahatlar şöyledir: *düşmanla savaşılmaya çıkmak*,¹⁸³ *bir şeyi irade ve talep etmek, kast eylemek, gazve, sefer, baskın*,¹⁸⁴ *bölge veya devlete yabancı silahlar vasıtası ile egemen olmak*,¹⁸⁵ *istemek*,¹⁸⁶ *ülkelere hücum etmek, istila etmek, cenk etmek, gazaya gitmek, dilemek, kast etmek* anlamlarıdır.

c) Kelimenin Kur’ân’daki Eşanlamları

Kur’ân’da غَزَا fiiline yakın أَعَارَ، اسْتَحْوَذَ، اِقْتَحَمَ، اِنْتَصَرَ، اِنْقَضَ، فَتَحَ، هَزَمَ، جَاهَدَ، قَاتَلَ، عَادَى gibi örnekleri görmek mümkündür. Ancak ism-i fail örneğinde bu kelimeye en yakın مجاهد kelimesi gösterilebilir.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Cenâb-ı Hak, muhtevasında bulunduğu halde، إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ *yeryüzünde seyahat etmek* ifâdesinden sonra، كَانُوا غَزَى *gazaya, savaşa katılmak* sözünü niçin zikretmiştir. Önceki tabirde yeryüzünde yürümekten, yolculukta uzaklaşmak kastedilir yani, yakın yolculuk değildir. Savaşta ise, yolculunun uzağı ile yakını arasında hiçbir fark yoktur. Çünkü Medine’den Uhud dağına yola çıkan kimse, gazi olsa dahi, mesafe yakın olduğu için yeryüzünde seyahat etmekle vasfedilemez. Buna göre savaşın, yeryüzünde yürümekten ayrı olarak zikredilmesinin manası budur.¹⁸⁷

Tetkiki yapılmakta olan غَزَى kelimesine bir başka açıdan da bakılabilir. Allah âyetinde savaşa çıkanların veya sefere çıkanların Müslümanlar olduğunu bildirmektedir. Her insanoğlu sefere veya savaşa çıkabilir. Ancak Cenâb-ı Hak onlar

¹⁸² Kur’ân-ı Kerim Meâli, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

¹⁸³ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). (2015). s. 706.

¹⁸⁴ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 1092.

¹⁸⁵ Ahmed Muhtar Ömer, *Mucem el Lügatul Arabiyye el Muasire*, Kahire: Alim-ul Kütüb Yay. (2008). 3. Cilt, s. 1617.

¹⁸⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: 15. Cilt, Dar Sadır Yay. (1968). s. 125.

¹⁸⁷ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 7. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 143.

için *gaziler* diyor ki, bu da *mücahitler* anlamını taşımaktadır. Zira *جَهْدٌ* mastarı *meşakkatle çalışmak, kabiliyet, çaba, uğraşmak, var kuvvetini sarf etmek, gayret* gibi anlamları taşımaktadır ki, bu da *غَزَوْا* kökü ile anlam olarak bir birine yakındır. Şu da demek isteniyor: onlara savaştan, çarpışan anlamındaki *مقاتل* ve ya *محارب* lafızları kullanılmamıştır. Çünkü bu vasıflara Müslüman olmayanda dahil olabilir. Buna göre, her savaştan gazi ya da mücahit değildir.

Tabiri caizse Cenâb-ı Hak bundan önceki *إِذَا صَرَبُوا فِي الْأَرْضِ* lafzını da sanki *غَزَوْا* lafzını da onlar için özel olarak kullanmıştır. Bunun bir delili olarak, Allah başka bir âyette kâfirlerin yeryüzünde dolaşmasını (۱۹۶) **“İnkâr edenlerin, diyar diyar gezip dolaşmaları, sakın seni aldatmasın!”**¹⁸⁸ âyetinde görülebilir. Bu âyette Cenâb-ı Hak kâfirlere *صَرَبُوا* değil *تَقَلَّبُ* lafızlarını kullanıyor. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

2.2.6. “فَطًّا” Kelimesinin Tahlili

a) *Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî*

Bu kelime Âl-i İmrân Sûresi 159. âyetinde bir kere geçmektedir.¹⁸⁹

قَبِيمًا رَحْمَةً مِنَ اللَّهِ لَئِن لَّيْتَّ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَطًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَأَنْفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ (۱۵۹)

“Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah’tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah’a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever.”¹⁹⁰

b) *Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı*

Kelime kendisinde önce gelen *كُنْتَ* fiilinin *haberidir* ve *mansûptur*. Kelimenin verilmiş şekli tekil olup, çoğulu *أفطاط* mastarı ve *sîygası* ise, *يَفْطُ*, *فَطًّا* ve *فَطًّا* şeklindedir.

¹⁸⁸ Âl-i İmrân, 3/196

¹⁸⁹ فَطًّا için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 523.

¹⁹⁰ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

Kamus ve sözlük kitaplarında bu kelimeye *kötü huylu*,¹⁹¹ *anlayışsız hoyrat*, *kötü kalpli olmak*¹⁹² anlamları verilmiştir.

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamları

Kur'ân'da *kötü huylu* ve *katı* anlamlarını taşıyan birkaç kelime mevcuttur. Bunlardan bazıları: غَلِيظٌ, نُفِيلٌ, عُتْلٌ, فَاسِيٌّ, شَدِيدٌ, مُتَشَاكِسٌ Arapça'da ise, جَافٍ, كَلْعٌ, حَسِينٌ, سَمِجٌ, مُزْعَجٌ gibi kelimelerdir.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Âyet Resûlullah Efendimizin (s.a.v) gönlünü almakla Müslümanlara da Allah'ın üzerindeki nimetini hatırlatmaktadır. Peygamberimizi Müslümanlara onları da Peygamberimize (s.a.v) yumuşak davrandıran Allah'ın bir rahmeti olduğu söyleniliyor. Eğer peygamber kaba ve katı yürekli olsaydı O'nun etrafında gönüller birleşmez, duygular toplanmazdı. İnsanlar merhametli bağıra, müsamahakâr tebessüme, onları ihata eden şefkate, noksanlıklarıyla sıkmayan hilme muhtaçtırlar.¹⁹³

Araştırmada tetkiki yapılmakta olan فَظًّا lafzı Kur'ân'da bir defa geçmektedir. Bu kelime anlam olarak insan tabiatına hiç hoş gelmeyen davranışlar içerir. Aslında bu lafız فَظٌّ den yani, işkembe suyundan istiare edilmiştir. Bilindiği gibi onun içimi hiç hoş olmayan şeydir ve aşırı bir zaruret olmadıkça içilemez.¹⁹⁴ Eskiden çölde Araplar susuzluk çekildiğinde deve işkembesi suyunu sıkıp içerlerdi.¹⁹⁵ Kelime anlamı düşünüldüğünde bile insanın gönlü bir huzursuzluk hissetmeye başlar.

Tabiri caizse, Cenâb-ı Hak dönemin insanları bu lafzı tam anlasınlar diye غَلِيظَ الْقَلْبِ cümlesinin önünde tekiden getirmiştir. Bir başka açıdan bakılacak olursa, aynen bu lafzın seçilmiş olmasında şu husus da ortaya çıkmaktadır: فَظٌّ den sonra غَلِيظٌ kelimesinin gelmesinde, yakın anlam taşıyan bu iki kelimenin sonu Kur'ân-ın fesahatine uygun tarzda ظ harfi ile mütemasil ve mütecanis bitmesidir. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

¹⁹¹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). (2015). s. 749.

¹⁹² Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 1169.

¹⁹³ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 2. Cilt, İstanbul: Hikmet Yayınları. (1986). s. 501.

¹⁹⁴ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 749.

¹⁹⁵ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 1169.

2.2.7. Değerlendirme

Âl-i İmrân Sûresinde bir defa geçen kelimeler değerlendirilmesinde şunları özetlemek mümkündür: Bu sûrede isim cinsinden olup, bir defa geçen kelimelerin sayısı yedi adet olarak tespit edilmiştir. Bunlar: بَدْرٍ, بَغَّةٌ, دِينَارٍ, رَمَزًا, غَزَى, فَظًا, الْأَنْامِلِ kelimeleridir.

Bunlardan üç adedi özel isim (بَدْرٍ, دِينَارٍ, بَغَّةٌ), bir adet insan uzvu (الْأَنْامِلِ), üç adet belli bir durum, zarf veya sıfatı bildiren isimlerden (رَمَزًا, غَزَى, فَظًا) oluşmaktadır.

Fiil cinsinden olan kelimelerin sayısı ise üç adet olarak tespit edilmiştir. Bunlar: يَأْلُونَكُمْ (anlamı, *sizi uzak tutarlar*, 118. âyet), نَبْتَهُنَّ (anl. *la'netle dua edelim* 61. âyet), تَدَخِّرُونَ (anl. *biriktirirsiniz*, 49. âyet) fiilleridir.

Araştırma sonucunda Âl-i İmrân Sûresinde bir kez geçen toplam on adet kelime tespit edilerek, isim cinsinden olanlarının tahlili yapılmıştır.

2.3. Nisâ Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki

2.3.1. “حُوبًا” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Nisa Sûresi 2. âyetinde bir kez¹⁹⁶ geçmektedir.

وَأْتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا الْخَبِيثَاتِ بِالطَّيِّبَاتِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا (٢)

“Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helâli haramla) değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahdır.”¹⁹⁷

¹⁹⁶ حُوبًا için bkz. Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 220.

¹⁹⁷ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyetteki حُوباً kelimesi كَانْ nin haberidir ismi ise gizlidir, haber olduğundan dolayı mansûptur.

Sözlüklerde حُوباً lafzı için birçok anlam ifade edilmiştir ki bunlar: *günah, günahkâr olmak, aslı ise, develeri azarlamak için söylenen حُوبٌ dır, gerçek anlamı ise, kişiyi günah işlemeye zorlayan ihtiyaçtır.*¹⁹⁸ vahşet, helak, hüznün, hastalık, zulüm, nefis,¹⁹⁹ riâyet etmeden birisini hakkını yemek,²⁰⁰ hacet, zillet, anne babaya asi olmak,²⁰¹ suç işlemek, geri dönmek,²⁰² anne taraftan akraba, kız, kız kardeş²⁰³ anlamlarıdır.

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamları

Kur'ân-ı Kerîm'de *günah* anlamında gelen tüm kelimeleri حُوباً lafzına eşanlamlı olduğu söylenebilir. Bunun için, إِثْمٌ, جُرْمٌ, جُنَاحٌ, حَاطِئَةٌ, ذَنْبٌ, إِصْرٌ, وَزْرٌ, مَعْصِيَةٌ سُوءٌ, كَبِيرَةٌ, عَيْبٌ, مَقْتٌ, ذُلٌّ, سَيِّئَةٌ kelimeleri örnek gösterilebilir.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

İslam'da kul hakkı bahsi çok önem arz eden konudur. Kul hakkı konusunda nice âyet ve hadise şahit olunmaktadır. Ahirette Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna kul hakkı ile çıkmanın, ağır vebali olduğu herkesçe malumdur. Bu günahın bağışlanması ise, hak sahibi olan kimsenin onu affetmesi şartına bırakılmıştır. Hak sahibi olan kişi, hakkını almaz veya ondan vazgeçmezse Cenâb-ı Hak kul hakkı yiyenin bu günahını affetmemektedir. Nitekim âyet-i kerîmede, **“Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Bile bile, günaha saparak, insanların mallarından bir kısmını yemeniz için onun bir parçasını yetkililere aktarmayın.”**²⁰⁴ diye emredilmektedir. Peygamberimiz (s.a.v) kul hakkı ve onu ihlal edenler için, “Ödeme gücü olan zengin

¹⁹⁸ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 291.

¹⁹⁹ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 354.

²⁰⁰ Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*, Beyrut: Dâru'l Kütübil İlmîyye Yay. (1998). 1. Cilt, s. 219.

²⁰¹ *el-Mu'cemü'l-Vasîl* Mektebetu eş-Şuruk ud Devliyye Yay. (2004). s. 204.

²⁰² Ahmed Muhtar Ömer, *Mucem el Lügatul Arabiyye el Muasire*, Kahire: Alim-ul Kütüb Yay. (2008). 1. Cilt, s. 576.

²⁰³ Cübran Mesud, *er-Raid Mucem Lugavi Asri*, Beyrut: Dâru'l Ulumi Lilmalayin Yay. (1992). s. 319.

²⁰⁴ Bakara, 2/188

kişinin, ödemeyi ertelemesi zulümdür.”²⁰⁵ diye buyurmaktadır. Görüldüğü gibi kul hakkı, kişinin cennetlik ya da cehennemlik oluşunda önem arz eden bir konudur.

Hele bu kul hakkı konusu yetim için olursa o zaman vebalı birkaç daha katlanmaktadır. Cenâb-ı Hak Kur’ân’da yetim *یتیم* lafzını 23 farklı âyette zikretmiştir. Bu âyetlerinin hepsinde yetimin hakkı konusunda önemli uyarılarda bulunmuştur. Yetimin hakkını korumak için Kur’ân’da pek çok özel hüküm gelmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.v) yetimlerin mallarını yemenin helâk edici şeylerden olduğunu bildirmiştir.²⁰⁶

Allah bu sûreyi, kuluna, emir ve yükümlülüklerine itaat etmesinin, O’nun gazabına sebep olanlardan uzak durmasının farz olduğuna delâlet eden hususlar ile zikrederek başlar, sonra da kısım kısım çeşitli mükellefiyetleri açıklar. Bu âyet yetimlerin mallarıyla ilgili olan tekliftir ki, işte bu âyetin konusu da budur. Allah Teâlâ, önceki âyette sıla-i rahmi tavsiye buyurduğu gibi, bu âyette de yetimlerin haklarına riâyeti tavsiye etmiştir. Çünkü yetimler, kendilerinin işlerini görececek bir kefil ve üzerlerine titreyecek bir hâmi bulunmayan bir hale düşmüşlerdir.²⁰⁷

Araştırma konusu olan *حُوباً* lafzının tetkikine gelince şunlar denilebilir: Cenâb-ı Hak sonra, yetimlerin hakkı olan malları, hangi haram cihetten olursa olsun, yemenin büyük bir günah olduğunu söylemiştir. Vahidî (r.a) şöyle demiştir: Buradaki kinayeli ifade, yemek fiiline râcidir. Bu böyledir, çünkü Cenâb-ı Hak’ın *yemeyin* emri, yemeye; *günah* lafzı ise, büyük günaha delalet etmektedir.²⁰⁸

Tefsir ve meâllerde *حُوباً* lafzı genelde *günah*, *büyük günah* olarak nitelendirilmiştir. Allah bu kelimeyi sadece yetimler için işlenen günahlar içinde ve bir kere zikretmiştir. Yoksa günah anlamında yukarıda görüldüğü gibi birkaç eş anlamlı kelime bulunmaktadır. Bu lafzın böyle kullanmasına şu yönlerden bakılabilir, ilk olarak, yetim hakkı konusunda bu lafzın kullanışı bir vurgu olabilir. Yani, Cenâb-ı Hak bu tür günahın diğer günahlardan farkı olduğunu ve özellikle tek kelime ile ifade etmiştir ki ne zaman yetim hakkı söz konusu olduğunda “Hak Teâlâ onun için *حُوباً*

²⁰⁵ Buhârî, Havâle, 1.

²⁰⁶ Müslim, İmân, 145.

²⁰⁷ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 7. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 321-323.

²⁰⁸ a.g.e. s. 327.

demiş” böylece, dinleyenlerin dikkatini çeksin. Başka yönden ise bu kelime farklı anlamları ifade etmesine rağmen, hepsinde bir huzursuzluk ifade ettiği anlaşılmaktadır. Şâyet bu kelime için günah dışında *develeri azarlamak için söylenen söz* anlamı da olsa, yine bir rahatsızlık söz konusudur. Çünkü deve Araplar için övülen, hoş görülen ve kutsal bir hayvandır. Eğer bu kelime için, *geri gelmek, geri dönmek* anlamından yola çıkılırsa, yine bu tür günahı işleyen adamın bu olayın hayatı boyunca hep aklına geri gelmesi ve bundan ötürü eziyet çekmesi anlamı düşünebilir. Son olarak, şâyet bu kelimenin *anne taraftan akraba, kız, kız kardeş* gibi anlamları dikkate alındığında kişinin en yakınlarına karşı işlediği suçu hatırlaması anlamı da mevcuttur. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

2.3.2. “نِحْلَةٌ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Nisâ Sûresi 4. âyetinde bir kere geçmektedir.²⁰⁹

وَأْتُوا النِّسَاءَ صَدَقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِينًا مَرِيئًا (٤)

“Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarsa, onu da afiyetle yiyin...”²¹⁰

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyetteki mastar şeklinde geçen نِحْلَةٌ kelimesini konumu için *mefulu mutlak, mefulu li eclih* veya *hal* denebilir ve mezkûr üç durumda *mensuptur*.²¹¹

Sözlük kitaplarında bu kelime için şu anlamlar verilmiştir: *Birine bağış vermek, malından bir parça vermek,*²¹² *karşılıksız vermek,*²¹³ *kadına verilen mehir, gönülden vermek.*

²⁰⁹ نِحْلَةٌ için bkz. a.g.e. s. 690.

²¹⁰ Kur’ân-ı Kerîm Meâlî, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

²¹¹ Muhyiddin Derviş, *İrabül Kur’ânîl Kerîm ve Beyanuhu*, 2. Cilt, Beyrut: Dâru’l İbn Kesir Yay. (1992). 113/6318, s. 154.

²¹² Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 1493.

²¹³ Zemahşerî, *Esâsü’l-Belâga*, Beyrut: Dâru’l Kütübil İlmîyye Yay. (1998). 2. Cilt, s. 671.

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamları

Kur'ân-ı Kerîm'de bu kelimenin عَطَاء, هِبَة, نَافِلَة, إِحْسَان, إِنْعَام, صَدَقَة, مَنَحَة, هَدِيَّة, جَائِزَة gibi eşanlamları bulunmaktadır.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Araştırmada tetkiki yapılmakta olan نَحْلَةٌ kelimesi bağış yolu ile verilen hediyeye denir. Bu kelimeye en yakın olan هِبَة lafzıdır, ancak نَحْلَةٌ daha özeldir. Buna göre her hibe yapan aynı zamanda nihle vermiş gibidir. Fakat her nihle veren ise hibe yapmış değildir. İsfahânî'ye göre bu kelimenin kökü, balarısından ve onun çalışmasına dayanmaktadır. Burada sanki, *neheltuhu* yani, *ona bir bağışta bulundum* demek, *ona arının verdiği güzel balı verdim* demek gibidir. Hikmeti inceleyen bilge âlimleri derler ki: Arı, her çeşit çiçeğe konar ve hiç birine ufak bir zarar vermez. Allah'ın Kur'ân'da bildirdiği gibi, onun içinde şifa olan şeyi vermektedir.²¹⁴

Âyette kadının mihrî için de نَحْلَةٌ denilmiştir. Bu ismi almasını nedeni, bunun kadına hiçbir mal karşılığı olmadan, sırf istifade edildiğinden dolayı verilmiş olmasındandır.²¹⁵ Kelimenin yukarıdaki anlamlarına bakıldığında bu verme işi tam bir gönülden ve karşılıksız verilme söz konusudur. Kişinin oğluna verdiği bağış için de bu kelime kullanılmaktadır. Kimilerine göre bu kelime *din* anlamını da taşımaktadır.²¹⁶ Şâyet bu kelime üzerinden gidilirse, “Kadınlara mehirlerini din ve diyanete göre uygun halde bir görev olarak veriniz.” anlamı ortaya çıkmaktadır.

Tahlili yapılmakta olan kelime ile ilgili başka görüşler de mevcuttur. İbn Abbas, Katâde, İbn Cüreyc ve İbn Zeyd bunun manasının “farz kılınmış bir hak olarak” yani, فريضة olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Araplarda نَحْلَةٌ kelimesi din, şeriat, yol ve mezhep anlamlarına gelmektedir. Buna göre âyetin meâli yukarıdaki anlama benzer şekilde, “Onlara mehirlerini verin. Çünkü bu, bir nihledir, yani bir din, bir şeriat ve bir mezheptir. Din ve mezhep olan şeyler ise, farz olan şeylerdir” demektir.

²¹⁴ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 967.

²¹⁵ a.g.e. s. 968

²¹⁶ Muhyiddin Derviş, *İrabül Kur'ânîl Kerim ve Beyanuhu*, 2. Cilt, Beyrut: Dâru'l İbn Kesir Yay. (1992). 113/6318, s. 154.

Kelbî, bu kelimenin manasının, “bir bağış ve hibe olarak...” şeklinde olduğunu söylemiştir. Kaffâl ise, bu kelimenin aslı “bir şeyi kendisine ait olmayan bir kimseye nispet etmek” olduğunu ifade etmiştir. Nitekim, هذا شعر منحول demek “bu şiir menhuldur, yani, gerçek söyleyenine nispet edilmeyen bir şiirdir” anlamındadır. Kişi kimse bir şeyi iddia ederek onu sanki, kendisine ait olduğunu söylediği zaman, انتحلت yani, kendime mal ettim der.²¹⁷ Günümüz Türkçe’sindeki *intihal* kelimesi de buradan gelmektedir. TDK’ye göre, kelimenin sözlük anlamı “aşırma”²¹⁸ olup, geniş anlamda “Başkalarının yazılarından bölümler, dizeler alıp kendisininmiş gibi gösterme veya başkalarının konularını benimseyip değişik bir biçimde anlatma.” demektir.²¹⁹

Râzi kelime hakkında çeşitli bilgiler vermektedir: Ebu Ubeyde’ye göre bu نَحْلَةٌ kelimesi, *gönül hoşluğu ile* demektir. Çünkü Arapça’da bu kelime, bir karşılık almaksızın bağışta bulunma manasına gelir. Bir karşılık beklemezsizin verilen şey, ancak gönül hoşluğu ile verilir. Binaenaleyh Allah Teâlâ, kadınlardan bir şey istemezsizin ve onlarla çekişmezsizin mihirlerini vermeyi emretmektedir. Çünkü davalasma yoluyla alınan şeye, bağış anlamına gelen nihle kelimesi kullanılamaz.²²⁰

Görüldüğü gibi araştırması yapılmakta olan نَحْلَةٌ kelimesine genel olarak *gönülden severek, tatlı bir şekilde vermek* ya da *bağışta bulunmak* anlamlarını vermek daha isabetli gibi görünüyor. Tabiri caizse, Cenâb-ı Hak verilmesi gereken mihir için böyle bir kelime kullanmış ki şâyet ondan bir kısmı tekrar yine bağış olarak verene geri verilirse onu afiyet ve huzurla yiyebilir. Konuya ek olarak, Kur’ân-ı Kerîm’de نَحْلَةٌ kelimesi ile ilişkin *balârisi*²²¹ ve *bal*²²² kelimesinin de bir kez geçtiğini hatırlatmak isteriz. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

²¹⁷ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb*, 7. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 342.

²¹⁸ İntihal için bkz. Türk Dili Kurumu Sözlükleri resmi web sitesi. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 27/05/2020.

²¹⁹ <https://sozluk.gov.tr/>

²²⁰ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb*, 7. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 342.

²²¹ Nahl, 16/68

²²² Muhammed, 47/15

2.3.3. "بِدَاراً" Kelimesinin Tahlili

a) Kur'ân-ı Kerîm'deki Meâlî

Bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'in Nisa Sûresi 6. âyetinde bir kez²²³ geçmektedir.

وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا (٦)

“Yetimleri deneyin. Evlenme çağına (buluğa) erdiklerinde, eğer reşid olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler (ve mallarını geri alacaklar) diye israf ederek ve aceleyle getirerek mallarını yemeyin. (Velilerden) kim zengin ise (yetim malından yemeğe) tenezzül etmesin. Kim de fakir ise, aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde (hizmetinin karşılığı kadar) yesin. Mallarını kendilerine geri verdiğiniz zaman da yanlarında şahit bulundurun. Hesap görücü olarak Allah yeter.”²²⁴

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Bu âyetteki بِدَارًا kelimesi gramer kurallarına göre *hal* veya *mefulun li eclihi* olduğundan *mansûptur* ve kendinden önceki إِسْرَافًا kelimesine و ile *atıf* olmuştur.

بِدَارًا gibi mastarları olan bu kelime daha çok *acele etmek*,²²⁵ *tez elden etmek*, *el çabukluğu* gibi anlamları taşımaktadır. *Tehlikeli durumlarda işlenen ani hatalar* da بِدَارَةً olarak adlandırılır.²²⁶

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamları

Bu kelimenin Kur'ân'da daha çok عَجَلَ, أَسْرَعَ, استَبَقَ Arapça'da ise هَرَعَ, رَمَعَ, حَفَّ, أَفَدَّ gibi birçok eşanlamları bulunmaktadır.

²²³ بِدَارًا için bkz. Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 115.

²²⁴ *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

²²⁵ Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Dımaşk: er-Risale Yay. (1998). s. 347.

²²⁶ Râgîb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 112.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Yukarıdaki örneklere bakıldığında بِدَارًا kelimesi *aceleyle*, *çabucak* anlamlarını ifade ettiği görünmektedir. Genelde acele etmek insanlar arasında pek olumlu bakılmayan bir davranıştır. Fakat iyi işlerde acele edilmesi uygun görülen bir şeydir.

Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede, **“Herkesin yüzünü ona doğru çevirdiği bir yönü vardır. Öyleyse hayırlarda yarışın. Nerede olursanız olun, Allah sizin hepinizi bir araya getirecektir. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.”**²²⁷ buyurarak hayır işlerinde yarışmayı, çabuk olmayı istemiştir. Yarışmak kelimesi ise استَبَقَ *yarışmak*, *acele etmek*, kökünden getirilmiştir. Başka bir sûrede **“Belirlenmiş günlerde Allah’ı zikredin. Allah’a saygılı olan için iki günde (dönmekte) acele edene günah yoktur; daha uzun kalana da günah yoktur. Allah’a saygılı olun. Bilin ki sizler O’nun huzurunda toplanacaksınız!”**²²⁸ denilerek, acele etmekte bir sakınca olmadığını belirtiliyor ve acele kelimesi عَجَلَ kökünden kullanılıyor. Son olarak Cenâb-ı Hakk’ın **“Rabbinizin mağfiretine mazhar olmak ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olup gökler ve yer kadar geniş olan cennete girmek için yarışın!”**²²⁹ âyeti örnek olarak gösterilebilir. Burada ise *yarışmak*, *acele etmek* kelimesi için سَرَعَ fiili kullanılmıştır. Zikri geçen kelimelerin sadece olumlu değil, aksine daha çok olumsuz hallerde kullanıldığını söylemekte fayda var. İmam Tirmizi’nin rivâyet ettiği hadiste, Peygamberimiz (s.a.v) **“Acele şeytandan, teenni Rahmândandır.”**²³⁰ diye buyurmaktadır.

Araştırma konusu olan ve Kur’ân’da bir kere geçen بِدَارًا kelimesi إِسْرَافًا *israf* kelimesi ile birlikte kullanılması onun olumsuz bir davranış olduğunu göstermektedir. Buna göre bu kelime bilindiği sadece acele anlamı değil, o acelenin iyi bir şey olmadığını, orada yetimin hakkı söz konusu olduğunu tekit ederek bir kez kullanılmış olabilir. Yukarıda Arapların çok tehlikeli durumda işlenen hatalar için بِدَارَةٌ demeleri izah edilmişti.

²²⁷ Bakara, 2/148

²²⁸ Bakara, 2/203

²²⁹ Ali-İmran, 3/133

²³⁰ Tirmizî, “Birr”, 65.

Kur’ân’da ismi geçen بدر kelimesi de aynı kökten geldiği için tetkiki bu bölümde ele alınmaktadır. Bu kelime de özel isim olarak Kur’ân’da bir kere zikrolunmuştur.²³¹

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرِ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (۱۲۳)

“Andolsun ki Allah size, zayıf ve çaresiz iken Bedir’de de yardım etmişti. Allah’a isyandan sakının ki şükretmiş olasınız.”²³²

Aynı kökten gelen بدر *dolunay* kelimesi için, doğuştaki parlaklığıyla güneşle yarıştığından bu isim verilmiştir.²³³ Bu izahtan şu anlaşılabilir, güneşten çok küçük olan ve güneş özelliğine sahip olmayan ay, güneş gibi olmaya kalkarsa, yarışırca gerçek anlamda bir güneş olamaz, yine eski haline dönüşür. Yetimin malını tez elden ederek, aceleyle haksız yere iyen adam da gerçek anlamda o mala sahip olamaz ve onu yanlış kullandığı için bir bereket bulmaz. Aksine acele etmeyerek ve israf etmeyerek Kur’ân anlatımına uygun tarzda malı gerçek sahibine kavuşturursa Allah’ın emrine uymuş olacaktır. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

Kur’ân’da bir kere geçen ve özel isim olarak bilinen بدر kelimesinin *dolunay* anlamı ile birlikte Medine’nin güneybatısında, Kızıldeniz sahiline yakın Medine-Mekke ticaret yolunun Suriye kervan yolu ile birleştiği bölgede bulunan ve hicretin ikinci yılı Ramazan ayının on yedisinde Müslümanlar ile Mekke müşrikleri arasında yapılan ilk önemli savaşın meydana geldiği bölgedir.

2.3.4. “الْجِبْتِ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Nisa Sûresi 51. âyetinde bir kez²³⁴ geçmektedir.

الَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَنزَلْنَا لَهُمُ الْكُتُبَ وَالنَّارَ لَعْنَةً وَالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا (۵۱)

²³¹ بدر için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 115.

²³² Ali-İmran 3/123

²³³ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarı Yay. (2015). s. 112, 113.

²³⁴ الْجِبْتِ için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 163.

“Kendilerine Kitap’tan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Onlar – **cibt-e** ve **-tâğût**” -inaniyorlar. İnkâr edenler için de, “Bunlar, iman edenlerden daha doğru yoldadır” diyorlar.”²³⁵

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Bu kelime özel isimdir ve ب harfi cer le ile *mecrûrdur*.

Lügatlerde *Allah’tan başkasına tapılan putlar*,²³⁶ *put, kâhin, sihirbaz, hayrı olmayan, Allah’tan başkasına ibadet edilen*²³⁷ anlamları verilmiştir. Cibt sihirdir, Tağut ise şeytandır.²³⁸ جبت ve جيس kelimleri *kendisinde hayır olmayan ve bir işe yaramayan, değersiz bir şey* anlamlarındadır. Denir ki, buradaki “ta” harfi “sin” harfinden bedeldir. Böylece onun bayağılık ve alçaklığının abartılması kast edilmiştir.²³⁹ İbni Abbas’tan rivâyet edilen kavle göre Tağut, Kâ’b b. Eşref’tir, Cibt ise Huyey b. Ahtab’tır.²⁴⁰

c) Kelimenin Kur’ân’daki Eşanlamları

Bu iki kelime için Kur’ân’da şeytan ve putlara verilen tüm isimleri eşanlamlı olarak gösterilebilir. Bunlar, بَعْلًا، نَسْرًا، يَعْجُوقُ، يَعْجُوقُ، سُوعًا، وَدًا، أَصْنَامٍ، مَنَاةَ، الْعِزَى، اللَّاتِ، ابْلِيسَ، شَيْطَانَ، جِبْتًا، جَيْسًا gibi kelimelerdir.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Müfessirler, *Cibt* ve *Tâğut*’un ne olduğu konusunda çeşitli görüşler beyan etmişlerdir. Bazı dilciler, “Allah’tan başkasına tapılan her şey için “cibt” ve “tâğut” tur demişlerdir. Onların çoğu “cibt” in, kendi lafzından iştikak olmamış olduğu kanaatindedirler. Kaffâl ise, bazı dilcilerden, “cibt” lafzının الجيس olduğunu, sonradan

²³⁵ *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

²³⁶ Muhammed b. Abdulaziz el-Hudeyri, (2008), *es Sirac fi Beyani Garibi’l-Kur’ân*, 1. Cilt, Riyad: Mecelletul Beyan Yay. s. 33.

²³⁷ Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Muhît*, Dımaşk: er-Risale Yay. (1998). s. 149.

²³⁸ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, Beyrut: 2. Cilt, Dar Sadır Yay. (1968). s. 21.

²³⁹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 200.

²⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, Beyrut: 2. Cilt, Dar Sadır Yay. (1968). s. 21.

sîn harfinin *tâ* harfine tebdil olduğunu nakletmiştir. Lügatta الجبس kelimesinin anlamı, “adî, değersiz ve pis olan şey” anlamındadır.”²⁴¹

Cenâb-ı Hak bu iki “Cibt” ve “Tâğut” kelimelerini ayrı ayrı vermesi sebebine şöyle bakılabilir. İkisinde batıl olması ile birlikte, birinin yani, “Cibt” i cansız bir put olduğunu, diğeri yani, “Tâğut” u şeytan ve ona uyanlar olduğunu vurgulamaktadır. Netice olarak şöyle de denilebilir ki, bu husustaki fikir ve görüşler oldukça çoktur. Ancak mezkûr bu iki kelime bozgunculuk ve ifsat hususunda doruk noktaya ulaşmış herkes için özel ve alem, isim olarak konulmuş lafızlardır. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

2.3.5. “تُبَاتٍ” Kelimesinin Tahlili

a) *Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî*

Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Nisa Sûresi 71. âyetinde bir kez²⁴² geçmektedir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانفِرُوا تُبَاتٍ أَوْ انفِرُوا جَمِيعًا (٧١)

“Ey iman edenler! (Düşmana karşı) tedbirinizi alıp, **küçük birlikler** hâlinde, yahut topluca savaşa gidin.”²⁴³

b) *Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı*

Bu kelime gramerde *hal* olup, cemi müennes salim olduğundan dolayı kesre ile *mansûptur*. Tekili تَبَةٌ şeklindedir.

Kamus ve sözlük kitaplarında bu kelimenin anlamı için şunlar izah edilmiştir: *Bölük bölük cemaatler*,²⁴⁴ *ard arda cemaat*,²⁴⁵ *havuzun ortası*, *topluluk*, *süvari birliği*,²⁴⁶

²⁴¹ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb*, 8. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 81.

²⁴² تَبَاتٍ için bkz. Muhammed Fuad Abdulkaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 159.

²⁴³ *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

²⁴⁴ Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*, Beyrut: Dâru'l Kütübil İlmîyye Yay. (1998). 1. Cilt, s. 104.

²⁴⁵ Muhammed b. Abdulaziz el-Hudeyri, (2008), *es Sirac fî Beyani Garibi'l-Kur'ân*, 1. Cilt, Riyad: Mecelletul Beyan Yay. s. 33.

²⁴⁶ Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Dımaşk: er-Risale Yay. (1998). s. 1266.

*suyun havuzun ortasında toplanması,*²⁴⁷ *atlardan oluşan topluluk,*²⁴⁸ *insanlardan olan topluluk,*²⁴⁹ *tek başına kalan topluluk*²⁵⁰ gibi anlamlar ortaya çıkmaktadır.

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamları

Kur'ân-ı Kerîm'de ثُبَاتٍ kelimesine yakın olan şu örnekleri göstermek mümkün olur: قَسْمٌ, جُزْءٌ, شَرْدَمَةٌ, طَائِفَةٌ, مَعْشَرٌ, حِزْبٌ, ثَلَّةٌ, رَهْطٌ, زُمْرَةٌ, عُصْبَةٌ, فَصِيلَةٌ, نَفَرٌ, فِئَةٌ, فِرْقَةٌ, طَبَقٌ, نَوْعٌ, شَتَّى, فَرِيقٌ, تَشَرَّدَ, عَضُو, قِطْعَةٌ

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

dil alimlerinin çoğunluğu ثُبَاتٍ kelimesinin, “ayrı ayrı cemaatler” manasına geldiğini ifade etmişlerdir. Kelimenin tekil şekli الثُّبَّة kelimesidir. Bu kelimenin aslı ise, “Onu topladım” anlamında olan ثَبَتِ الشَّيْءُ ifadesinden gelmektedir. Yine, bir kimse bir kimseyi medh-ü sena ettiğinde, ثَبَتَ عَلَى الرَّجُلِ “Falancayı övdüm” denilir. Bunun te'vîli şöyle yapılır: Bu, “Onun iyiliklerini bir araya toplayıp, sayıp döktü” demektir. Buna göre Cenâb-ı Hakk'ın, فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ أَوْ وَافِرُوا جَمِيعًا emrinin manası, “sizler düşmanla savaşa, ya ayrı ayrı halde birlikler, peş peşe giden seriyeler halinde veya da toplu bir halde gidiniz” şeklinde olur.²⁵¹

Müfessirlerin bazılarının yaptıkları tahlillerine bakıldığında ثُبَاتٍ kelimesi genelde *ayrı ayrı topluluklar* anlamında olduğu görülmektedir. Burada şöyle bir çıkarım yapılabilir: ayrılık, fırkalaşmak gibi anlamlar genelde olumsuz manaları taşımaktadır. Nitekim Allah Müslüman kullarına hep birlikte olmak, ayrılığa düşmemeyi emrediyor. Cenâb-ı Hak “**Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın...**”²⁵² diye buyrukta bulunuyor.

Ancak tetkiki yapılan âyetteki ثُبَاتٍ *ayrı ayrı topluluklar* lafzı ise, her ne kadar bölünme gibi görünse de asıl olarak bölünme değildir. Bu Müslümanlara tavsiye edilen bir savaş taktiğidir ki, yukarıda kelimenin *suyun havuzun ortasında*

²⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: 14. Cilt, Dar Sadır Yay. (1968). s. 108.

²⁴⁸ Ahmed Muhtar Ömer, *Mucem el Lügatul Arabiyye el Muasire*, Kahire: Alim-ul Kütüb Yay. (2008). 1. Cilt, s. 313.

²⁴⁹ Cübran Mesud, *er-Raid Mucem Lugavi Asri*, Beyrut: Dâru'l Ulumi Lilmalayin Yay. (1992). s. 257.

²⁵⁰ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 188.

²⁵¹ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 8. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 155.

²⁵² Ali-İmran, 3/103

toplanması ıstılahı üzere sonunda yine bir ara gelmek vardır. Yahut bu kelimenin *iyilik yapma ve methetme* anlamları ele alınır, böyle bir bölüklük sonunda zafer ve hayra delalet ettiğinden Allah Müslüman birlikler için bu lafzı kullanmış olabilir. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

2.3.6. "مُرَاعِمًا" Kelimesinin Tahlili

a) Kur'ân-ı Kerîm'deki Meâlî

Bu Kelime Kur'ân-ı Kerîm'in Nisâ Sûresi 100. âyetinde bir kez²⁵³ geçmektedir.

وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاعِمًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا (١٠٠)

"Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de. Kim Allah'a ve Peygamberine hicret etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, şüphesiz onun mükâfatı Allah'a düşer. Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."²⁵⁴

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyette geçen مُرَاعِمًا kelimesi يَجِدُ fiilinin mefuludur ve mansûptur.

Sözlüklerde bu kelime için *ince toprak, toz*,²⁵⁵ *boyun eğmek, zorla kabul etmek*,²⁵⁶ *burnu sürtünmek*,²⁵⁷ *meburlamak, zorlama, toprağı sürtmek ve silmek, genişlik, bolluk, defetmek, görünüşünü düzeltmesi için toprağı silmek*,²⁵⁸ gibi anlamlar verilmektedir.

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamları

Kur'ân'da *gidecek yer* anlamında birçok lafız bulunmaktadır. Bunlar: *مَسْتَقَر*, *مَكَان*, *مَرَد*, *مَال*, *مَأْب*, *مُنْقَلَب*, *عَاقِبَة*, *مَرْجِع*, *مَوَاطِن*, *مَوْقِع*, *مَحَل*, *مُنْتَهَى*, *مَنْزِل*, *مَقَام*, *مَسْكَن*, *مَنْوَى*, *مَأْوَى*, *عَاقِبَة*

²⁵³ مُرَاعِمًا için bkz. Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 323.

²⁵⁴ *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

²⁵⁵ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 405.

²⁵⁶ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 627.

²⁵⁷ Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*, Beyrut: Dâru'l Kütübil İlmîyye Yay. (1998). 1. Cilt, s. 366.

²⁵⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: 12. Cilt, Dar Sadır Yay. (1968). s. 246-248.

مصير, محييص, مَفْرَ, مَنَاص, دار, مسير, مَعَاد gibi kelimelerdir. Bunlarla birlikte bu manaya yakın birçok kelimeye rast gelmektedir. Bunun dışında yukarıda görüldüğü gibi bu kelimenin *boyun eğmek, zorla kabul etmek, burnu sürtünmek, mecburlamak, zorlamak gibi* anlamları da vardır ki, buna benzer lafızlar Kur’ân’da çok yerde zikredilmektedir. Örnek olarak, ضَعَطَ, حَمَلَ, أَلْزَمَ, أَكْرَهَ, أَجْبَرَ, إِضْطَرَّ gibi kelimeler gösterilebilir.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Yukarıdaki örneklere bakıldığında *gidecek yer* ve *mecburlamak* anlamlarını taşıyan kelimeler Kur’ân’da diğer lafızlarla birçok yerde zikredildiği dikkat çekmektedir. Bu kadar yakın anlamların olması ile birlikte aynen رَغَم kökünden gelen مُرَاغَمًا kelimesinin bir kez geçmesi hususunda ise bazı tefsir kitaplarına bakılarak şu sonuçlar elde edilebilir:

Öncelikle, bu kelimenin Allah yolunda evini, yuvasını terk edip, hicret eden Müslümanlar için kullanıldığını ifade etmek gerekir.

İnsanın kendi vatanında, bir türlü ferahlık ve refah içinde bulunur. Bu sebepten dolayı hicret etmek isteyen adam, “Eğer vatanımı terk edersem sıkıntıya, güçlüğü ve geçim darlığına düşerim” der. İşte Allah, böyle düşüncede olan kimseye “Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek, barınacak birçok yerler ve genişlik bulur” buyurmuştur. İnsana, hoşuna gitmeyen bir şeyi yaptığı zaman راغمت الرجل denir. Bu fiilden olan “murağam” kelimesi, “toprak” manasına olan, الرغام kelimesinden iştikâk olunmuştur. Zira Araplar, رَغَمَ أَنفَهُ yani *burnu sürtüldü*) diyorlar ve bununla, hoşuna gitmeyen bir şeyin, kişinin başına geldiğini kastediyorlar. Zira burun, kibri gösteren bir uzundur. Toprak ise, hor ve hakir oluşu ifade eden bir şeydir. Buna göre Araplar da bu tabiri hor ve hakir olmaktan kinaye kılmişlardır.

Meşhur olan âyetteki “murağam”ın, onların vatanlarından ayrılıp, yurtlarından çıkmaları sebebi ile meydana gelmiş olmasıdır. Bu hususta diğer bir izah şekli de şöyledir: Kim Allah yolunda, Allah rızası için bir başka beldeye hicret ederse, o beldede, vatanında kendileriyle birlikte yaşadığı düşmanlarının burnunun sürtünmesine sebep olacak hayır ve nimetler bulur. Çünkü vatanından ayrılıp,

yabancı bir memlekete giden ve orada işleri yolunda olan bir kimsenin, bu durumu asıl vatanındaki insanlara ulaştığı zaman, onlar, ona karşı kötü davranmış olmalarından dolayı pişman olur ve binâenaleyh burunları sürtülmüş olur. “Murağam” kelimesini bu manaya hamletmek, yukarıda söylenen manaya hamletmekten doğruya daha yakındır.

Yaklaşımları kendisinden aktarmak istediğimiz Fahrüddîn er-Râzî konu ile ilgili şu görüşleri beyan etmektedir: Netice olarak sanki şöyle denilmektedir: “Ey insan, sen, “Hicret edersem sıkıntıya ve meşakkate düşerim” korkusu ile vatanından ayrılmaktan hiç hoşlanmıyordun. Korkma, çünkü bu hicretinde, düşmanlarının burunlarının sürtülmesine ve bol geçimene sebep olacak yüce nimetleri ve büyük makamları Cenâb-ı Hak sana verecektir.” Cenâb-ı Allah âyette, düşmanların burunlarının sürtüleceğini gösteren ifadeyi, güzel ve geniş geçimden önce zikretmiştir. Çünkü kendi kendine aşırı zulmetmiş olmaları sebebi ile, ailesini ve yurdunu bırakıp kaçan kimsenin düşmanlarının burunlarının sürtülmesine sebep olması bakımından (kaçtığı yerdeki elde ettiği) malı mülkü ile sevinmesi, bu mülkün daha iyi geçimine sebep olmasından ötürü duyacağı sevinçten daha şiddetlidir.”²⁵⁹

Kelime ile ilişkin yine “مراغم” kelimesi راغم fiilinden ism-i mekândır yani gidilen yerdir. Yahut الرغام kökünden *sürtülen*, *mecburlanan* anlamlarındadır. Şâyet kelimeye *toprak* anlamı verilirse, *toprakta sürtülerek mecburen gönderilen yer* anlamını ifade etmektedir.²⁶⁰

Bu kelimenin anlamları o kadar geniş ki, bazı müfessirler ona *sevilmeyen yerden uzaklaşmak* anlamını da vermişlerdir.²⁶¹

Yukarıdaki tefsir tahlillerinden yola çıkılarak bu kelimenin tetkiki konusunda şu üç neticeye varılabilir: İlk olarak, geçimi sürdürmek için daha rahat bir yer ve mekân anlamı ki bu da sadece hicret eden Müslümanlara hastır. İkinci olarak ise müminlerin hicret ettikleri bölgede refah bir hayat geçirmeleri ve ondan dolayı düşmanların hasetten burunlarının sürtüldüğü bir bölgeye dönüşmesidir. Zira hicret gibi onurlu

²⁵⁹ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Meḡâṭihü'l-Gayb*, 8. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 273-274.

²⁶⁰ Muhammed Ṭâhir İbn Âşûr, *et-Taḡrîr ve't-tenvîr mine't-tefsîr*, Tunus: ed-Dâr Tunusiyye Yay, (1984). 5. Cilt, s. 180.

²⁶¹ İbn Cerîr et-Taberî, (2008), *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 9. Cilt, Kahire: Dâru'l İbnul Cevzi Yay. s. 120.

bir görevden bahsedilirken, onu Müslümanlar için burnu sürünerek gidilen yer denmesi laik olmaz. Son olarak ise, bu lafzın ahiret alemine değil dünyadaki gidilen yere taalluklu olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Kur’ân’da ahiret yolculuğu için gidilecek yer anlamlarında مَاب, مَأْوَى, مَأْوَى gibi kelimeler kullanıldığı bilinmektedir. Zaten âyetteki مُرَاعِمًا lafzından önce فِي الْأَرْضِ “yerde” kelimesinin geçmesi bu fikri tastik etmektedir. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

2.3.7. “مُذَبِّبِينَ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu Kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Nisâ Sûresi 143. âyetinde bir kez²⁶² geçmektedir.

مُذَبِّبِينَ بَيْنَ ذَلِكَ لَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ وَلَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا (١٤٣)

“Onlar küfür ile iman arasında **bocalayıp dururlar**. Ne bunlara (mü’minlere) ne de şunlara (kâfirlere) bağlanırlar. Allah, kimi saptırırsa ona asla bir çıkar yol bulamazsın.”²⁶³

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyette salim çoğul ve eril cinsinde gelen مُذَبِّبِينَ lafzı hâldir ve ي ile mansûptur. Çekimi, ذَبَبٌ، ذَبَبٌ، ذَبَبٌ şeklindedir.

Bir yere asılı olan şeyin hareketinden sesin anlatımıdır. Sonrada istiare yoluyla her türlü titreme ve hareket anlamında kullanılır olmuştur.²⁶⁴ Kamus ve sözlük kitaplarında bu kelimenin anlamı hakkında başka görüşler de vardır ki bunlar: *Salınıp hareket etmek, mütereddit olmak, sallamak, kararsız olmak, titreşme, şaşkın*,²⁶⁵ *bir yerde duramamak*,²⁶⁶ *ıstırap, şaşkın ve hayran kalmak*²⁶⁷ anlamlarıdır.

²⁶² مُذَبِّبِينَ için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 269.

²⁶³ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

²⁶⁴ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 367.

²⁶⁵ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 538.

²⁶⁶ Zemahşerî, *Esâsü’l-Belâga*, Beyrut: Dâru’l Kütübil İlmîyye Yay. (1998). 1. Cilt, s. 308.

²⁶⁷ Ahmed Muhtar Ömer, *Mucem el Lügatul Arabiyye el Muasire*, Kahire: Alim-ul Kütüb Yay. (2008). 1. Cilt, s. 805.

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamaları

Bu kelime çeşitli anlamları ifade etmesinden dolayı Kur'ân'da bu lafza yakın bazı örnekler vardır. Ancak örneklerin hepsi ذنبية kelimesini tam olarak karşılamamaktadır. Örneklerin bazıları şunlardır: تَقَلَّقَ, اِرْتَجَفَ, اهْتَزَّ, اضْطَرَّابَ, تَحَرَّكَ, اِخْطَالًا, اسْتَرْحَى, حَيْرَانَ, تَرَجَّعَ, تَرَدَّى, تَزَلَّزَلَ

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

“Müzebzebîn”, “şaşkın olarak” demektir. Hakiki manada “müzebzeb”, her iki tarafa da gidip gelen ve bir tarafta karar kılıp, duramayan demektir.²⁶⁸

Yaklaşımları kendisinden aktarmak istediğimiz Fahrüddîn er-Râzî konu ile ilgili dil felsefesini yapmaktadır: “Fiil, bir sebebe dayanır. Binâenaleyh fiile götüren sebep, dünyevî bir maksat olunca, hareket ve gidip gelme çoğalır. Çünkü bu dünyanın menfaatleri ve sebepleri deyişkendir ve süratli bir şekilde deyişir. Fiil, sebebine; sebep de maksada bağılı olup, maksat da çabuk çabuk deyişince, insanın meyil ve isteğinde de deyişikliklerin meydana gelmesi gerekir. Çoğu kez sebepler ve maniler birbirleriyle çatışır. Bundan dolayı insan, şaşkınlığa ve tereddüde düşer. Ama yaptığı işteki gayesi, kalıcı hayır işleri yapmak ve manevî saadetleri kazanmak olan bu gayelerin, kalıcı ve deyişikliklerden uzak şeyler olduğunu bilen kimseye gelince, şüphesiz böylesi insan, daha kararlı ve sebatlı olur.”²⁶⁹

Arapça'da çoğu zaman ikili ve karşılıklı fiiller rubâî mücerret فعل kalıbında mudaaf yani tekrarlanarak geldiğine rast gelinmektedir. Örneğin: زَحَرَخَ (uzaklaştırmak, oynatmak, sallamak), زَلَزَلَ (sallamak, sarsılmak), قَلْقَلَ (çalkalanma), زَعَزَعَ (titretmek), تَلْتَلَلَ (sarsmak) ve araştırma konusu olan ve anlamları yukarıda verilen ذَبَذَبَ fiilidir.

İbn Abbas bu kelimeyi, ikinci “zal”ın kesresi ile okumuştur ki, “Onlar, kalplerini, dinlerini veya görüşlerini (iman ile küfür arasında) bocalatanlardır” manasına gelir.

²⁶⁸ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihi'l-Gayb*, 8. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 379.

²⁶⁹ a.g.e. s. 379.

Bu *صلصل* ve *صلصل* (dalgalı ses çıkardı) kelimelerinin aynı manaya gelmeleri gibi, bu da *تذبذب* ile aynı manadadır demiştir.²⁷⁰

Tahlili yapılan bu kelimenin diğer eş anlamları olduğu halde neden aynen bu kelime kullanılmış olmasına yönelik üç şey öne çıkmaktadır.

İlk olarak, âyette “ne onlara, ne bunlara” *لَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ وَلَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ* olarak iki cümle tekrar gelmiş ki bu benzerliği ifade etmek ve ona uyumlu olması için *دَبَّ دَبَّ* lafzı kullanılmıştır. İkinci olarak ise, *مُذَبِّبِينَ* lafzından sonra “o arada” anlamındaki *ذَلِكَ* lafızları geçmektedir. Eğer dikkat edilirse, *بَيْنَ* lafzının ilk harfi *ب*, sonra gelen *ذَلِكَ* lafzının ilk harfi ise *ذ* dir. Tetkiki yapılan *مُذَبِّبِينَ* kelimesinin kökü de *دَبَّ* şeklinde *ب* ve *ذ* harflerinden oluşmaktadır. Tabiri caizse, Kur’ân’ın kulağa hoş gelmesi, harflerin akışındaki ses ve ahengini bir birine uyumlu olması, iki aralıkta gidip gelen lafzın da *دَبَّ* şeklinde mudaaf yani tekrarlanan olmasından dolayı bu kelime kullanım için daha uygun görülmüş olabilir. Son olarak ise, Cenâb-ı Hak önceki bahislerde görüldüğü gibi münafıklar ve onların sıfatları için bir kere ve özel kelimeler kullandığını görmek mümkündür.²⁷¹ En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

2.3.8. Değerlendirme

Nisâ Sûresinde bir defa geçen kelimeler değerlendirilmesinde şunları özetlemek mümkündür. Bu sûrede isim cinsinden olup, bir defa geçen kelimeler sayısı yedi adet olarak tespit edilmiştir. Bunlar: *بِدَارًا*, *بُتَاتٍ*, *الْحَبْتِ*, *حُبًّا*, *مُذَبِّبِينَ*, *مُرَاعِمًا*, *نَحْلَةً*, kelimeleridir.

Bunlardan biri özel isim olup (*الْحَبْتِ*) diğer yedisi ise, belli bir durum, hal veya sıfatı bildiren isimlerdir. Fiil cinsinden olan kelimeler sayısı ise yedi adet olarak tespit edilmiştir. Bunlar: *يُبْتَكَنَّ* (anlamı, *yaracaklar*, 119. âyet), *يُيَطَّنَّ* (anl. *yavaş davranır* 72. âyet), *أَدَاعُوا* (anlamı, *yayarlar*, 83. âyet), *تَعُولُوا* (anl. *haksızlık edersiniz* 3. âyet), *أَفْضَىٰ* (anl. *girdiniz, beraber oldunuz*, 21. âyet), *يَسْتَنْبِطُونَ* (anl. *işin içyüzünü araştırırlar*, 83. âyet), *نَضِجَتْ* (anl. *pişti*, 56. âyet), fiilleridir. Araştırma sonucunda Nisâ Sûresinde bir kez geçen toplam on dört adet kelime tespit edilerek, isim cinsinden olanlarının tahlili yapılmıştır.

²⁷⁰ a.g.e. s. 380.

²⁷¹ “حُشْبٌ” kelimesinin tetkiki için bkz.

2.4. Mâide Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki

2.4.1. “الْمُنْحَقَّةُ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Mâide Sûresi 3. âyetinde bir kez²⁷² geçmektedir.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالِدَمُّ وَالْحَنْزِيرُ وَمَا أُهْلِيَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْحَقَّةُ وَالْمَوْقُودَةُ وَالْمُنْرَدِيَّةُ وَالنَّطِيجَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبْعُ إِلَّا مَا ذَكَيْتُمْ وَمَا دُبِحَ عَلَى النُّصَبِ وَأَنْ تَسْتَفْسِمُوا بِالْأَرْزَاقِ ذَلِكَمْ فِسْقٌ...

“Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına boğazlanan, (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç; **boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş** ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı...”²⁷³

Bu âyet-i kerîmede الْمُنْحَقَّةُ (boğulmuş) kelimesinin dışında, الْمَوْقُودَةُ (vurulmuş)²⁷⁴ ve النَّطِيجَةُ (boynuzlanmış)²⁷⁵ lafızları da bir kere zikredilmiştir. Bundan dolayı bu kelimelerin tetkiki de bu bölümde yapılmaktadır.

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyette geçen dişil cinsindeki الْمُنْحَقَّةُ kelimesi âyet başındaki حُرِّمَتْ meçhul fiilinin *naibi faili* ve kendisinden önceki kelimelere و ile atıftır. Sonra gelen lafızlar da atıf olması nedeni ile *merfûdur*. Mastarı حَقَّقًا şeklindedir.

Kur’ân’da bir kere zikredilen bu üç kelimenin anlamları ayrı ayrı beyan edilecektir.

1. Kamus ve sözlük kitaplarında ilk başta gelen الْمُنْحَقَّةُ lafzına gelince, *ölünceye kadar boğazı sıkılan hayvan*,²⁷⁶ *boğazını ölünceye dek sıkmak, boğmak, daraltmak,*

²⁷² الْمُنْحَقَّةُ için bkz. Muhammed Fuad Abdulkaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 264.

²⁷³ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

²⁷⁴ الْمَوْقُودَةُ için bkz. Muhammed Fuad Abdulkaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 758.

²⁷⁵ a.g.e. s. 704.

²⁷⁶ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 338.

tıkanmak,²⁷⁷ gerdanlık,²⁷⁸ akciğere nefes yetişememesi hastalığı,²⁷⁹ gibi anlamlar bu kökten gelmektedir.

2. İkinci kelime *المَوْفُودَةُ* ise, *vurularak öldürülmüş olan eti yenen hayvan*,²⁸⁰ *birini yere yıkmak, yere yıkılmış olan, ağaç parçasıyla vurularak öldürülen*,²⁸¹ *darpla vurmak*,²⁸² *sopa ile vurarak öldürme*²⁸³ anlamlarını taşımaktadır.

3. Son kelime olan *التَّطِيحَةُ* (boynuzlanmış) ise, *süsmek, toslamak, boynuzu ile süsmek*,²⁸⁴ *vuracakmış gibi insana saldıran kuş ya geyik*,²⁸⁵ *öldürmek*²⁸⁶ anlamlarını bildirmektedir. Bu kelimeler ile birlikte *تَرَدَّى* fiilinden gelen *الْمُنْتَرِدِيَّةُ* lafzı ise *yüksek yerden yuvarlanıp ölen* demektir.

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamları

Kur'ân'da bu kelimeler genel olarak *cansız olmak, ölmek, helak* gibi kelimeleri yakın anlamlarıdır. Ne var ki, bu lafızlarda hayvanlarla ilgili özel bir durum söz konusu olduğu için tam eşanlamları bulunmamaktadır.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Henüz canı çıkmadan yetişip kesme işi ise bazı tefsircilere göre *الْمُنْحَنَفَةُ* ile başlayan ve yırtıcıların yediği hayvanlar kapsamında ele alınmaktadır. İkinci görüşte ise, bu istisna, Cenâb-ı Hakk'ın sadece *وَمَا أَكَلِ السَّبُعُ* “canavar parçalamış olan...” sözüne has olduğu şeklinde yorumlanmıştır.²⁸⁷

Yukarıdaki tahlillerden anlaşıldığına göre araştırma konusu olan bu üç kelime yani, *boğulmuş, vurulmuş, toslanmış* lafızları olaydan sonra ya ölmüş ya da daha ölmemiş olabilir. Şâyet ölmüş ise eti haram, ölmeden kesime yetişilirse helal olduğu

²⁷⁷ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 450.

²⁷⁸ Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*, Beyrut: Dâru'l Kütübil İlmîyye Yay. (1998). 1. Cilt, s. 268.

²⁷⁹ Cübran Mesud, *er-Raid Mucem Lugavi Asri*, Beyrut: Dâru'l Ulumi Lilmalayin Yay. (1992). s. 345.

²⁸⁰ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarı Yay. (2015). s. 1091.

²⁸¹ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 1674.

²⁸² Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*, Beyrut: Dâru'l Kütübil İlmîyye Yay. (1998). 1. Cilt, s. 348.

²⁸³ Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Dımaşk: er-Risale Yay. (1998). s. 339.

²⁸⁴ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 1528.

²⁸⁵ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarı Yay. (2015). s. 991.

²⁸⁶ Cübran Mesud, *er-Raid Mucem Lugavi Asri*, Beyrut: Dâru'l Ulumi Lilmalayin Yay. (1992). s. 810.

²⁸⁷ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 8. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 459.

açıklanmaktadır. Bu bir hüküm âyeti olduğundan bu kelimenin sadece eti yenen hayvanlara has olarak bir kere kullanıldığı söylenilebilir. Bununla birlikte bu âyetin sayesinde eti yenen hayvanların ölme durumunu sadece beş çeşidi yani, *boğulmak, vurulmak, yüksekten düşmek, süsülmek ve yırtıcıların yemesi* olduğu bildirilmektedir. Eğer âyet meâline dikkat edilirse, hakikaten eti yenen hayvanların helal yönden kesme durumu hariç ancak beş olayda hayatını yitirmiş olabildikleri ve bunun dışında hiçbir tarzda ölüm vakasının olmadığı anlaşılmaktadır. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

2.4.2. “الْأَنْفَ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu Kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Maide Sûresi 45. âyetinde bir kez²⁸⁸ geçmektedir. Ancak bu kelime بِالْأَنْفِ وَالْأَنْفِ tarzında iki kere geçse de, kelime bulma yöntemleri kısmında açıklandığı gibi bir âyette tekrar ettiği için bir kere zikrolunanlar sırasında ele alınmıştır.

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأَذْنَ بِالْأَذْنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصًا فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (٤٥)

“Onda (Tevrat’ta) üzerlerine şunu da yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir. Yaralar da kısasa tabidir. Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o, kendisi için keffaret olur. Allah’ın indirdiği ile hükmetmeyenler, zalimlerin ta kendileridir.”²⁸⁹

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyette geçen أَنْفُ kelimesi isim çeşidindedir ve birçok çoğul şekli vardır. Bular: أَنْفٌ وَأَنْفٌ وَأَنْفٌ وَأَنْفٌ kelimeleridir. Bu isim fiil kalıbında da gelebilir. أَنْفٌ mastarından istikak olunan أَنْفٌ، أَنْفٌ، أَنْفٌ yetiştirdi, çekildi²⁹⁰, gibi fiilleri de kullanılmaktadır. وَالْأَنْفِ deki وَأَنْفٌ kelimesine atıftır, أَنْفٌ kelimesi ise أَنْفٌ nin ismidir. Haberi ise mahfuz yani hazfedilmiştir. Hazfedilen haberinde de kesilmiş veya vurulmuş burun anlamları

²⁸⁸ الْأَنْفِ için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfrehes li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 94.

²⁸⁹ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

²⁹⁰ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 96.

yatmaktadır. Sonraki بِالْأَنْفِ ise *cer* ve *meccûrdur*. Ardından و atıf harfi ile gelen السِّنُّ kelimesi de Kur'ân'da bir kere zikredilmektedir.

Bu kelime bilinen ve bir insan organı olan *burun* أَنْفٌ demektir. Fakat *her şeyin uç tarafı ve en yüksek kısmına* da *enf* burun adı verilir.²⁹¹ Bunun dışında الْأَنْفُ *her şeyin önderi ve başı, tepe, dağ yolu*²⁹² gibi anlamlarını da ifade etmektedir.

c) *Kelimenin Kur'ân'daki Eşanımları*

İnsanın nefes alma ve koklama uzvu olan bu kelimenin diğer eşanımları Kur'ân-ı Kerîm'de bulunmamaktadır.

d) *Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış*

Allah, **“Biz onda onların üzerine (şunu) yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş (karşılıktır). (Hülasa bütün) yaralar birbirine kıyasdır”** buyurmuştur.²⁹³

Tevrat'ta ise, Yahudilere eğer bir can öldürülmüşse ona karşılık oda öldürülür, haksız yere gözü oyulmuşsa onun da gözü oyulur, zulümle burnu kesilmişse onunda burnu kesilir, dişini kırmışsa dişi kırılır, çekilir ve yaralamalarda her yaralama misli ile cezalandırılır diye yazdık (farz kıldık)²⁹⁴ diye Tevrat'ın hükmü Kur'ân dili ile anlatılmaktadır.

Yukarıdaki meâl ve tefsirlere bakıldığında burun kelimesinin bir kez geçmesi ile ilgili şu hususlar dikkat çekmektedir:

İlk olarak hemen hemen her kesin bildiği insanın beş duyu organı akla gelmektedir. En basit haliyle, “beş duyu” olarak adlandırılan görmek, koklamak, işitmek, tat almak işlevlerini yerine getiren göz, burun, kulak, dil ve deridir. Yaralama anlamına gelen الْجُرُوحُ kelimesini deri için kullanabiliriz. Zira yaralamalar genelde deri üzerinde olmaktadır. Cenâb-ı Hak burada insanın uzuvlarını sıralarken bu organların

²⁹¹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarı Yay. (2015). s. 96.

²⁹² Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Dımaşk: er-Risale Yay. (1998). s. 793.

²⁹³ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb*, 9. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 88.

²⁹⁴ Muhammed Ali es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, 1. Cilt, Beyrut: Dâru'l Kur'ân-ul Kerim Yay. (1971). s. 345.

insana ne kadar önemli olduğunu ve haksız yere onlara zarar verene kisasın gerektiğini bildirmektedir. İkinci olarak ise araştırma konusu olan أنف burun kelimesinin Sami dil ailesine mensup olan İbranice’de burun kelimesi אף “af” Arapça’ya yakın telaffuzda kullanılmasıdır.²⁹⁵ Eski İbranice’de ise bu kelime אַנפ “anp” şeklinde kullanılmaktaydı. Aslında sonda gelen א “p” harfi İbranice’de פ “f” olup, İbrani dil kurallarına göre kelime sonunda “p” ye dönüşmektedir.²⁹⁶ Biblical Aramaic yani, Arâmi İncilinde אַנפַּיָא (anpayya) olarak geçmektedir.

Burada aslında bu hüküm Tevrat’ta Yahudilere yazılmış olması ve onu Kur’ân-ı Kerîm’de de aynı kelime ile o dönemin Yahudilerinin de anlayacak şekilde ihtar edilerek bir kez hatırlatması dikkat çekmektedir. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

2.4.3. “مِنْهَاجًا” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Mâide Sûresi 48. âyetinde bir kere geçmektedir.²⁹⁷

لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا

“...Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol koyduk...”²⁹⁸

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyetteki مِنْهَاجًا kelimesi شِرْعَةً lafzına atıftır ve جَعَلْنَا fiilinin mefuludur. Bu kelime tekil halinde gelmiştir çoğulu مَنَاهِجٌ و مَنَاهِجٌ mastarı نهج şeklinde.

Kamus ve sözlük kitaplarında bu kelimenin anlamı hakkında şu görüşler vardır. Bunlar: *apaçık yol, açıklık kazanan iş veya mesele,*²⁹⁹ *yola girmek, izah etmek, aşikâr olmak,*³⁰⁰ *açık, belli, düz ve geniş yol, metot, aşikâr* kelimeleridir.

²⁹⁵ Ekaterina Burova, *Rusça-İbranice sözlük*, Moskova: Olympiya Press Yay. (2001). s. 93.

²⁹⁶ Şerdarhan Cihangir *İbranice-Okuma, Yazma ve Alıştırma kitabı*. Kars-2018. s. 40.

²⁹⁷ مِنْهَاجًا için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfrehes li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 719.

²⁹⁸ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

²⁹⁹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 1013.

³⁰⁰ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 1563.

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamları

Tetkik yapılmakta olan مِنْهَاج kelimesi sadece bir yönlü anlam verilmemektedir. Genelde kelime anlamının *apaçık yol* olduğu düşünülmektedir. Buna göre hem *apaçık* hem *yol* anlamları kelimenin eşanlamları olabilir. Eğer *yol* anlamı verilecek olunursa Kur'ân'da سبيل, صراط, طريق, سلوك, مجرى, جُدُّ gibi kelimeler bulunmaktadır. Şâyet *apaçık* anlamlarından yola çıkılırsa, ظاهر, مُبِين, ظاهِر, هُدَى, صَوَاب, رُشْد, سلام gibi lafızlar örnek olarak gösterilebilir.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede “Her birinize bir şeriat ve bir yol yöntem verdik” diye verilen yolu iki ibare ile anlatmaktadır. Kelimenin tetkikini yapmak için bu geçen iki kelimenin aralarındaki farka bakmakla yola çıkılabilir. Zikredilen bu lafızlar arasında mutlak bir farklılık olabilir. Önce geçen شِرْعَةٌ şir'a kelimesi şeriat ile eşanlamlı olup sözlükte “bir ırmak veya herhangi bir su kaynağından su almak veya içmek maksadıyla girilen yol” anlamına gelir. Terim olarak şir'a (şeriat), “Allah tarafından peygamberi vasıtasıyla bildirilen hükümlerin hepsini kapsayan ilâhî kanun” demektir.³⁰¹ Şeriat, bir yoruma göre itikat (inanç), ahlâk ve amelle ilgili bütün hükümleri kapsadığı için dinle eşanlamlıdır. Ancak şeriat kelimesinin “sırf amelî hükümleri yani fikhî müeyyidesi olan Allah'a karşı vecîbelerle (ibadet) kişiler arası ilişkileri (muâmelât) düzenleyen kurallar” anlamında kullanımı da yaygındır.³⁰² Nitekim önceki âyetlerin tefsirinde bu anlamda kullanılmıştır.

Hak Dini Kur'ân Dili tefsirinin müellifi Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır kelime hakkında gâyet güzel tahlilleri sunmaktadır. Yaklaşımları kendisinden aktarmak istediğimiz Elmalılı konu ile ilgili şu görüşleri beyan etmektedir: “Yol, yöntem” diye tercüme edilen مِنْهَاج kelimesi ise sözlükte “açık yol, metot” anlamlarına gelir. Bir yoruma göre minhâc, “(Allah'a, Peygamber'e ve âhirete iman gibi) dinin açık, sabit, sürekli; zamana, mekâna ve ahvale göre değişmeyen esasları” demektir. Buna göre dinin değişmeyen esaslarına مِنْهَاج, zamana, mekâna ve ahvale göre değişebilen ayrıntılarına da شِرْعَةٌ (şeriat) denilmektedir. Bununla birlikte her ikisinin de aynı

³⁰¹ İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, Beyrut: Dar Sadir. Yay.

³⁰² bkz. “Şeriat”, İFAV Ans., IV, 192.

anlama geldiğini, âyette birinin diğerini pekiştirmek maksadıyla zikredildiğini kabul edenler de vardır.³⁰³

Alimlerden bazıları, شِرْعَةً ve مِنْهَاجٍ lafızlarının aynı manaya geldiklerini, ama tekit için مِنْهَاجٍ lafzının tekrarlanmış olup bunlardan maksadın “din” olduğunu söylerler. Bazılar ise bu iki kelime arasında fark bulunduğunu ve شِرْعَةً kelimesinin “mutlak manada şariat (yol) مِنْهَاجٍ kelimesinden kastedilen “yol” un ise, “şariatın güzelliklerinin bütünü” demek olduğunu ifade etmişlerdir. Müberrid, “Şariat yolun başlangıcı, tarikat ise devam eden yoldur”, buna göre de شِرْعَةً “yol” un başı, tarikat da onun devamı ve sonu olduğu anlaşılmaktadır.³⁰⁴

Kanaatimizce, tetkiki yapılmakta olan مِنْهَاجٍ kelimesi yukarıda anlatıldığı gibi sadece yol değil, *apaçık bir yol* demektir ki o şeriati dolduruyor ve güzelleştiriyor. Tıpkı bir bina yapımı düşünüldüğünde önce onun temel yapısı ve binanın sağlam olması için gerekli olan tüm işleri yapılır. Binayı güzelleştirecek olan diğer iç tasarım inşaat işleri arkasından devam eder. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

2.4.4. “قَسْبِيبِينَ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Mâide Sûresi 82. âyetinde bir kere geçmektedir.³⁰⁵

لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ ذَلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قَسْبِيبِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ (٨٢)

“(Ey Muhammed!) İman edenlere düşmanlık etmede insanların en şiddetlisinin kesinlikle Yahudiler ile Allah’a ortak koşanlar olduğunu görürsün. Yine onların iman edenlere sevgi bakımından en yakınının da -Biz hıristiyanlarız-diyenler olduğunu mutlaka görürsün. Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır. Onlar büyüklük de taslamazlar.”³⁰⁶

³⁰³ Elmalılı, III, 1698.

³⁰⁴ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 9. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 99.

³⁰⁵ قَسْبِيبِينَ için bkz. Muhammed Fuad Abdulkaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 544.

³⁰⁶ *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

b) Kelimenin Gramer Tahli ve Anlamı

Âyette geçen قَسْبِيبِينَ kelimesi أَنَّ nin ismi olup *mansûptur*. Kelime çoğul şeklinde verilmiş olup tekili قَسْبِيس dir. Mübalağa için kullanıldığından tıpkı صديق gibi فعيل kalıbında gelmiştir.

Sözlüklerde bu kelimenin anlamı hakkında şu bilgiler verilmiştir: Bunlar: *Hıristiyanların ileri gelen âlim, bilgin ve âbidi,*³⁰⁷ *keşiş, papaz,*³⁰⁸ *develerini asla terk etmeyen deveci, deve sahibi* kelimeleridir.

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamaları

Kur'ân'da قَسْبِيس kelimesine eşanlam olarak رُهْبَان, أَحْبَار kelimeleri örnek gösterilebilir.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Kur'ân'da ehl-i kitaptan olan âlim ve âbidler için üç isim kullanılmaktadır. Bunlar, رُهْبَان, أَحْبَار ve bir defa zikredilen قَسْبِيس kelimesidir. رُهْبَان lafzı Kur'ân'da dört kere, Tevbe 31, 34, Maide 82 ve Hadîd 27. âyetlerinde geçmektedir. Kelimenin aslı ise *korku manasına gelen الرهبة* olduğunu söylemişlerdir.³⁰⁹ Buna göre Allah'tan korkan anlamını taşımış olabilir. أَحْبَار kelimesi ise üç defa Maide 44, 63 ve Tevbe 34. âyetlerinde zikredilmiştir. Kelimenin anlamı ise İbn Abbas'a göre *fakîhler* demektir. Ferrâ'ya göre ise, bu kelimenin müfredi, hâ harfinin kesresiyle, *hibr* kelimesidir. Âlim olan kimseye bu ad verilmektedir ve mürekkebin koyulduğu şey ile, hokkayla isimlendirilmiştir. Çünkü âlim de, (mürekkep ile) kitaplarını yazmıştır.³¹⁰ Bunların dışında Kur'ân'da *rablerine teslim olmuş zâhidler* anlamında رَبَّانِي ve رَبِّيُونَ kelimeleri de geçmektedir ki bu lafız, özel'e değil umuma hitaptır.

Tetkiki yapılmakta olan قَسْبِيبِينَ kelimesinin aslı, قَسَّ fiilinden *bir şeyi geceleyin takip edip talep etmek* anlamındadır.³¹¹ Ehl-i kitaptan din adamları için kullanılan üç kelimedede bir konu dikkat çekmektedir. Allah رُهْبَان, أَحْبَار sıfatını taşıyanları hem methetmiş, hem zemm etmiştir. Örneğin, Tevbe Sûresi 34. âyetinde, يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ

³⁰⁷ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 789.

³⁰⁸ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 1226.

³⁰⁹ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 9. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 187.

³¹⁰ a.g.e. s. 85-86.

³¹¹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 789.

كَثِيرًا مِّنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ
كَثِيرًا مِّنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ
(۳۴) “Ey iman edenler! Hahamlardan ve
rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksız yollarla yiyorlar ve Allah’ın
yolundan alıkoyuyorlar. Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah
yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele.”³¹², diyerek hahamlardan
ve rahiplerden birçoğunun düştükleri akibet anlatılmaktadır. Maide Sûresi 44 ve 82.
âyetlerinde ise رُهْبَانٍ ve أَحْبَارٍ için olumlu hitapta bulunmaktadır.

Bir kere zikredilen قَسِيْبِيْنَ lafzı yukarıda görülen iki sıfattan belki derece itibari ile
yüksek olabilir. Derecede yüksek olma ihtimali hakkında müfessirlerin görüşleri
mevcuttur. Örneğin, Rabbânîlerin derecesi, “Ahbâr” dan daha yüksek olmasının
gerektirdiği söylenmiştir.³¹³

Tahlili yapılmakta olan قَسِيْبِيْنَ kelimesinin muarreb yani, Arapça’ya sonradan girmiş
olan bir kelime olduğu söylenmektedir.³¹⁴ Zaten İbranice’de *yaşlı, ihtiyar adam* için
קָשִׁי (qaşış) denilmektedir. Günümüz Türkçesinde *keşiş* kelimesi de muhtemelen
buradan gelmiş olmalıdır. Eğer kelimenin Arapça’daki قَسَّ yani, *bir şeyi geceleyin
takip edip talep etmek* fiilinden³¹⁵ geldiği ele alınırsa, belki ehli kitaptan olan
zahitlerin tabiri caizse, geceleri ibadet eden, tıpkı “teheccüd” kılan âbitler diye yorum
yapılabilir. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

2.4.5. “رَمَاح” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu Kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Mâide Sûresi 94. âyetinde bir kez³¹⁶ geçmektedir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمْ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيِّدِ تَتَأَلَّهَ آيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ
ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ (۹۴)

³¹² Kur’ân-ı Kerîm Meâlî, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. (2011). 12. Baskı.

³¹³ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu’l-Gayb*, 9. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 85.

³¹⁴ Hazim Ali, Mucem, s. 311.

³¹⁵ Râgib el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 789.

³¹⁶ رَمَاح için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 325.

“Ey iman edenler! Andolsun, Allah sizleri, ellerinizin ve mızraklarınızın erişebileceği av(lar) ile elbette deneyecek ki, görmediği hâlde kendisinden korkamı ayırıp meydana çıkarsın. Kim bundan (bu açıklamadan) sonra haddini tecavüz ederse, ona elem dolu bir azap vardır.”³¹⁷

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyette geçen رَمَحُكُمْ kelimesi أَيَّدِيكُمْ kelimesine atıftır ve faildir. Kelime çoğul sîygasında kullanılmıştır tekili ise رَمَحٌ şeklindedir.

Kamus ve sözlük kitaplarında bu kelimenin anlamı hakkında şu görüşler vardır. Bunlar: *kargı, mızrak*,³¹⁸ *mızrak saplamak*,³¹⁹ *menetmek ve defetmekten kinaye, ihtiyarlıktan dolayı elde tutulan değnek asa (ism-i tasgir sîygasında), akrep iğnesi, vurmak, dürtmek, darp etmek, ucu sivri olan uzun değnek*,³²⁰ *sadece ucunda dişleri olan veya bir mızrağı bulunan şey*³²¹ *yaralamak*,³²² ve genel anlamıyla bilinen *mızrak, kargı, süngü, ucu sivri, demirli uzun sopa* anlamlarını taşımaktadır.

c) Kelimenin Kur’ân’daki Eşanlamları

Kur’ân’da bu kelimenin tam eşanlamı bulunmamaktadır. Ancak, *değnek* anlamında عصا, *sopa* anlamında جِلْدَة ve *kamçı* veya *kırbaç* anlamında سوط kelimeleri çeşitli âyetlerde geçmektedir.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Mukatil İbn Hayyân kelimenin kullanımındaki tarihi arka planına dair şöyle bir bilgi vermektedir: “Allah Sahâbeyi, Hudeybiye senesinde ihramlı oldukları bir sırada, av ile imtihan etti. Öyle ki, vahşî hayvanlar ve kuşlar onların kabilelerini sarmış bürümüştü. Böylece onlar, o av hayvanlarını elleriyle tutmaya ve mızraklarıyla, oklarıyla avlamaya muktedir olabilirlerdi. Onlar böyle bir şeyi hiç görmemişlerdi.

³¹⁷ Kur’ân-ı Kerim Meâli, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

³¹⁸ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 650.

³¹⁹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 412.

³²⁰ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, Beyrut: 2. Cilt, Dar Sadır Yay. (1968). s. 453-454-407.

³²¹ Ebû Mansûr İsmâîl es-Seâlibî, *Fıkhü’l-luğa ve sırrü’l-‘Arabiyye*, Beyrut: Mektebetul-Asriyye Yay. (2000). 2. baskı, s. 59.

³²² a.g.e. s. 231.

Ama Allah Teâlâ, bir imtihan olmak üzere, onlara bunları avlamayı yasaklamıştır.” Vâhidî: “Onların, elleriyle yakalayabildikleri avlar, yavrular, yumurtalar ve yabancı hayvanların küçükleri idi. Mızraklarının ulaştığı av hayvan ise, bunların büyükleriydi” demiştir.³²³

Yukarıdaki yorumlara bakıldığında رِمَاح kelimesinin bir av aleti olduğu bilinmektedir. Ancak bu aletin uzak mesafeye fırlatılabilecek bir nesne değil, yakın mesafedeki bir hayvanı vurabilecek bir alet olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte o zamanda çoğu insanların elinde böyle bir aleti taşıdıkları da bilinmektedir. Bu kelime İbranice’de de aynı şekilde רמח (remah) olarak kullanılır.³²⁴ En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

2.4.6. “بَحِيرَةٌ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Maide Sûresi 103. âyetinde bir kez³²⁵ geçmektedir.

مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ وَكَثُرُوا لَا يَعْقِلُونَ (١٠٣)

“Allah, ne “Bahîre”, ne “Sâibe”, ne “Vasîle”, ne de “Hâm” diye bir şey meşru kılmamıştır. Fakat, inkâr edenler Allah’a karşı yalan uyduruyorlar. Zaten çoklarının aklı da ermez.”³²⁶

Bu âyette بَحِيرَةٌ kelimesinin ardında سَائِبَةٍ *sâibe*³²⁷, وَصِيلَةٍ *vasîle*³²⁸ ve حَامٍ *hâm*³²⁹ olarak üç ayrı özel isim de bulunmaktadır. Bu sebepten dolayı mezkûr lafızlar bu konuda tetkik yapılacaktır. Bu dört kelimeden سَائِبَةٍ lafzı dışındakilerin Kur’ân’da kökleri bulunmasına rağmen özel isim olarak bir kere geçtikleri için araştırmaya dahil edilmiştir.

³²³ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 9. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 214.

³²⁴ Mark Harah, (1995/5755), *İbranice-Rusça genel sözlük*, İsrail-Aşkelon: Akhaz Yay. s. 82.

³²⁵ بَحِيرَةٌ için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur’âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 114.

³²⁶ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

³²⁷ سَائِبَةٍ için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur’âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 374.

³²⁸ وَصِيلَةٍ için bkz. a.g.e. s. 752.

³²⁹ حَامٍ için bkz. a.g.e. s. 219.

b) Kelimenin Gramer Tahlihi ve Anlamı

بَحِيرَةٌ kelimesi مِنْ harfi cer ile *mecrûrdur*. Lafzen ise جعل fiiline *Mefulü bihdır*. Müteaddit olan bu fiil iki meful yapabildiğine göre بَحِيرَةٌ den önce حيوانا gibi bir meful hazf olunmuştur. Buradan, ما صَبَّرَ اللَّهُ حيوانا بحيرة, “Allah hayvanlardan bahîre yapmadı” manası anlaşılabilir. Ardından gelen isimler ise, بحيرة lafzına atıftır ve ondan dolayı *mecrûrdur*. Zait harfi olan لا ise *nefyinin tekidini* bildirmektedir.

İlk başta gelen بَحِيرَةٌ kelimesine gelince cahiliye döneminde beş kere doğuran devenin kulaklarını kesip,³³⁰ salıverirlerdi. Artık onu sağmazlar, binmezler ve yük taşımada kullanmazlardı. Sütünün putlara bırakılarak, kulağı yarılan hayvana *bahîre* denirdi. Cahiliye döneminde beş kere veya on kere dişi doğuran devenin kulaklarını yararlar ve ona binmezler meraya serbest bırakırlardı. Fakat İslam onun meşru olmadığını ilan etti.³³¹

İkinci kelime olan سَائِبَةٌ ise, bir kimse seferden döndüğünde veya başına bir musibet geldiğinde, “Şâyet bundan kurtulursam devam *sâibe* olsun” diye adakta bulunur. Adağını yerine getirmek üzere de hayvanı putlar adına serbest bırakır, sütününden de ancak yolcu ve misafirler yararlanabilirdi. Savaşta galip gelince, hastalıktan iyileştiğinde de dişi deveyi salıverirlerdi. Adak için adanan bu deveye binilmeyecek ve ona yük yüklenmeyecektir.³³²

Üçüncü kelime وَصِيلَةٌ ise eğer koyun dişi doğurursa kendilerine, erkek doğurursa tanrılara ait olur; dişili erkekli ikiz doğurduğunda ise, ona *vasîle* derler ve dişisinden ötürü erkeğini de kurban etmezlerdi. Başka bir görüş göre cahiliye döneminde on kez doğuran ve sonunda erkek ile beraber doğan dişi koyun veya on kere doğuran deve³³³ için bu kelimeyi kullanırlardı.

³³⁰ Cübran Mesud, *er-Raid Mucem Lugavi Asri*, Beyrut: Dâru'l Ulumi Lilmalayin Yay. (1992). s. 165

³³¹ Ahmed Muhtar Ömer, *Mucem el Lügatul Arabiyye el Muasire*, Kahire: Alim-ul Kütüb Yay. (2008). s. 164.

³³² *el-Mu'cemü 'l-Vasît* Mektebetu eş-Şuruk ud Devliyye Yay. (2004). s. 466.

³³³ Ahmed Muhtar Ömer, *Mucem el Lügatul Arabiyye el Muasire*, Kahire: Alim-ul Kütüb Yay. (2008). 4. Cilt, s. 2452.

Son kelime olan حَمَّ ise on nesli dölleyen erkek devedir. Bunu da serbest bırakırlar, tüm sulardan ve otlaklardan yararlanmasına müsaade ederlerdi. Sahibinin yanında uzun süre kalan ve nesli dölleyen erkek deveye³³⁴ *hâm* diye ad vermişlerdir.

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamları

Cahiliye döneminde deve koyun gibi hayvanlara batıl inançlarından dolayı verilen özel bir isim olduğundan Kur'ân-ı Kerîm'de bahsi geçen kelimelerin eşanlamlısı bulunmuyor. Ancak deve veya koyun gibi hayvanların birçok anlamları bulunmaktadır.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Hak Dini Kur'ân Dili tefsirinin müellifi Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır kelime hakkında şu tahlilleri sunmaktadır. Yaklaşımları kendisinden aktarmak istediğimiz Elmalılı kelime ile ilgili şu görüşleri beyan etmektedir: “Allah, ne bahîre ve sâibe, ne vasîle, ne hâm, hiçbirini meşru kılmamıştır. Allah'ın şeriatında bunların aslı yoktur. Cehalet devri halkı, bir dişi deve beş kere doğurur ve beşincisi erkek olursa kulağını yararlar ve salıverirlerdi. Artık onu ne sağarlar, ne binerler, ne kullanırlardı ki *bahîre* budur. İkinci olarak: Bir adam, başına bir dert geldiği ve mesela hasta olduğu zaman, *İyileşirsem devam sâibe olsun* diye adar ve bahire gibi salıverir, ondan faydalanmayı haram ederdi. Üçüncü olarak: Koyun dişi doğurursa kendilerinin, erkek doğurursa ilâhlarının olurdu. Eğer ikisini birden doğurursa, *kardeşine ulaştı* derler. Bu dişiden dolayı erkeğini de kurban etmezlerdi ki, vâsile de budur. Dördüncü olarak: Bir erkek devenin dölünden on batın doğarsa, onun sırtını haram sayarlar ve hiçbir sudan ve otlaktan menetmezler, *onun sırtı yasaklandı* derlerdi ki *hâmî*, *hâm* da budur”.³³⁵

Yukarıdaki anlam ve meâllere bakıldığında bu dört çeşit hayvanın hangi sebepten dolayı adlandırıldıkları anlaşılmaktadır. Müfessir ve dilbilimciler arasında neden böyle isim aldığı hususunda görüş birliği bulunmamaktadır. Bundan dolayı âyetteki bahîre, sâibe, vasîle ve hâm kelimeleri meâlde olduğu gibi aynen korunmuştur.

³³⁴ Cübran Mesud, *er-Raid Mucem Lugavi Asri*, Beyrut: Dâru'l Ulumi Lilmalayin Yay. (1992). s. 321.

³³⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, *Kur'ân-ı Kerîm Meali*, (kısaltılmış).

Kelimelerin hangi kökten geldiği ve adlandırma hakkında şunları söyleyebiliriz: بَجِيرَةٌ kelimesi فَعِيلَةٌ kalıbında بَحْرًا mastarından olup *yarmak* anlamındadır. Devenin kulaklarını yardıklarından dolayı bu isim verilmiştir.

سَائِبَةٌ kelimesi ise *akıp giden* manasına gelen سَابَ fiilinin failidir. Bu deve istediği yere gidebilen, salıverilen olduğu için bu isim verilmiştir. وَصِيلَةٌ kelimesi ise Arapça'daki وَصَلَ fiilinde olup *ulaştı, yetiştirdi* anlamlarını ifade etmektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi, koyun dişi ve erkeği bir arada doğarsa, “kardeşine ulaştı” denir ve bu isimle adlandırılırdı. حَامٍ kelimesi de حَمِيَ fiilinin ism-i faili olup, *korumak, himaye etmek* anlamlarını bildirmektedir. Bir erkek devenin dölünden on batın doğduğunda artık o kendini *sırtına binilmekten korudu* anlamında bu isimi vermişlerdir. Bunun dışında alimler bu isimler hususunda başka izahlarda da bulunmuşlardır.³³⁶ En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

2.4.7. Değerlendirme

Mâide Sûresinde bir defa geçen kelimeler değerlendirilmesinde şunları özetlemek mümkündür: Bu sûrede isim cinsinden olup, bir defa geçen kelimeler sayısı on adet olarak tespit edilmiştir. Bunlar: الْأَنْفَ, بَجِيرَةٌ, حَامٍ, الْمُنْحَنَقَةُ, رِمَاحُ, سَائِبَةٌ, قَسَائِبِينَ, النَّطِيحَةُ, مِنْهَاجًا, الْمَوْقُودَةُ kelimeleridir.

Bunlardan dört adedi özel isim (بَجِيرَةٌ, حَامٍ, سَائِبَةٌ, قَسَائِبِينَ), bir adet insan uzvu (الْأَنْفَ), dört adet belli bir durum, zarf veya sıfatı bildiren isimlerden (الْمُنْحَنَقَةُ, النَّطِيحَةُ, الْمَوْقُودَةُ, مِنْهَاجًا), bir adet nesne (رِمَاحُ) isminden oluşmaktadır.

Fiil cinsinden olan kelimeler sayısı ise dört adet olarak tespit edilmiştir. Bunlar: يَبْحَثُ (anlamı, *eşeliyor*, 31. âyet), يَتَّبِعُونَ (anl. *şaşkın dolaşacaklar* 26. âyet), نَكَيْتُمْ (anl. *kestiniz*, 3. âyet) يُنْفَوْنَ (anl. *sürülürler* 33. âyet) fiilleridir. Araştırma sonucunda Mâide Sûresinde bir kez geçen toplam on dört adet kelime tespit edilerek, isim cinsinden olanlarının tetkiki yapılmıştır.

³³⁶ Geniş bilgiler için bkz. er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 9. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 253.

2.5. Enfâl Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki

2.5.1. “الشُّوْكَةُ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu Kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Enfâl Sûresi 7. âyetinde bir kez³³⁷ geçmektedir.

وَإِذْ يَعِدُّكُمْ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشُّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ (٧)

“Hani Allah size iki taifeden birini, o sizindir diye va’d ediyordu. Siz de güçsüz olanın sizin olmasını istiyordunuz. Oysa Allah, sözleriyle hakkı meydana çıkarmak ve kâfirlerin ardını kesmek istiyordu...”³³⁸

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyette geçen الشُّوْكَةُ kelimesi *muzafun ileyh* olup *mecrûrdur*.

Sözlükte kelime için, *ucu ince ve sert olan bitki, dikenli ağaç*,³³⁹ *diken, silah, kuvvet ve şiddet*³⁴⁰ anlamları verilmiştir.

c) Kelimenin Kur’ân’daki Eşanlamları

Kur’ân’da bu kelimeye eşanlam olarak *فُدْرَةٌ, قُوَّةٌ, أَرْزٌ, بَأْسٌ, جَهْدٌ, إِسْتِطَاعَةٌ, حَوْلٌ, شِدَّةٌ, طَاقَةٌ, عَزِيمَةٌ, عِزٌّ, وَسْعٌ* gibi kelimeler bulunmaktadır.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Yaklaşımları kendisinden aktarmak istediğimiz Fahrüddîn er-Râzî konu ile ilgili şu görüşleri beyan etmektedir: “Âyette bahsedilen iki tâifeden birisi kervan, diğeri ise Kureyş ordusudur. Kuvvetli ve silahlı olmayan ise, kervandır. Çünkü, kervanda sadece kırk süvari bulunuyordu. Şevketli olmak ise, çok sayıda savaşçı ve savaş malzemesi (mühimmat) sebebiyle, Kureyş ordusu hakkında söz konusu idi. الشُّوْكَةُ

³³⁷ الشُّوْكَةُ için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 391.

³³⁸ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

³³⁹ Râgib el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 535.

³⁴⁰ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 846.

kelimesi, keskinlik anlamına gelmekte olup, dikenin keskinliğinden müsteâr olarak kullanılmıştır”. Yani, sizler, bir kuvveti ve gücü olmadığı için, kervanla hesaplaşmak arzuluyor, diğer taifeyi ise arzulamıyordunuz. Ancak ne var ki Allah, emirleriyle hakkı açığa vurup ortaya koymak için, diğer tâifeye (Kureyş ordusuna) yönelmenizi istiyordu” demektir.”³⁴¹

Elmalılı savaşın gelişim sürecini şöyle izah etmektedir: Bu iki taifenin birisi Ebu Süfyân’ın yönetiminde Amr b. As ile Amr b. Hişam’ın dahi içinde bulunduğu kırk süvari muhafazasında Şam’dan gelmekte olan büyük bir ticaret kervanı idi. Hz. Peygamber bu kervanın gelişini haber vererek Medine’den hareket etmişti. Sahabenin birçoğu, hareketin hedefinin yalnızca bu kervanı vurmak olduğu düşüncesinde bulduklarından bu harekete fazla ağırlık kuşanmadan katılmışlardı. Oysa öte yandan bütün Mekke halkı ayaklanmış büyük bir kalabalık teşkil ederek Ebu Cehil kumandasında hareket etmiş, güçlü ve şevketli bir taife idi. Bin kişilik silahlı bir Kureyş ordusu Bedir’e doğru geliyordu. O zaman Cebrâil inmiş ve demiştir ki: “Ey Muhammed, Allah Teâlâ size iki taifenin birini vaat etti; ya îyr, ya nefir yani ya kervan veya Kureyş ordusu.”³⁴²

Yukarıdaki rivâyetlere bakıldığında araştırma konusu olan الشُّوكَّة kelimesi daha çok istiare yolu ile alınan anlamlarında kullanıldığını görmek mümkündür. Kur’ân-ı Kerîm’de şevket kelimesine çok yakın olan *güç*, *kudret* anlamında *قوة*, *قدرة* gibi lafızlar mevcuttur. Ama şevket kelimesindeki *güç* veya *kudret* mantığı onların elinde bir savaş aleti olmasını gerektirmektedir. Buna göre *قوة*, *قدرة* ve bu gibi kelimelerde alet olmaksızın da güce sahip olunabileceği anlaşılmaktadır. Tabiri caizse, Kur’ân’da bir kere zikredilen bu kelime elinde savaş aleti tutan, mızrak ve buna benzer şeylerle karşılık gösterebilen taifeye *şevket* yani *güç sahibi* demek mümkündür. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

³⁴¹ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 11. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 259.

³⁴² Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Güncel Türkçe ile sadeleştirilmiş Kur’ân-ı Kerim Meali*, İstanbul: Mekki Yayıncılık. bkz. Enfal 7. ayet tefsiri.

2.5.2. “زَحْفًا” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu Kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Enfâl Sûresi 15. âyetinde bir kez³⁴³ geçmektedir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُولُوهُمْ الْأَدْبَارَ (١٥)

“Ey müminler! **Toplu halde** kâfirlerle karşılaştığınız zaman onlara arkanızı dönmeyin. (Korkup kaçmayın).”³⁴⁴

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyette geçen زَحْفًا kelimesi *hâldir* ve *mansûptur*. Sözlükte *ayağın sürüklenmesiyle birlikte olan harekettir*,³⁴⁵ *çocuk sürünüp emekleyerek yürümek, bir taife asker olmak*,³⁴⁶ *ağır hareket, sürüklenmek, askerinin düşmana karşı sürüklenerek gelmesi*,³⁴⁷ *karni ile sürüklenerek gelmek, toplu asker*³⁴⁸ *iki atakları ile sürünerek gelmek*³⁴⁹ anlamları verilmektedir.

c) Kelimenin Kur’ân’daki Eşanlamları

Kur’ân’da Kerîm’de bu kelimeye tam eşleşen anlam bulunmasa da buna yakın bazı kelimeler mevcuttur. Bunlar: دَبَّ، مَشَى، جَرَّ، سَوَّقَ، دَنَا، قَرُبَ kelimeleridir. Arapça’da ise bu kelimenin eşanlamı حَبُو lafzıdır.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Ezherî’nin bu kelime hakkındaki yaklaşımları konuya ışık tutar niteliktedir. O şöyle der: “Zahf kelimesi, esasında çocuklar için kullanılır ki bu da çocuğun, ayakları üzerinde yürümesinden önceki devrede, kıç üstünde sürünmesi, emeklemesidir.

³⁴³ زَحْفًا için bkz. Muhammed Fuad Abdalbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 330.

³⁴⁴ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

³⁴⁵ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 427.

³⁴⁶ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 653.

³⁴⁷ Zemahşerî, *Esâsü’l-Belâga*, Beyrut: Dâru’l Kütübil İlmîyye Yay. (1998). 1. Cilt, s. 410.

³⁴⁸ *el-Mu’cemü’l-Vasît* Mektebetu eş-Şuruk ud Devliyye Yay. (2004). s. 390.

³⁴⁹ Ebû Mansûr İsmâîl es-Seâlibî, *Fıkhü’l-luga ve sırrü’l-‘Arabiyye*, Beyrut: Mektebetul-Asriyye Yay. (2000). 2. baskı, s. 199.

Böylece savaşmak için, birbirlerine doğru hareket edip giden iki grubun yürümesi, çocuğun kış üstünde emeklemesine benzetilmiştir. Binâenaleyh, her grup vuruşmadan önce, diğer gruba doğru yavaş yavaş yürüyor, demektir”.

“Toplu bir halde kâfirlerle karşılaştığımız zaman” buyruğundaki *zahfen* kelimesi, متزاحفين manasında olmak üzere, hâl olarak *mansûptur*. Bunun, kâfirlerin hâli olması caiz olduğu gibi, muhatapların, yani Müminlerin hali olması da mümkündür.”³⁵⁰

Çoğu meâl kitaplarına bakıldığında زَحْفًا kelimesi için *toplu* anlamı verilmektedir.³⁵¹ Yukarıdaki kamus ve sözlük kitaplarında ise bu kelimenin genel anlamda *sürünmek, emeklemek* gibi anlamları taşıdığını görmek mümkündür. Tabiri caizse bu lafız için *sürünerek gelmekten dolayı meydana gelen topluluk* denilebilir. Başka bir taraftan bakıldığında Allah Teâlâ savaş, askeri nizam hali ne onun taktikleri ile ilgi âyetlerde bazı kelimeleri bir kez kullandığına da şahit olmak mümkündür. Zira araştırmada Kur’ân’da kelimelerin bir kez kullanıldığı konularda savaşla ilgili âyetler de yer almaktadır. Örneğin cihat ile ilgili âyetlerde daha önce bahsi geçen تُبَاتٍ “küçük birlikler”³⁵² ve مُتَحَيِّرًا “katılan”³⁵³ kelimeleri de Kur’ân’da bir kere zikredilmiştir.³⁵⁴ En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

2.5.3. “مُتَحَيِّرًا” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu Kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Enfal Sûresi 16. âyetinde bir kez³⁵⁵ geçmektedir.

وَمَنْ يُؤَلِّمُ يَوْمَئِذٍ دُبْرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّرًا إِلَىٰ فِتْنَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ (١٦)

“-Savaş taktiği olarak düşmanı vurmak için çekilme, ya da diğer bir birliğe katılmak durumu hariç-böyle bir günde her kim onlara arkasını dönerse

³⁵⁰ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 11. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 274.

³⁵¹ <http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma>

³⁵² Nisa, 4/71

³⁵³ Enfal, 8/16

³⁵⁴ تُبَاتٍ ve مُتَحَيِّرًا kelimelerinin tetkiki için bkz.

³⁵⁵ مُتَحَيِّرًا için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 220.

mutlaka o, Allah'ın gazabına uğramış olur. Onun varacağı yer de cehennemdir. Ne kötü varılacak yerdir orası!”³⁵⁶

b) Kelimenin Gramer Tahli ve Anlamı

Âyette geçen مُنْحَيِّرًا kelimesi burada *hal* veya *müstesnadır*. Kendisinde önce gelen تَحْيِيرًا lafzına وَ harfi ile *atıftır*. حَوَز kökünden gelen bu kelimenin mastarı تَحْيِيرٌ şeklindedir.

Bu kelimenin *bir birine eklenen topluluk*,³⁵⁷ *geç kalkabilmek, develeri sürmek*,³⁵⁸ *olduğu yerde hazır olmak*,³⁵⁹ *birleşmek, toplanmak*,³⁶⁰ *sahip olmak, yetişmek, içine almak, haiz olmak*,³⁶¹ *katmak, uygun şeyi içine almak, savaş*³⁶² gibi anlamları mevcuttur.

c) Kelimenin Kur'an'daki Eşanlamları

Genel anlamda katılmak anlamını ifade eden bu kelimenin bazı eşanlamları mevcuttur. Bunlar: إِرْدَافٌ, إِرْدَاقٌ, تَضَمُّنٌ, إِسْتِمَامٌ, شُمُولٌ, إِعْتَصَمَ, إِحْتَمَى, إِضَافَةٌ, إِشْتِمَالٌ, إِتْبَاعٌ gibi kelimelerdir.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Yaklaşımları kendisinden aktarmak istediğimiz Fahrüddîn er-Râzî konu ile ilgili şu görüşleri şöyle beyan etmektedir: Âyette bir kere geçen ve araştırma konusu olan مُنْحَيِّرًا kelimesi “diğer fırkaya ulaşip, onlarla birleşmek” anlamlarını ifade etmektedir. Ebu Ubeyde şöyle demiştir: “Tehayyüz kelimesi uzaklaşmak, başka bir tarafa çekilmek manasındadır. Gerek, *tehayyüz* gerekse *tehavvüz* aynı manadadır.” Vâhidî ise şöyle demektedir: “Tehayyüz kelimesinin aslı da tehavvüz'dur. Bu da, toplamak manasına gelir. Nitekim birtakım şeyler birbirine eklenip bir araya gelerek

³⁵⁶ Kur'an-ı Kerim Meâli, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

³⁵⁷ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'an Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 294.

³⁵⁸ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 365.

³⁵⁹ Muhammed b. Abdulaziz el-Hudeyri, (2008), *es Sirac fi Beyani Garibi'l-Kur'an*, 1. Cilt, Riyad: Mecelletul Beyan Yay. s. 71.

³⁶⁰ *el-Mu'cemü'l-Vasit* Mektebetu eş-Şuruk ud Devliyye Yay. (2004). s. 206.

³⁶¹ Ahmed Muhtar Ömer, *Mucem el Lügatul Arabiyye el Muasire*, Kahire: Alim-ul Kütüb Yay. (2008). 1. Cilt, s. 581.

³⁶² Cübran Mesud, *er-Raid Mucem Lugavi Asri*, Beyrut: Dâru'l Ulumi Lilmalayin Yay. (1992). s. 319.

toplandığında, تحوز تحيز “Ben onu topladım-o da toplandı...” denilir. Daha sonra *tenahhâ* “bir kenara çekildi” kelimesi de, bu manada kullanılmıştır. Çünkü, bir yerden uzaklaşan kimse, oradan ayrılıp başka bir yere meyleder, yönelir.³⁶³ Sonra gelen الى فئته kelimesi, topluluk ve cemaat ve manasına gelir. Binâenaleyh, bu geriye çekilen kimse, tek bir kimse gibi, kâfirler de kalabalık olup; ve bu tek kimse de, “eğer orada çakılıp kalırsam, gereksiz yere öldürülürüm. Şâyet diğer topluluğa katılırsam, kurtulmayı umabilirim. Çokluklarına rağmen düşmanı yenmeyi de ümit edebilirim” şeklinde zann-ı gâlible düşünürse, böyle davranmasının caiz olması şöyle dursun, böyle bir kimsenin çoğu kez diğer topluluğa, gerideki cemaate katılması vacip olur.³⁶⁴

Tefsir tahlillerine bakıldığına tetkiki yapılan مُتَحَيِّزاً kelimesi diğer alanlarda kullanılması ile birlikte bir savaş terimi olduğu anlaşılmaktadır. Bu kelime sıradan ve doğrudan katılmak değil, savaş tekniği gereği çekildikten sonra *yavaşça* katılmaktır. Zira deveyi yavaş sürmek için de حوز denmektedir.³⁶⁵ Buna ilaveten tetkiki yapılan مُتَحَيِّزاً kelimesi için kendisinde önce gelen *değiştirmek* anlamındaki مُتَحَرِّفًا lafzının zıttı da denilebilir. Çünkü ortadaki اَوْ atıf harfi *veya, yahut* diyerek kıyas ve seçenek sunmaktadır. Son olarak, Cenâb-ı Hak savaş, evlenme gibi özel durumlarda o konuya has olan lafızları bir kere kullandığı ortaya çıkmaktadır. Araştırmanın bundan önceki bahislerinde yine savaşla ilgili تَبَاتٍ topluluklar kelimesi Kur’ân’da bir kere zikredildiğini görmek mümkündür.³⁶⁶ En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

2.5.4. “مُكَاءٌ” ve “تَصَدِيَّةٌ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu iki kelimeler Kur’ân-ı Kerîm’in Enfâl Sûresi 35. âyetinde bir kez³⁶⁷ geçmektedir.³⁶⁸

وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصَدِيَّةً فُذُّوْا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ (٣٥)

³⁶³ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 11. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 275.

³⁶⁴ a.g.e. s. 275.

³⁶⁵ Ebû Mansûr İsmâîl es-Seâlibî, *Fıkhü'l-luga ve sırrü'l-'Arabiyye*, Beyrut: Mektebetul-Asriyye Yay. (2000). 2. baskı, s. 226.

³⁶⁶ “تَبَاتٍ” kelimesinin tetkiki için bkz.

³⁶⁷ تَصَدِيَّةٌ için bkz. Muhammed Fuad Abdalbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 406.

³⁶⁸ مُكَاءٌ için bkz. a.g.e. s. 672.

“Onların, Kâ’be’nin yanında duaları ıslık çalıp el çırpılmaktan ibarettir. Öyle ise (ey müşrikler) inkâr etmekte olduğunuzdan dolayı tadın azabı.”³⁶⁹

b) Kelimenin Gramer Tahli ve Anlamı

Âyette geçen مَكَّاءٌ ve تَصْدِيْقٌ kelimeleri كَانَ fiilinin haberi olup, mansûptur.

تَصْدِيْقٌ kelimesi için kamus ve sözlük kitaplarında *her duru pürüzsüz yerden dönen ses, içinde terennümün olmayışı bakımından sada yerine geçen her sestir*,³⁷⁰ aşırı susuzluk,³⁷¹ sesin geri dönmesi,³⁷² gibi anlamlar مَكَّاءٌ kelimesi için ise, *kuşun kanat kırpması veya ötmesi*,³⁷³ *kuş ötmesi*³⁷⁴ ıslık çalmak anlamlarını vermektedir.

c) Kelimenin Kur’ân’daki Eşanlamaları

Bu iki lafıza yakın olan صوت, نداء, صيحة, صَرْخَةٌ, صَرَّةٌ, أنين, صفق, صفرة kelimeleri mevcuttur.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Âyette geçen مَكَّاءٌ ve تَصْدِيْقٌ kelimelerinden cahiliye döneminde müşriklerin Kâbe’deki namazlarının, duâlarının ıslık çalmak ve el çırpılmakla olduğu anlaşılmaktadır.

Yaklaşımları kendisinden aktarmak istediğimiz Fahrüddîn er-Râzî konu ile ilgili şu görüşleri şöyle beyan etmektedir: Keşşâf sahibi şöyle demektedir: “Mûkâ kelimesi, fual vezninde bir kelime olup, “ıslık çaldı” manasına gelen *mekâ-yemkû* fiilinden gelmektedir. Buna göre, “mûkâ kelimesi, ıslık çalmak, ıslık anlamındadır. *Tasdiye* kelimesine gelince, bu el çırpılmak demektir. Nitekim, bir kimse iki elini birbirine

³⁶⁹ Kur’ân-ı Kerim Meâli, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

³⁷⁰ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 549.

³⁷¹ Zemahşerî, *Esâsü’l-Belâga*, Beyrut: Dâru’l Kütübil İlmîyye Yay. (1998). 2. Cilt, s. 542.

³⁷² Ahmed Muhtar Ömer, *Mucem el Lügatul Arabiyye el Muasire*, Kahire: Alim-ul Kütüb Yay. (2008). 1. Cilt, s. 1285.

³⁷³ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 939.

³⁷⁴ Zemahşerî, *Esâsü’l-Belâga*, Beyrut: Dâru’l Kütübil İlmîyye Yay. (1998). 2. Cilt, s. 223.

vurduğunda تَصْدِيْقَةٌ denilir. Bu kelimenin Bu kelime, “dağdan yansıyan, akseden ses” yani, yankı manasına gelen *sada* kelimesinden gelmektedir.³⁷⁵

Bazı alimler تَصْدِيْقَةٌ kelimesinin تصدده olduğunu, *dâl* harfinin yerine *yâ* harfinin geldiğini söylemişler. صدَّ fiili de men etmek, karşı koymak anlamındaki giden sesi geri getirdiği için kullanılmıştır.³⁷⁶ Kur’ân’da tek *dâl* harfi ile gelen تَصْدِيْقَةٌ lafzı bir kere geçmekte ama صُدُّوْا, صُدُّوْا mastarından gelen kelimelerin adedi ise oldukça çoktur.

Bu iki kelime cahiliye dönemindeki müşriklerin batıl inançlarına ilişkin bir harekettir. Kur’ân’da *ses* veya *elle hareket* anlamlarını ifade eden birçok âyet mevcut ve bunlar olayın durumuna göre kullanılmıştır. Örneğin, (٣) “**Hani o, Rabbine gizli bir sesle yalvarmıştı.**”³⁷⁷ âyetindeki نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا (٣) “**Bunun üzerine karısı bir çığlık kopararak yönelip elini yüzüne vurdu. Ben kısır bir kocakarıyım (nasıl çocuğum olabilir?) dedi.**”³⁷⁸ âyetleri gösterilebilir. Zariyat Sûresi 29. âyetinde araştırma konusunu olan *elle çırpma* ve *ağızla ses çıkarma* benzer örnekleri verilmiştir. Ancak bu davranışları hayret ve şaşkınlıktan dolayı ortaya çıktığını görmek mümkündür. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

2.5.5. Değerlendirme

Enfâl Sûresinde bir defa geçen kelimeler değerlendirilmesinde şunları özetlemek mümkündür. Bu sûrede isim cinsinden olup, bir defa geçen kelimeler sayısı beş adet olarak tespit edilmiştir. Bunlar: تَصْدِيْقَةٌ, الشُّوْكَةُ, رَحْفًا, مُتَحَيِّرًا kelimeleridir. Bunların hepsi belli bir durum, veya sıfatı bildiren isimler sırasındadır.

Fiil cinsinden olan kelimeler sayısı ise bir adet olarak tespit edilmiştir. Bu: شَرَّدَ (anlamı, *dağıt*, 57. âyet) fiilidir. Araştırma sonucunda Enfâl Sûresinde bir kez geçen toplam altı adet kelime tespit edilerek, isim cinsinden olanlarının tetkiki yapılmıştır.

³⁷⁵ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 11. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 309.

³⁷⁶ Mekki b. Ebû Tâlib, (1974), *Müşkilü İ'râbi'l-Kur'ân*, (thk. Yâsîn Muhammed es-Sevvâs) 1. Cilt, Dımaşk: Dâru'l Memun Lit Turas Yay. s. 345.

³⁷⁷ Meryem, 19/3

³⁷⁸ Zâriyât, 51/29

2.6. Tevbe Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki

2.6.1. “كَسَادٌ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Tevbe Sûresi 24. âyetinde bir kere geçmektedir.³⁷⁹

قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِينُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرٍ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ (٢٤)

“De ki: “Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz bir ticaret ve beğendiğiniz meskenler size Allah’tan, peygamberinden ve O’nun yolunda cihattan daha sevgili ise, artık Allah’ın emri gelinceye kadar bekleyin! Allah, fasık topluluğu doğru yola erdirmez.”³⁸⁰

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

İsim cinsinden olan كَسَادٌ kelimesi *muzaaf* olup, تَخْشَوْنَ fiilinin *mefuludur*. Sîygası, كَسَدَ كَسَادًا وَكُسُودًا şeklindedir.

Kamus ve sözlük kitaplarında bu kelimenin anlamı hakkında şu örnekler vardır. Bunlar: *pazarları alışverişsiz olarak, kesat olmak, alçak değersiz şey*,³⁸¹ *durgunluk, sürümsüzlük, rayiç olmamak, revaçsız olma* anlamları verilmektedir.

c) Kelimenin Kur’ân’daki Eşanlamları

Kur’ân’da yok olmak, zarar olmak, değersiz olmak anlamında birçok kelime mevcuttur. Bu anlama gelen kelimeler كَسَادٌ lafzına yakın eşanlam olarak gösterilebilir. Ancak Kur’ân’da bu kelimeye en yakın olan بَوَارٌ lafzıdır. Arapça’da ise bu kelime ile birlikte رُكُودٌ kelimesinin kullanımı yaygındır.

³⁷⁹ كَسَادٌ için bkz. Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 605.

³⁸⁰ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

³⁸¹ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 1306.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Cenâb-ı Hak Kur'ân'da birçok yerde ticaret konusundan bahsetmektedir. Ticarettten edilen fayda ve zararlar hakkında da âyetler mevcuttur. Ancak birçok ticaretin mecazî anlamlarda kullanıldığını görmek mümkündür. Örneğin, Bakara Sûresi 16. âyetinde: (١٦) **أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ**

“İşte onlar, hidâyete karşılık sapıklığı satın almış kimselerdir. Bu yüzden alışverişleri onlara kâr getirmemiş ve (sonuçta) doğru yolu bulamamışlardır”.³⁸² hidâyete karşılık sapıklığı satın alanlar için, ticaretlerinin fayda etmediğini anlatılıyor. Başka bir âyette ise, **“Şüphesiz, Allah'ın kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden, gizlice ve açıktan Allah yolunda harcayanlar, asla zarar etmeyecek bir ticaret umabilirler.”**³⁸³ buyurarak manevî bir ticarettten bahsediliyor.

Tetkik ettiğimiz كَسَاد kelimesi manevî ve uhrevî ticaret için değil, dünyadaki ticaret için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Zira Allah (c.c) âyette dünyadaki kazançlardan bahsediyor. Kazanılan mallar, alışveriş ve beğenilen meskenler insanların dünyada yaşarken elde ettikleri şeylerdir.

Araplar günümüzde de ekonomide durgunluk, uzun vadeli ekonomik faaliyetlerde daralma hali, bankacılık veya finansal krizler nedeniyle bir düşüş ve zayıf alım gücü nedeniyle oluşan üretim daralması için de كَسَاد kelimesini kullanmaktadırlar.

2.6.2. “مَوَاطِنٌ ve حُنَيْنٌ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur'ân-ı Kerîm'deki Meâlî

Bu kelimeler Kur'ân-ı Kerîm'in Tevbe Sûresi 25. âyetinde bir kez³⁸⁴ geçmektedir.

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحَبَتْ ثُمَّ وَابَيْتُمْ مُدْبِرِينَ (٢٥)

³⁸² Diyanet İşleri Başkanlığı, (2011), *Kur'ân-ı Kerim Meâlî*, Ankara: Yenigün Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. 12. Baskı.

³⁸³ Fâtır, 35/29

³⁸⁴ حُنَيْنٍ için bkz. Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 220. مَوَاطِنٌ için bkz. a.g.e. s. 753.

“Andolsun, Allah birçok yerde ve Huneyn savaşı gününde size yardım etmiştir...”³⁸⁵

b) Kelimenin Gramer Tahli ve Anlamı

Âyetteki مَوَاطِن kelimesi *ism-i mekan* olup, فِي harf-i cer'den dolayı *mecrûrdur*. Müntehel cumu sîygasında olduğundan *gayri munsarif olup* kesre yerine fetha almıştır. Kelime çoğul şeklindedir. Tekili مَوْطِن dir. İkinci kelime olan حُنَيْن lafzı *muzafun ileyhdır* ve *mecrûrdur*. Gayri munsarif olmaması nedeniyle sonunda tenvin almıştır.

Kamus ve sözlük kitaplarında bu kelimenin anlamı hakkında şu örnekler vardır. Bunlar: *bir yerde kalıp ikamet etmek, vatan, yurt, toplantı mahalli*,³⁸⁶ *savaş alanı, yerleşim alanı*,³⁸⁷ gibi anlamlardır. Huneyn kelimesi ise, bir yere nispet olunan özel isimdir.³⁸⁸

Kur'ân'da bu kökten وَحَنَانًا مِنْ لَدُنَّا وَرُكُوءًا وَكَانَ تَقِيًّا (۱۳)³⁸⁹ lafzı bulunmaktadır. “Ayrıca katımızdan ona şefkat ve ruh temizliği de (verdik). O, kötülükten çok sakıman biriydi.”³⁹⁰ Kelimenin *anne çocuğunu özlemek, müştak olmak, arzulamak, acımak, şefkat, merhamet, özlem, şevk, iştiyak* gibi anlamları vardır.

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanımları

Kur'ân-ı Kerîm'de genel anlamda vatan, yurt, yerleşke anlamında birkaç kelime bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, مَأْوَى, مَنَوَى, مَسْكَن, مُسْتَقَر, مَقَام, مَنْزِل, دَار, اَرْض kelimeleridir. Kur'ân-ı Kerîm'de حُنَيْن lafzı özel isim olduğundan dolayı onun eşanımları bulunmamaktadır.

³⁸⁵ Kur'ân-ı Kerim Meâli, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

³⁸⁶ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 1665.

³⁸⁷ Muhyiddin Derviş, *İrabül Kur'ânîl Kerim ve Beyanuhu*, 4. Cilt, Beyrut: Dâru'l İbn Kesir Yay. (1992). 113/6318, s. 78.

³⁸⁸ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 290.

³⁸⁹ حَنَانًا için bkz. Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 220.

³⁹⁰ Meryem, 19/14

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Cenab-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'inde yer, mesken, yerleşke anlamlarını ifade eden birçok lafızları kullanmaktadır. Bunlardan bazılarını bu dünyadaki meskenler için, bazılarını ahiret yurdu için tahsis etmiştir. Ama genelde مَنُوءَى, مَسْكَن, مُسْتَقَرّ, مَقَام, مَنَزَل, gibi kelimeleri her ikisi için de kullandığını görmek mümkündür. Örnek olarak, Tevbe Sûresi 24. âyette تَرْضَوْنَهَا وَمَسَاكِنُ hoşlandığınız meskenler diye dünyadaki meskenleri kastediyor. Sâf Sûresi 12. âyette ise, وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ Adn cennetleri içindeki meskenlerden bahsediyor. Bu örnekleri yukarıdaki lafızların hemen hemen hepsinde görmek mümkündür. Ancak araştırmada Kur'ân'da sadece iki lafızın sadece dünyadaki yer, masken için kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunların biri şimdi tetkikini yaptığımız مَوَاطِن diğeri de, yine araştırma konusu olan مَجَالِس kelimeleridir.³⁹¹ Her ne hikmetse, bu iki lafız da Kur'ân'da bir kere ve çoğul şeklinde zikredilmiştir.

Bunlara ek olarak, tetkiki yapılmakta olan مَوَاطِن kelimesi insanın her hangi bir sebeple durduğu yere verilen isim olduğu söylenmiştir. Buna göre مواطن الحرب ifadesi “savaş yapılan yerler” demektir.³⁹²

Kelimenin Kur'ân'da gayr-i munsarif olarak zikredilmesi ise, müfredin kullanılmadığı bir manada cemi olmasıdır. كَثِيرَةٌ مَوَاطِنَ كَثِيرَةٌ ifadesindeki كَثِيرَةٌ lafzı da, Peygamberimizin (s.a.v) savaştığı birçok yere işaret etmektedir. Bazılar bu yerlerin sayısını sesken adet olduğunu söylemişlerdir.³⁹³

Huneyn, Mekke ile Taif arasında bulunan vadinin ismidir. Müslümanlar ile Havazin ve Sakîf kabileleri arasındaki savaş bu bölgede olmuştur. Sonuçta, Mekke'nin fethedilmesiyle Kureyş'in çoğunluğu Müslümanlığı kabul etti ve İslam dini daha geniş bir bölgeye yayılmış oldu. Kur'ân-ı Kerîm'de adına yer verilen iki gazve bulunmaktadır. Bunların biri حُنَيْن (Huneyn), diğeri de بَدْر (Bedir)dir. Bu iki yer ismi Kur'ân'da bir kere zikredilmiştir. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

³⁹¹ bkz. “المجالس” Kelimesinin tahlili.

³⁹² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: 12.Cilt, Dar Sadir. Yay.

³⁹³ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 11. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 462.

2.6.3. “جَبَاهُ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Tevbe Sûresi 35. âyetinde bir kez³⁹⁴ geçmektedir.

يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كُنْتُمْ لَأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ (٣٥)

“O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak da onların alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak ve, - İşte bu, kendiniz için biriktirip sakladığınız şeylerdir. Haydi tadın bakalım, biriktirip sakladıklarınızı!-denilecek.”³⁹⁵

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Bu kelime önce geçen فَكُوِيَ meçhul fiilinin *naibi failidir* ve ondan dolayı *merfûdur*. Bu kelime sadece çoğul olarak kullanılmaktadır.³⁹⁶ Diğer çoğul şekilleri جَبَاهَات, جَبَاهَات şeklinde gelmektedir.

Kamus ve sözlük kitaplarında bu kelimenin *alın* yani, *secde ederken başın yere değen kısmıdır*. İnsanların ileri gelenlerine de جَبَاهَةٌ denmektedir.³⁹⁷ Baş aşığı ters çevirmek,³⁹⁸ geniş alınlı, kavmin önderi,³⁹⁹ servet ve mal toplayan, biriktirdiğini ancak çekindiğinden dolayı veren,⁴⁰⁰ ihtiyacını reddeden, alt üst etmek, üstünü altına çevirmek, başını eğmek, tersine çevirmek⁴⁰¹ gibi anlamları bulunmaktadır.

³⁹⁴ جَبَاهُ için bkz. Muhammed Fuad Abdulkaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 164.

³⁹⁵ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

³⁹⁶ Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Muhît*, Dımaşk: er-Risale Yay. (1998). s. 1244.

³⁹⁷ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 204.

³⁹⁸ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 193.

³⁹⁹ Zemahşerî, *Esâsü’l-Belâga*, Beyrut: Dâru’l Kütübil İlmîyye Yay. (1998). 1. Cilt, s. 122.

⁴⁰⁰ Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Muhît*, Dımaşk: er-Risale Yay. (1998). s. 1244.

⁴⁰¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, Beyrut: 13. Cilt, Dar Sadır Yay. (1968). s. 483.

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamları

Kur'ân'da جِبَاهُ lafzı dışında alın anlamına gelen iki kelime bulunmaktadır. Birincisi Kur'ân'da dört kere geçen نَاصِيَةٍ kelimesidir.⁴⁰² İkincisi ise Kur'ân'da bir kere zikredilen الجبين kelimesidir.⁴⁰³

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Yaklaşımları kendisinden aktarmak istediğimiz Fahrüddîn er-Râzî konu ile ilgili şu görüşleri şöyle beyan etmektedir: Mal kazanmanın gayesi, yüzlerde tesiri görülen kalbi bir ferahlığın; böğürleri dolduran bir tokluğun ve sırtlara giyilen ve övünç vesilesi olan bir giyimin elde edilmesidir. Binâenaleyh insanlar, bu üç uzvun süslü olmasını istedikleri için, cehennemdeki bu dağlama da, onların alınları, böğürleri ve sırtları üzerine olacaktır. Bu üç uzvun içi boştur ve içlerinde zayıf aletler (başka uzuvlar) vardır. Bunlara ufacık bir tesir gelse, başka uzuvların aksine, bunların duyacağı ısırap daha çok olur". Ebu Bekr el-Verrâk şöyle demiştir: "Özellikle bu uzuvlar zikredilmiştir. Çünkü zengin, (yüzü) karşısında, yani başında fakiri gördüğünde, ona sırt çevirerek ondan uzaklaşır."⁴⁰⁴

Birçok tefsirlere müracaat edildiğinde جِبَاهُ lafzının alın olarak açıklandığı görülmektedir. Bu kelimenin diğer eşanlamları yerine aynen bu kelimeyi kullanılması hususunda tabiri caizse şöyle demek mümkün olur: Evet burada kastedilen insan uzvu olan alındır fakat bu alın uzvun tek taraflı somut yani değildir. Zira âyet devamındaki جُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ "böğürleri veya yanları ve sırtları" tek uzvu değil yönü bildirmekte ve çoğul olarak zikredilmektedir. Eğer burada نَاصِيَةٍ veya الجبين kelimesi kullanılsaydı burada bilinen tek bir alın anlaşılacaktı. Örneğin الجبين kelimesi âyette (١٠٣) فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ⁴⁰⁵ "babası oğlunu alını üzerine yatırınca..." diye geçmektedir ki, alını eğip yatırıldığı anlaşılmaktadır.

⁴⁰² نَاصِيَةٍ için bkz. Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 704.

⁴⁰³ a.g.e. s. 164.

⁴⁰⁴ er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 11. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 504-505.

⁴⁰⁵ Saffât, 37/103

Başka bir taraftan bakıldığında جِبَاه kelimesi istilâh olarak da yukarıda zikredildiği gibi, *baş aşağı ters çevirmek*,⁴⁰⁶ *servet ve mal toplayan, biriktirdiğini ancak çekindiğinden dolayı vermek*,⁴⁰⁷ *ihtiyacını reddetmek, alt üst etmek, tersine çevirmek*⁴⁰⁸ gibi anlamları ifade ettiğinden dolayı cehennemde dağlanacak olanların durumunu da izah etmiş olabilir. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

2.6.4. “جُرْفٌ ve هَارٌ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur'ân-ı Kerîm'deki Meâlî

Bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'in Tevbe Sûresi 109. âyetinde bir kez⁴⁰⁹ geçmektedir. Bu kelimenin ardından gelen هَارٍ lafzı da Kur'ân'da bir defa geçmekte olup, tetkiki aynı bölümde yapılmaktadır.

أَقَمَنْ أَسَسَ بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوَى مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٍ أَمْ مَنْ أَسَسَ بُنْيَانَهُ عَلَى شَقَا جُرْفٍ هَارٍ فَأَنْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ
وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (١٠٩)

“Binasını takva (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) ve O'nun rızasını kazanmak temeli üzerine Kur'ân kimse mi daha hayırlıdır, yoksa binasını çökmeve yüz tutmuş bir yarın kenarına kurup, onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi? Allah, zalimler topluluğunu doğru yola erdirmez.”⁴¹⁰

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Önce gelen أَسَسَ fiiline mütealliktir ve شَقَا muzaaf جُرْفٍ ise *muzafun ileyhdır*. Sonra gelen هَارٍ kelimesi ise جُرْفٍ kelimesinin sıfatıdır.

Kamus ve sözlük kitaplarında bu kelimenin *selin yiyerek yıktırıldığı, alıp götürdüğü yer*,⁴¹¹ *toz, yar, süpürüp götürmek, helak etmek, sel suyunun kazdığı yer*,⁴¹² *toprağı*

⁴⁰⁶ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 193.

⁴⁰⁷ Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Dımaşk: er-Risale Yay. (1998). s. 1244.

⁴⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: 13. Cilt, Dar Sadır Yay. (1968). s. 483.

⁴⁰⁹ جُرْفٍ için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 166.

⁴¹⁰ *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

⁴¹¹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 211.

⁴¹² Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 134.

silip götürmek,⁴¹³ her şeyi götürmek, yoksul kılmak,⁴¹⁴ taşkın sel gelip her şeyin götürmek⁴¹⁵ anlamları vardır. Araplar silip kürekledikleri için *kürek* kelimesine *مجرفة* derler. Arkasından gelen *هَار* kelimesi ise, *هَوْرًا* mastarından çökmek, yıkılmak⁴¹⁶ anlamları verilmektedir.

c) *Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamları*

Kur'ân-ı Kerîm'de ve Arapça'da *جُرْف* kelimesine yakın bir kaç kelime bulunmaktadır. Bunların bazıları: *عَوْر*, *قَاصٍ*, *عَمِيقٍ*, *سَجِيقٍ*, *حَفرة*, *الهافية*, *الجزر*, *الصَلْد* kelimeleridir. Arkasından gelen çökmek, yıkılmak anlamlarında gelen *هَار* lafzıyla eşanamlı olan kelimelerin bazıları ise bunlardır: *هَبَط*, *هَوَى*, *تَدْمِير*, *دَكَ*, *سَقَطَ*, *هَدَمَ*

d) *Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış*

Fahrüddîn er-Râzî konu ile ilgili şu görüşleri şöyle beyan etmektedir: “Müfessirler şöyle demektedirler: Münafıklar Hz. Peygamber (s.a.v), Tebük Savaşı'na giderken o kötü niyetlerle yaptıkları Dırar mescidi'ne “Ya Resûlellah, biz, hastalar ile yağmurlu ve soğuk geceler sebebiyle bir mescit yaptık. Biz, senin de bizimle beraber orada namaz kılman ve bize, bereket ve hayr dualarda bulunmanı arzuluyoruz” sözleriyle Resûlullah'ı davet ettiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) de: “Şimdi ben, bir sefer hazırlığı içindeyim. İnşallah, döndüğümüzde orada namaz kılarız” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v), Tebük Savaşı'ndan dönünce, o münafıklar O'nun, yaptıkları mescide gelmesini istediler de, işte bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu. Bunun üzerine Hz. Peygamber bazı kimseleri çağırarak: “*Ehli zalim olan o mescide gidiniz; orayı yıkıp harap ediniz*” buyurdu. Onlar da, böyle yaptılar. Hz. Peygamber (s.a.v), o mescidin içine çerçöp atılan bir yer olarak edinilmesini emretti.

Hasan el-Basri şöyle demektedir: “Hz. Peygamber (s.a.v), mescide gitmeye yönelince, Cebrâil (a.s), “Onun içerisinde hiçbir vakit namaza durma” diye ikazda bulundu.”⁴¹⁷ İbn Cüreyc, şöyle demektedir: “Onlar o mescidi cuma günü yapıp

⁴¹³ Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*, Beyrut: Dâru'l Kütübül İlmiyye Yay. (1998). 1. Cilt, s. 104.

⁴¹⁴ Cübran Mesud, *er-Raid Mucem Lugavi Asri*, Beyrut: Dâru'l Ulumi Lilmalayin Yay. (1992). s. 273.

⁴¹⁵ Ebû Mansûr İsmâîl es-Seâlibî, *Fıkhü'l-luga ve sırrü'l-'Arabiyye*, Beyrut: Mektebetul-Asriyye Yay. (2000). 2. baskı, s. 309.

⁴¹⁶ Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*, Beyrut: Dâru'l Kütübül İlmiyye Yay. (1998). 2. Cilt, s. 382.

⁴¹⁷ er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 12. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 182.

tamamladılar ve orada o gün, cumartesi ve pazar günleri namaz kılabilirler. Pazartesi günü ise mescit, çöküp yıkıldı.”⁴¹⁸

Yukarıda adı geçen mescit İslam tarihinde Mescid-i Dırar olarak bilinen ve münafıklar tarafından Kuba’da inşa edilmiş olan bir mescittir. Müslümanlar için zarar vermek amacı ile inşa edildiği için Kur’ân-ı Kerîm’de Mescid-i Dırar olarak vasıflandırılmış ve daha sonra bu isimle anılmıştır. Sözlükte “zarar vermek, sıkıntı vermek” anlamına gelen *dırâr* kelimesi mescit kelimesi ile birlikte Kur’ân’da “مَسْجِدًا ضِرَارًا” şeklinde geçmektedir.

Araştırmada tetkiki yapılan *جُرْف* kelimesinin burada bir defa kullanılmasına ilişkin şöyle denilebilir: Buradaki uçurum kelimesi sıradan bir uçurum değildir. Arkasında onun *هَار* yani, *yıklmaya maruz, kaymak üzere* anlamlarına gelen bir sıfatı mevcuttur. Allah uçurumu önceden böyle nitelendirdi ve Habibi’ne (s.a.v)münafıkların amacını vahiyle bildirerek bu mescidi yaktırmasını emretti. Sonuç olarak emredilen gerçekleştirildi ve önceden sıfatı söylenen Mescid-i Dırar *yuvarlanan uçurum* gibi oldu. Allah’ın geleceği ve her şeyi bilmesi ile Mescid-i Dırar’ın gerçek mâhiyeti tam ortaya çıkmış oldu. Böylece, Cenâb-ı Hak Peygamberine (s.a.v), münafıkların maksadını bildirerek vahiy göndermiş ve bu mescit yakılarak müminler arasında fitne olmasına engel olmuştur.

Yukarıda *جُرْف* kelimesine verilen *toz, yar, toprağı silip götürmek, süpürüp götürmek, helak etmek* gibi anlamlar tezahür ederek ortadan yok olan Dırar Mescidinin yakılması, İslâm tarihinde bir ibadet yerine yönelik ilk ve son yakma eylemdir. Takva üzere kurulan mescidin günümüze kadar ayakta durması Cenâb-ı Hakk’ın kudretinin delillerinden biri olduğunu da söylemek mümkündür. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

2.6.5. Değerlendirme

Tevbe Sûresinde bir defa geçen kelimeler değerlendirilmesinde şunları özetlemek mümkündür: Bu sûrede isim cinsinden olup, bir defa geçen kelimeler sayısı sekiz

⁴¹⁸ a.g.e. s. 183.

adet olarak tespit edilmiştir. Bunlar: مَوَاطِنَ, هَارٍ, نَجَسٌ, كَسَادَ, عَزَيْرٌ, حُنَيْنٍ, جُرْفٍ, جِبَاهٍ kelimeleridir.

Bunlardan iki adeti özel isim (عَزَيْرٌ, حُنَيْنٍ) bir adeti insan uzvu (جِبَاهٍ) diğerleri belli bir durum, hal veya sıfatı bildiren isimlerdir.

Fiil cinsinden olan kelimeler sayısı ise üç adet olarak tespit edilmiştir. Bunlar: يَجْمَحُونَ (anlamı, koşarlar, 57. âyet), يُضَاهُونَ (anl. benzetiyorlar 30. âyet), تُكْوَى (anlamı, dağlanır, 35. âyet) fiilleridir. Araştırma sonucunda Tevbe Sûresinde bir kez geçen toplam on bir adet kelime tespit edilerek, isim cinsinden olanlarının tetkiki yapılmıştır.

2.7. Hac Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki

2.7.1. “هَامِدَةٌ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Hac Sûresi 5. âyetinde bir kere geçmektedir.⁴¹⁹

وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَّتْ وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ... (٥)

“Yeryüzünü de ölü, kupkuru görürsün. Biz, onun üzerine yağmur yağdırdığımız zaman kıpırdar, kabarır ve her türden iç açıcı çift çift bitkiler bitirir.”⁴²⁰

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyetteki هَامِدَةٌ kelimesi الْأَرْضَ lafzı hâldir ve mansûptur.⁴²¹ Kelime dişil ve tekil şeklinde geçmiştir. Çoğul kalıpları, هَامِدَاتٍ, هَمْدٌ ve هَوَامِدٌ şeklinde gelir.

Kamus ve sözlük kitaplarında bu kelimenin anlamı hakkında şu görüşler vardır. Bunlar: *susmak, durmak, ölmek*,⁴²² *ateşin harareti gitmek, çürümek, kurumak, bitki*

⁴¹⁹ هَامِدَةٌ için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfrehes li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 738.

⁴²⁰ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

⁴²¹ Mekî b. Ebû Tâlib, (1974), *Müşkilü İ’râbi’l-Kur’ân*, (thk. Yâsîn Muhammed es-Sevvâs) 6. Cilt, Dimaşk: Dâru’l Memun Lit Turas Yay. s. 394.

⁴²² Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 1043.

eseri olmayan kurak yer, sönük, yıpranmış,⁴²³ cansız yer, ölü yer, hareketsiz, durgun, kuru bitki, ikamet etmek gibi anlamlardır.

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamları

Kur'ân-ı Kerîm'de bu kelimeye yakın ساكِن, خَامِد, سَاكِن, مُطْفَأ, يَابِسَة, مَيِّت, جَاف gibi kelimeler geçmektedir.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Cenâb-ı Hak âyette kurumuş ve kurak olan yeri هَامِدَةً olarak nitelendiriyor. Hiçbir bitki olmayan yeri su ile canlandırdığını kudretlerinden biri olarak izah ediyor. Nitekim Allah başka bir âyette, وَاللَّهُ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ (٦٥) **Allah, gökten su indirdi de onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltti. Şüphesiz bunda dinleyecek bir toplum için bir ibret vardır.**⁴²⁴, diyerek su ile yeryüzüne hayat verdiğini söylemektedir.

Tetkiki yapılmakta olan هَامِدَةً kelimesine gelince Allah başka birçok âyette ölü yani, مَوْتُ lafzını kullanıyor. Ancak bu âyette هَامِدَةً lafzı bir kere zikredilmiştir.

Kanaatimizce, sanki burada toprak için ölüm hali ile birlikte ondaki çürümüşlük, bitkinin olmaması ve buna benzer tüm durumlar tek kelime ile beyan edilmiştir. Çünkü هَامِدَةً sadece ölmüş değil, aynı anda yukarıda kelime anlamlarında görüldüğü gibi toprakta verim olmama ile ilgili şeydir. Nitekim, ateşin sönmesine de hâmide denmektedir. Elbisenin yıpranmasına da hâmide denir ki çürümüştür anlamı vardır. Bir yerde ikamet etmek için de اِهْمَاد denilir ki, oda yerleştiği yerde sükûnete ererek, orada kalmış ve orada sönecek demektir.⁴²⁵ “Yerin “hâmide” oluşu, kuruması bitkilerden ve yeşilliklerden uzak oluşu demektir.”⁴²⁶ Hulasa olarak, bu kelime toprak için bitkinin her ne şekilde olsun üzerinde yaşamaması veya verimli olmamasını tek lafızla ifade etmektedir. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

⁴²³ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 1608.

⁴²⁴ Nahl, 16/65

⁴²⁵ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarı Yay. (2015). s. 1043.

⁴²⁶ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 16. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 269.

2.7.2. “عَطْفٌ” Kelimesinin Tetkiki

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Hac Sûresi 9. âyetinde bir kere geçmektedir.⁴²⁷

ثَانِي عَطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَنُذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ (٩)

“Allah yolundan şaşırtmak için yanını bükerek ki: Dünyada ona bir rüsvalık vardır, Kıyamet günü de kendisine o yangın azâbını tattıracağız.”⁴²⁸

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyette geçen عَطْفٌ kelimesi müzafûn ileyhtir. Kamus ve sözlük kitaplarında bu kelimenin anlamı şöyle yer almaktadır: *iki tarafından biri diğerinin üzerine büküldüğü şey için kullanılır*⁴²⁹, *meyletmek, saldırmak, şefkat göstermek, atfetmek*,⁴³⁰ *eğilmek, vaz geçmek, itiraz etmek, boyun, yan taraf.*

c) Kelimenin Kur’ân’daki Eşanlamaları

Kelimenin olumlu ve olumsuz anlamları mevcut olup, âyette *itiraz etmek, eğilmek, yüz çevirmek* gibi anlamlara gelmektedir. Bu nedenle Kur’ân’da buna benzer bazı kelimeler verilmektedir. Bunlar: تَوَلَّى, هَاجَرَ, مَالَ, اِنْصَرَفَ, اِنْحَرَفَ, زَاغَ, اِعْوَجَّ, اُنْتَى kelimeleridir.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Tetkiki yapılmakta olan عَطْفٌ kelimesinin çok sayıda anlamı vardır ki, onu sadece cümlenin siyâk-sibakına bakarak anlamak mümkündür. Yukarıdaki örneklere bakıldığında bu kelime bazen *yüz çeviren*, bazen de *şefkat gösteren* anlamlarına sahip olur. Ancak kelimenin aslının *bükülmek* ya da *eğilmek* olmasından yola çıkılırsa örnek getirilen iki zıt anlamı da bir arada tutmuş olacaktır. Nitekim, boynunu bükten, vaz geçmiş, itiraz etmiş olacaktır. Bununla birlikte *ona meyleden, eğilen* şefkat

⁴²⁷ عَطْفٌ için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfrehes li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 464.

⁴²⁸ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Güncel Türkçe ile sadeleştirilmiş Kur’ân-ı Kerim Meali*, İstanbul: Mekki Yayıncılık. bkz. Hac,, 7

⁴²⁹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 664.

⁴³⁰ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 1017.

göstermiş olur. Bu tür davranışlar âdeta insanın uzvu olan *boyun* ile yapıldığı için bu kelimeye *boyun* anlamı da verilmiştir.

Âyette *عَطْفِهِ ثَانِي* yani boynunu, yanını çeviren dendiğinde, azgın ve şişkin bir büyüklenme göze çarpıyor. Yanını eğip bükerek oraya buraya sallanıyorlar. Kibirten dolayı gerçeği dinlemek istemiyorlar. Âyet-i kerîme bu sınıf insanlardan örnek vererek tasvirlerle onları canlandırmaktadır.⁴³¹

Râzî'nin ifadesine göre: eğip bükme ifadesi, kendini beğenmek anlamına gelen, “boyun bükme ve yanağını, yüzünü çevirmek” gibi hareketlerin ifade ettiği kibir ve kendini beğenme demektir.⁴³² Kur’ân-ı Kerîm’de *عَطْفِهِ ثَانِي* cümlesine benzer başka âyetlerde şöyle cümleler geçmektedir:

وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَ بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يُوسِئًا (٨٣)

“İnsana nimet verdiğimiz zaman yüz çevirip yan çizer; başına bir kötülük gelince de hemen karamsarlığa düşer.”⁴³³

وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ (١٨)

“İnsanları küçümseyip yüz çevirme, yeryüzünde böbürlenerek yürüme; Allah, kendini beğenip övünen hiç kimseyi şüphesiz ki sevmez.”⁴³⁴

Kanaatimizce bu üç örnek için şunları söylenebilir: Birinci örnekte *يُوسِئًا* *yüz çevirerek* cümlesi insanlar için, *وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ* küçümseyip *yüz çevirme* cümlesi ise Hz. Lokman'ın (a.s) oğluna, yani bir babanın oğluna söylediği öğüt için kullanılmıştır. Araştırmada tetkiki yapılan *عَطْفِهِ ثَانِي* cümlesi ise her hangi bir ilmi, yol göstereni ve kitabı olmadığı hâlde böbürlenerek insanları Allah'ın dininden saptıranlar için kullanılmıştır. Bu örneklerden *عَطْفِهِ ثَانِي* kelimesindeki *yan çevirme* diğer yan çevirmelerden farklı olarak daha bir anlam taşıdığı anlaşılmaktadır. Nitekim, Cenâb-ı Hak âyetin devamında böyle bir kimse için dünyada bir rezillik kıyamette de ateş azabı olacağından haber veriyor. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

2.7.3. “الْمَجُوسَ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Hac Sûresi 17. âyetinde bir kere geçmektedir.⁴³⁵

⁴³¹ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur’ân*, 10. Cilt, İstanbul: Hikmet Yayınları. (1986). s. 209.

⁴³² er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 16. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 272.

⁴³³ İsrâ, 17/83

⁴³⁴ Lokmân, 31/18

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارَى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ (١٧)

“Şüphesiz, iman edenler, Yahudiler, Sâbiiler, Hıristiyanlar, Mecûsiler ve Allah’a ortak koşanlar var ya; Allah, kıyamet günü onların aralarında mutlaka hüküm verecektir. Çünkü Allah, her şeye şahittir...”⁴³⁶

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Kelime atıf yolu ile fiile benzeyen harflerden biri olan إِنَّ nin ismidir. Âyette الْمَجُوسَ kelimesi çoğul olarak verilmiştir, tekil şekli de مَجُوسِيّ dır.

Kamus ve sözlük kitaplarında bu kelimenin anlamı hakkında şu görüşler yer almaktadır: güneşe, aya ve ateşe tapan millet, eski İranlılarda kâhin, Mecûsî,⁴³⁷ ateşperest, ateşe tapan.

c) Kelimenin Kur’ân’daki Eşanlamaları

Kelime özel isim olduğundan bunun tam bir eşanlamı yoktur. Ancak Kur’ân’da semâvi din olup olmadığı hususunda ihtilaf edilen sâbiiler hakkında birkaç yerde bahsedilmektedir.⁴³⁸ Bunun dışında Kur’ân’da اللَّهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَجَدْنَاهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ “Onun ve kavminin, Allah’ı bırakıp güneşe taptıklarını gördüm. Şeytan, onlara yaptıklarını süslü göstermiş ve böylece onları yoldan çıkarmış. Bu yüzden de onlar doğru yolu bulamıyorlar.”⁴³⁹ diye kavmin adı belirtirmeksizin güneşe tapan bir millet olduğu ifade edilmektedir.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Tetkiki yapılmakta olan الْمَجُوسَ kelimesinin ne olduğu hakkında net bir bilgi olmayıp, tefsir âlimleri çeşitli görüşleri ileri sürmüşlerdir.⁴⁴⁰ Genelde ateşperest olarak bilinen

⁴³⁵ İçin bkz. Muhammed Fuad Abdulkaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 661.

⁴³⁶ *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

⁴³⁷ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 1412.

⁴³⁸ Sâbilik hakkında geniş bilgi için bkz. DİA, TDV İslâm Ansiklopedisi’nin 2008 yılında İstanbul’da basılan 35. cildindeki, 341-344 numaralı sayfalar.

⁴³⁹ Neml, 27/24

⁴⁴⁰ Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed El-Vâhidi, (H.1430), *Et Tefsirül Basit - التفسير البسيط*, 15.Cilt Riyad: Silsile er-Resail el-Camiye. Yay. S-319.

Mecûsîler, antik İran'daki Zerdüşçülük dinine mensup olan kişilerdir. Mühtemelen Sasani imparatorluğu döneminde ortaya çıkan Mecûsî kelimesi Matta İncilinde de geçmektedir.⁴⁴¹ Râzi'ye göre Mecûsiler sahte peygamberlere tâbi olan kişilerdir.⁴⁴²

Kelimenin Arapça'ya sonradan geçmiş yani muarreb olma ihtimali büyüktür. Mecûsîliği ortaya koyan kişinin kulaklarının küçük olduğu söylenmektedir. Farsça'da küçük kulaklı anlamına gelen منج گوش kelimesi sonradan مَجُوسْ şekline dönüşmüştür. Bununla birlikte مَجُوسْ kelimesinin Arapça kökenli olduğunu savunanlar da vardır. Kelime aslında şirkten dolayı temiz olmayan anlamına gelen necaset yani نجوس kelimesinden türemiştir, sonradan ise ن harfi م harfine tebdil olmuştur.⁴⁴³

المَجُوسْ kelimesi için diğer bir husus göze çarpmaktadır. Yukarıda izah edildiği gibi المَجُوسْ dışında semâvi din olup olmadığı hususunda ihtilaf edilen السَّابِئِينَ lafzı Kur'an'da üç kere zikredilmektedir. Bunlar, Maide, 5/69. âyet, Bakara, 2/62. âyet ve Hac, 22/17. âyetleridir. Önceki iki âyette Cenâb-ı Allah sâbiîlerden bahsederek, **“İman edenler, yahudiler, Sâbiîler ve hıristiyanlar, (bunlardan) Allah'a ve âhiret gününe inanıp dünyaya ve âhirete yararlı işler yapanlara korku yoktur ve onlar üzülecek de değillerdir.”**⁴⁴⁴ ve **“Şüphesiz, iman edenler; yahudilerden, hıristiyanlardan ve Sâbiîler'den de Allah'a ve âhiret gününe inanıp sâlih amel işleyenler için rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler.”**⁴⁴⁵ Sâbiîlerin içinden de iman eden ve salih ameller yapanların olabileceğine işaret etmiştir. Ancak, yukarıdaki âyetlerdeki sıraya المَجُوسْ kelimesi eklendiğinde onun peşinden *Allah'a ortak koşanlar* cümlesi gelmektedir. Artık bu âyette müjde değil, kıyamet günü Allah onların aralarını ayırıp, hükmünü ve hak ettiklerini verecektir tarzında bir ihtar bulunmaktadır. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

⁴⁴¹ Muhyiddin Derviş, *İrabül Kur'anil Kerim ve Beyanuhu*, 6. Cilt, Beyrut: Dâru'l İbn Kesir Yay. (1992). 113/6318, s. 405.

⁴⁴² er-Râzi, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 16. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 283.

⁴⁴³ Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed El-Vâhidi, (H. 1430), Et Tefsîrül Basit-التفسير البسيط, 15. Cilt Riyad: Silsile er-Resail el-Camiye Yay. s. 319.

⁴⁴⁴ Maide, 5/69

⁴⁴⁵ Bakara, 2/62

2.7.4. “مَقَامِعُ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Hac Sûresi 21. âyetinde bir kere geçmektedir.⁴⁴⁶

وَلَهُمْ مَقَامِعٌ مِنْ حَدِيدٍ (٢١)

“Onlar için bir de demirden topuzlar vardır.”⁴⁴⁷

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyetteki ism-i âlet olan مَقَامِعُ lafzı mübteda-i muahhar yani geriye bırakılmış mübtedadır. Öne geçmiş haber ise لَهُمْ kelimesidir. Müntehel cumu’ nevinden olan مَقَامِعُ kelimesi çoğul şeklindedir. Tekili مَقْمَعَةٌ lafzıdır.

Kamus ve sözlük kitaplarında قَمَعَ fiilinin anlamı hakkında çeşitli görüşler vardır. Bunlar: *ucu çevgenli sopa ile vurmak, zelil kılmak, kahretmek, bir şeyin içeriye girmesi, sindirmek, güz, sopa, çevgen,*⁴⁴⁸ *durdurmak, kırbaçla vurmak,*⁴⁴⁹ *bastırmak, somurmak, şiddetle içmek, kırbaçla dövmek, kahretmek, ezmek, başına çomakla vurmak, baskı yapmak, kahır ve tenkil ve zapt etmek, demir çomak* kelimelerdir. Bunlarla birlikte bu kökten gelen قَمَعَ ismi sıvı veya toz halinde olan şeyleri dökmeden boşaltmak için kullanılan huni türü bir alet anlamındadır.⁴⁵⁰

c) Kelimenin Kur’ân’daki Eşanlamaları

Kırbaç, sopa veya kamçı anlamında Kur’ân’da سَوْط lafzı geçmektedir. Bununla birlikte değnek anlamında عَصَا, sopa anlamında جِلْدَةٌ ve mızrak anlamında رِمَاح kelimeleri yer almaktadır.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Allah (c.c) yüce Kur’ân-ı Kerîm’de cehennemlikler için kamçılar olduğu ifade buyurmaktadır. Bunların da demirden olduğunu beyan edilmektedir. Kamçı olarak

⁴⁴⁶ مَقَامِعُ için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfrehes li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 553.

⁴⁴⁷ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

⁴⁴⁸ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 1260.

⁴⁴⁹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 811.

⁴⁵⁰ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 811.

bilinen مِقْمَعَة kelimesi bilinen at veya diğer binekleri sürürken kullanılan bir alettir. Esas itibari ile ona سَوْط denir.⁴⁵¹ Kur'ân'da kamçı ibaresi iki kere geçiyor ve bu ikisi de azabı temsil etmektedir. Cenâb-ı Allah diğer bir âyette فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ۗ (۱۳) “**Bu yüzden Rabbin onların üzerine azap kamçısı yağdırdı.**”⁴⁵², buyurarak yine cehennemdeki azabı temsil eden kamçıdan bahsediyor. Ayrıca سَوْط lafzı da Kur'ân'da bir kere geçiyor.⁴⁵³

Kanaatimizce, bu iki kamçı kelimesine tahlilde iki yönden bakılabilir. Birincisi, kamçının سَوْط olarak geçen âyetteki *azap kamçısı* zâlim toplumların fesatları için bu dünyada onlara gönderilen kasırğa, deprem, denizde boğulma gibi ceza türleridir. Tetkiki yapılmakta olan kamçı yani مَقَامِعُ ise kâfirler için cehennemde bulunan kamçıları ifade eder. İkinci yönü ise مَقَامِعُ lafzı سَوْط lafzına göre daha geniş anlamları ifade etmesidir. Nitekim bu kelimenin yukarıda görüldüğü gibi *bir şeyin içeriye girmesi, sindirmek, bastırmak* anlamları olduğunu bir sonraki âyet teyit ediyor.

كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ (۲۲)

“Her ne zaman cehennemden, o ızdıraptan çıkmak isteseler, oraya geri döndürülürler ve onlara, “Tadın yangın azabını” denilir.”⁴⁵⁴, diyerek oradan çıkmak istediklerinde tekrar oraya gönderilir veya içeriye o kamçı ile bastırırlar, tarzında anlamak mümkün olur. Araplar huni aletine yani, üstü geniş, altı dar olan sıvı veya tozlu şeyleri etrafa yönlendirmek için kullanılan bir tüp veya benzeri şeye de, قَمع demektirler. Bu anlam dikkate alınırsa yine kâfirler o huniden süzülerek ateşe düşerler ve huniden geriye yol olmadığı gibi çıkmak isteseler de cehennemden geri çıkamazlar ve geri döndürürler şeklinde bir çıkarım da yapılabilir. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

⁴⁵¹ Muhyiddin Derviş, *İrabül Kur'ânîl Kerim ve Beyanuhu*, 6. Cilt, Beyrut: Dâru'l İbn Kesir Yay. (1992). 113/6318, s. 411.

⁴⁵² Fecr, 89/13

⁴⁵³ سَوْط için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 370.

⁴⁵⁴ Hac, 22/22

2.7.5. “عَمِيقٍ ve ضَامِرٍ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu iki kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Hac Sûresi 27. âyetinde bir kere⁴⁵⁵ geçmektedir.⁴⁵⁶

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ (٢٧)

“İnsanlar arasında hacı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler.”⁴⁵⁷

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyette geçen ضَامِرٍ kelimesi *muzafün ileyh* olup, *mecrûrdur*. Kelime tekil şeklinde kullanılmıştır, çoğulu ise ضَامِرُونَ, ضَمَّرُ, ضَوَامِرُ şekillerinde gelmektedir. Âyetin devamındaki عَمِيقٍ lafzı ise, فَجٍّ kelimesinin sıfatıdır. Tekil olarak gelen kelimenin çoğul şekli عَمَاقٍ ve عَمُقٌ tarzındadır.

Bu kelime hakkında kamus kitaplarında şu anlamlar verilmektedir: *zayıflıktan değil, çalışmaktan dolayı az etli olan, kalbin içinde olan ve bilinmesi incelik isteyen şey*,⁴⁵⁸ *zayıf, az etli, dar yer, gizlenen, karnı düz ve ölçülü, beli ince, bedeni nazik olan*,⁴⁵⁹ *zayıflamak, incelmek, bir şeyi gizlemek*⁴⁶⁰ *arık*. Âyetin devamındaki عَمِيقٍ lafzı ise, aşağıya doğru olan uzaklık,⁴⁶¹ *uzak, derin, uzun uzadıya olan yol* anlamlarıdır.

c) Kelimenin Kur’ân’daki Eşanlamları

Kur’ân’da Kerîm’de bu kelimenin sıfatı ele alınmadığı takdirde tüm “deve” anlamlarını taşıyan lafızlar eşanlam olarak gösterilebilir.

Tetkiki yapılmakta olan ikinci kelime yani عَمِيقٍ lafzına Kur’ân’da en yakın eşanlam olan بعيد kelimesidir. Bunun dışında طویل, فَصِيٍّ, سَجِيٍّ kelimleri عَمِيقٍ lafzına

⁴⁵⁵ عَمِيقٍ için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 483.

⁴⁵⁶ ضَامِرٍ için bkz. a.g.e. s. 424.

⁴⁵⁷ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

⁴⁵⁸ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 588.

⁴⁵⁹ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 904.

⁴⁶⁰ Zemahşerî, *Esâsü’l-Belâga*, Beyrut: Dâru’l Kütübil İlmîyye Yay. (1998). 2. Cilt, s. 542.

⁴⁶¹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 683.

eşanlımlardır. Allah Kur'ân'da uzak mekânlar için, مَكَانٍ بَعِيدٍ (Fussilet, 41/44), مَكَانٍ سَحِيْقٍ (Hac, 22/31), مَكَانًا قَصِيًّا (Meryem, 19/22) ibarelerini kullanılmıştır.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Yaklaşımları kendisinden aktarmak istediğimiz Fahrüddîn er-Râzî konu ile ilgili şu görüşleri şöyle beyan etmektedir: İbn Abbas (r.a) âyetteki كُلِّ ضَامِرٍ ifadesi için “binitli olarak” demiştir. ضمور mastarı, zayıflamak manasınadır. Buna göre âyetteki bu lafzın manası, “uzun yoldan geldiğinden dolayı zayıflamış olan develer üzerinde” şeklindedir. Âyette Allah, develeri çoğul kabul ederek, fiili cemi müennes olarak يَأْتِينَ (gelirler) şeklinde zikretmiştir. Çünkü âyetteki, كُلِّ ضَامِرٍ ifadesi وَ عَلَى كُلِّ إِبِلٍ ضَامِرَةٍ takdirindedir.⁴⁶²

Cenâb-ı Hak bu âyette devenin sıfatını bildirmektedir. Bilindiği gibi Arapça'da devenin birçok ismi bulunmaktadır ve bu isimler devenin durumuna göre ayrı bir özellikler taşımaktadır. Kur'ân'da ayrı ayrı âyetlerde “deve” anlamını ifade eden 16 adet kelime geçmektedir. Bu kelimelerde devenin 8 çeşit ismini görmek mümkündür. Bunlar: الإِبِلِ (En'âm, 6/143), الْجَمَلِ (A'râf, 7/40), نَاقَةُ (A'râf, 7/73), الْهَيْمِ (Vâkıa, 56/55), رِكَابِ (Haşr, 59/6), الْبُدُنِ (Hac, 22/36), الْعِشَارُ (Tekvir, 81/4) ve ضَامِرٍ kelimeleridir. Genel olarak *deve* anlamını veren bu kelimelerin ayrı özellikleri mevcuttur.

Tetkiki yapılmakta olan ضَامِرٍ kelimesinin anlamı *uzak yoldan gelen deve* olup, bu nedenle onun zayıf ve ince bir hal almış olmasıdır. Devenin zayıflık derecesi orta bir zayıflık değil ileri derecede bir arıklık olduğu anlaşılmaktadır. Araplar zayıflığı şu dört aşamada ifade etmektedirler: İlk zayıflık belirtisine هزِيل, bir sonrakisine اعْجَف, sonra ضَامِر, en sonda ise نَاحِل demektirler.⁴⁶³ Zaten âyet devamında مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ her *uzak yollardan* diye bu anlatılmaktadır. Bu kelimenin bir kez kullanımı uzak yoldan gelen devenin, bu özelliklere sahip olanlarından ayırt etmek için olabilir. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

Âyetin devamındaki عَمِيقٍ lafzı da Kur'ân'da bir kere geçmektedir. Bu âyet aynı âyette birden fazla bir kez kullanılan kelimeler sırasındadır. عَمِيقٍ lafzı için meâllerde

⁴⁶² er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb*, 16. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 300.

⁴⁶³ Ebû Mansûr İsmâîl es-Seâlibî, *Fıkhü'l-luğa ve sırrü'l-'Arabiyye*, Beyrut: Mektebetul-Asriyye Yay. (2000). 2. baskı, s. 103.

derin anlamı verilmekle birlikte çoğu hallerde *uzak* anlamı verildiğine şahit olmak da mümkündür.⁴⁶⁴ Genelde uzaklık ve derinlik mana itibarı ile bir birine her ne kadar yakın olsa da, yön bakımından pek öyle değildir. Uzak ibaresi geniş alandan arkaya, öne, veya yukarıya bakıldığında kullanılır. Yukarıdan aşağıya bakıldığında genelde *derin* veya *çukur* ibareleri kullanmak mantığa daha yakındır.

Âyetteki *عَمِيقٍ* burada *derin* veya *çukur* anlamındadır. Bunun sebebini iki tür görüşle ifade etmek mümkündür. Birincisi *عَمِيقٍ* lafzına mevsuf olan *فَجَّ* kelimesi, bilinen bir yol değil, iki dağ arasındaki geniş yol⁴⁶⁵ demektir. İkinci bakış ise Kâbe'nin tepede olmasıdır ki, zira Safa ve Merve, Müzdelife, Mina gibi mukaddes mekânlar dağ veya tepeliklerin adıdır. Bir de önce tetkiki yapılan yorgun deve anlamındaki *ضَامِرٍ* kelimesi *عَمِيقٍ* lafzının *uzak* anlamının da olması ile birlikte daha çok *derin* olduğuna işaret ediyor. Çünkü develer için yorgunluk söz konusu uzaklık itibarı ile değil aşağıdan yukarıya tırmanmakla ortaya çıkan bir durumdur. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

2.7.6. “تَفَتُّ” Kelimesinin Tahlili

a) *Kur'ân-ı Kerîm'deki Meâlî*

Bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'in Hac Sûresi 29. âyetinde bir kez⁴⁶⁶ geçmektedir.

ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلِيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلِيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ (٢٩)

“Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler.”⁴⁶⁷

b) *Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı*

İsim olarak gelen *تَفَثَهُمْ* kelimesi *mefulü bihtîr*. Aynı anda ona bitişik gelen *هُمْ* zamirine *muzaaftır*. Kelimenin mazi ve muzari şekli *تَفَتَّ يَتَفَتُّ* olarak gelmektedir.

⁴⁶⁴ <http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma>

⁴⁶⁵ Muhyiddin Derviş, *İrabül Kur'ânîl Kerim ve Beyanuhu*, 6. Cilt, Beyrut: Dâru'l İbn Kesir Yay. (1992). 113/6318, s. 421.

⁴⁶⁶ *تَفَثَهُمْ* için bkz. Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 154.

⁴⁶⁷ *Kur'ân-ı Kerim Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

Kamus ve sözlük kitaplarında bu kelime için *bedendeki kirler*⁴⁶⁸, *hac ile ilgili durumda tırnak ve bıyıkları kısaltmak, tüyleri temizlemek*⁴⁶⁹ anlamları verilmiştir.

Zeccâc bu kelime hakkındaki yaklaşımları konuya ışık tutar niteliktedir. O şöyle der: “Kamus alimleri bu kelimeyi tam olarak bilmiyorlar, ancak tefsirden öğrenmişlerdir”. İbni Abbas’tan rivâyet edildiğine göre bu kelime, tıraş olma ve kısaltmadır. Sakal ve bıyıkları kesme, koltukları temizlemedir. Kurbanlık ve taşlamaya da denir. Ferrâ diyor ki: “Sığır ve koyun gibi hayvanları kesme, saç tıraş etme ve tırnakları kesmedir”. Cevherî ise: “Hac menâsikinde tırnakları kesme, sakal bıyıkları kesme, taşlama, kurbanlık kesme ve buna benzerler işlerdir” demektedir. Ebu Ubeyde diyor ki: “Bu kelimeye ihtiyaç duyulan bir şiir bulunmamaktadır”. Hac ibadeti ile ilgili Hadisi Şerifte تَفَثٌ zikri ihramlı birisinin ihramdan çıktığı zaman bıyık ve tırnaklarını kesme, etek altılarını temizlemeye denir. Kanın lekelemesine تَفَثٌ denir.⁴⁷⁰ Yağlama, boyama ve tıraş etmeyi terk edene تَفَثٌ derler.⁴⁷¹ Hac dolayısıyla ihramlının yağ sürme, gusül yapma, tıraş etme, tırnakları kesme gibi işleri terk etmesidir.⁴⁷²

c) Kelimenin Kur’ân’daki Eşanlamları

Şâyet bu kelimeye temiz olmayan yani kirli anlamı verilirse, o halde bu kelimenin eşanlamları دَنَسٌ, رَجَسٌ, وَضِرٌ, دَرَنٌ, وَسَخٌ, نَجَسٌ, مَلَوْتُ, قَذِرٌ, دَنَسٌ olacaktır.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Hak Teâlâ’nın تَمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ *Sonra kirlerini gidersinler* ifadesine gelince, “Zeccâc şöyle der: Dilciler, “tefes” kelimesinin manasını tefsirden öğrendiler. Müberred de, Arap dilinde “tefes” in kökü insana bulaşan ve temizlenmesi gereken her pislik manasında olup, âyette bununla (hacı tamamlayanın) bıyıklarını ve tırnaklarını kesmesi, koltuk altı kıllarını yolup, kasıklarını tıraş etmesi kastedilmiştir demiştir.

⁴⁶⁸ Muhammed b. Abdulaziz el-Hudeyri, (2008), *es Sirac fi Beyani Garibi'l-Kur’ân*, 1. Cilt, Riyad: Mecelletul Beyan Yay. s. 161.

⁴⁶⁹ Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Dımaşk: er-Risale Yay. (1998). s. 165.

⁴⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: 2. Cilt, Dar Sadır Yay. (1968). s. 120.

⁴⁷¹ *el-Mu’cemü'l-Vasît* Mektebetu eş-Şuruk ud Devliyye Yay. (2004). s. 85.

⁴⁷² Ahmed Muhtar Ömer, *Mucem el Lügatul Arabiyye el Muasire*, Kahire: Alim-ul Kütüb Yay. (2008). 1. Cilt, s. 294.

Âyetteki fiilin ifade ettiği “kazâ” işi ile de bu pisliğin giderilmesi kastedilmiştir, demiştir. Kaffâl Niftaveyh’in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Fasih bir bedeviye نُؤْمَ لِيَقْضُوا تَقْتَهُمْ âyetinin manasını sordum. O, “Kur’an’ı tefsir edemem. Fakat biz, bir kimseye, *Ne kadar pissin, ne kadar kirlisin* manasında مَا اَدْرَنَكَ - مَا اَدْرَنَكَ deriz, dedi.” Daha sonra Kaffâl: Bu, Zeccâcın görüşünden daha doğrudur. Çünkü görüş, menfi değil, müspet söyleyenin görüşüdür.”⁴⁷³

İşte kelime anlamı ve tefsir tahlillerine bakıldığında bu kelimeye tam olarak anlam verilmemektedir. Ancak en son görülen fikir ele alınırsa yani, bu kelimeye bir *kirlik* anlamı verilirse bu kelimeye şu yönden bakılabilir: Allah Kur’ân-ı Kerîm’de temiz olmayan, kirli anlamında gelen birkaç kelime kullanmıştır. Örneğin: “**De ki: "Bana vahyedilende, murdar et (meyte) veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir..."**⁴⁷⁴ âyetinde رَجْسٌ *pislik* lafzı kullanılmıştır. Başka bir âyette “**Ey iman edenler! Bilin ki Allah’a ortak koşanlar pisliğe batmışlardır...**”⁴⁷⁵ dediğinde نَجَسٌ kelimesi kullanılmıştır.

Hac ibadetinin İslam’ın en son şartı ve mukaddes ibadet oluşu, ibadetini yerine getirenler Allah’ın izni ile tüm günahlardan fariğ olması malumdur. Cenâb-ı Hak Müslüman kullarına böyle yüce ibadet sonrası onlar için Arapça’daki diğer kir veya çirkin anlamına gelen lafızları kullanmayıp sadece ihramdan dolayı bir müddet temizlenemedikleri için nazik bir şekilde تَقْتَهُمْ kelimesini bir kere demiş olabilir. Eğer dikkat edilirse, Tevbe Sûresi 28. âyette Allah’a ortak koşan müşrikler için pislik kelimesi نَجَسٌ olarak bir kere kullanılmıştır.⁴⁷⁶ En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

2.7.7. “بَيْعٌ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâl

Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Hac Sûresi 40. âyetinde bir kez⁴⁷⁷ geçmektedir.

⁴⁷³ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu’l-Gayb*, 16. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 303-304.

⁴⁷⁴ En’âm, 6/145

⁴⁷⁵ Tevbe, 9/28

⁴⁷⁶ نَجَسٌ için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 688.

⁴⁷⁷ بَيْعٌ için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 141.

الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقِّ الْبَاءِ أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهَدَمَتْ صَوَامِعُ
وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ (٤٠)

“Onlar, haksız yere, sırf, -Rabbimiz Allah’tır-demelerinden dolayı yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah’ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı, içlerinde Allah’ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler muhakkak yerle bir edilirdi. Şüphesiz ki Allah, kendi dinine yardım edene mutlaka yardım eder. Şüphesiz ki Allah, çok kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir.”⁴⁷⁸

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Çoğul şeklinde verilen بِيَعٌ kelimesinin tekili بِيَعَةٌ dır. Kendisinden önce gelen صَوَامِعُ lafzına atıftır. Fiilin meçhul olarak kullanıldığından dolayı *naibi fail* olarak *merfûdur*. صَوَامِعُ kelimesi de çoğul olarak zikredilmiştir, tekili صَوْمَعَةٌ dır.⁴⁷⁹

Kamus ve sözlük kitaplarında بِيَعٌ ve صَوَامِعُ kelimeleri hakkında çeşitli görüşler vardır. Nasârâ kiliselerine بِيَعٌ Nasârâ Ruhbanlarının mabetlerine ise صَوَامِعُ denilir.⁴⁸⁰ Tavanı bitişik her binaya صَوْمَعَةٌ denir.⁴⁸¹ Hristiyan Rahiplerinin dünyadan çekilerek ibadet ettikleri yer⁴⁸² için de bu kelime kullanılmıştır. Kilise ve Havra için de بِيَعٌ denir.⁴⁸³

c) Kelimenin Kur’ân’daki Eşanlamları

Kur’ân’da صَلَوَاتٌ ve مَسَاجِدُ kelimelerin dışında صَوَامِعُ ve بِيَعٌ kelimelerinin tam eşanlamları bulunmamaktadır. Ancak Arapça’da bu kelimelere benzeyen الكنيسة, الكاتدرائية, الدير sözcükleri mevcuttur.

⁴⁷⁸ Kur’ân-ı Kerim Meâli, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

⁴⁷⁹ Bu ayyette Kur’ân’da bir kez geçen صَوَامِعُ kelimesi de bulunmaktadır. Bu lafız da araştırmanın bu bölümünde yapılacaktır. بِيَعٌ için bkz. Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfrehes li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 414.

⁴⁸⁰ Muhammed b. Abdulaziz el-Hudeyri, (2008), *es Sirac fi Beyani Garibi’l-Kur’ân*, 1. Cilt, Riyad: Mecelletul Beyan Yay. s. 163.

⁴⁸¹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarı Yay. (2015). s. 564.

⁴⁸² Ahmed Muhtar Ömer, *Mucem el Lügatul Arabiyye el Muasire*, Kahire: Alim-ul Kütüb Yay. (2008). 4. Cilt, s. 1338.

⁴⁸³ Cübran Mesud, *er-Raid Mucem Lugavi Asri*, Beyrut: Dâru’l Ulumi Lilmalayin Yay. (1992). s. 185.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Yaklaşımları kendisinden aktarmak istediğimiz Fahrüddîn er-Râzî konu ile ilgili şu görüşleri şöyle beyan etmektedir: Zeccâc şöyle der: “Şâyet, Allah’ın insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı, her peygamberin şeriatında namaz kılınan mahaller yıkılırdı. Binâenaleyh, şâyet böyle bir savuşturma ve def etme işi olmasaydı, Hz. Musa (a.s) zamanında, onun şeriatına göre namaz kılınan havralar, Hz. İsa (a.s) zamanındaki manastırlar, Hz. Muhammed (s.a.v) zamanındaki mescitler yıkılır, yerle bir edilirdi. İşte buna göre Cenâb-ı Hak, kitaplarının tahrif edilmelerinden ve nesh edilmelerinden önceki dönemde hak üzere oldukları zaman, bu def etme işini yapmışlardır.”⁴⁸⁴

Bazı meâllerde sırasıyla “manastırlar, kiliseler, havralar” şeklinde tercüme edilen kelimeler genel kabul esas alınarak çevrildiğini görmek mümkündür.⁴⁸⁵ Buna göre mezkûr kelimelerin ilki صَوَامِعُ rahiplerin ibadet için kapandıkları ve yüksek yerlere yapılmış inziva meskenleri, ikincisi kelime بَيْعٌ Hristiyanların ve صَلَوَاتٌ olarak geçen üçüncü lafız ise Yahudilerin ibadet yerleri anlamlarını taşıyabilir. Bununla birlikte müfessirlerin bunların hangi din mensuplarına ait mahaller olduğu hususunda muhtelif görüşlerde olduklarını söylemek gerekir.

Âyette geçen صَلَوَاتٌ *salavat* kelimesi صلاة “namaz” kelimesini andırmaktadır. Ancak çoğu müfessirlere göre bu Yahudilerin ibadet mahalli olup İbranice’de n صَلوتا *saluta* şeklinde geçmiştir.⁴⁸⁶ Kelimenin Arapça’daki kalın ص harfine tekabül eden צ “ts” harfi ile başlanması ve İbranice’de צלחה *salota* olarak yazılış şekli de bu fikri kanıtlamaktadır.

Ebu’l-Âliye’ye (r.a) göre ise, صَوَامِعُ *sevami* Hristiyanların, بَيْعٌ *biya* Yahudilerin, صَلَوَاتٌ *salavat* Sabiîlerin ve مَسَاجِدُ *mesâcid* de Müslümanların ibadet mahalleridir.⁴⁸⁷

Mescitler dışındaki diğer üç ibadet meskeninin hangi dine mensup olduğu hususunda çeşitli görüşlerin mevcudiyetine rağmen, bu ibadethanelerin hepsinin İbrahimî dinlere veya ehl-i kitaba has olduğu ortadadır. Âyette zikredilen meskenler için

⁴⁸⁴ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtîhu’l-Gayb*, 16. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 322.

⁴⁸⁵ <http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma>

⁴⁸⁶ a. g. e. s. 322.

⁴⁸⁷ a. g. e. s. 322.

müfessirler, Zerdüştler mabedi, putperestler tapınağı veya her hangi bir tevhit dışı meskenlerden biri olarak yorumla gitmemişlerdir. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

2.7.8. “بئر” Kelimesinin Tahlili

a) Kur'ân-ı Kerîm'deki Meâlî

Bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'in Hac Sûresi 45. âyetinde bir kez⁴⁸⁸ geçmektedir.

فَكَأَيُّنَ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فِيهَا خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ مُعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَشِيدٍ (٤٥)

“Halkı zulmetmekteyken helâk ettiğimiz, böylece duvarları, çökmüş çatılarının üzerine yıkılmış nice memleketler, nice kullanılmaz kuyular, nice muhteşem saraylar vardır!”⁴⁸⁹

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Bu kelime kendisinden önceki مِنْ قَرْيَةٍ kelimesine و harfi ile atıftır ve ondan dolayı *meccûrdur*. Kelime dişil, müennes cinsinden olup, أَبْرٌ, بِنَارٌ, أَبْوْرٌ gibi çoğul şekilleri vardır.

Kamus ve sözlük kitaplarında بئر kelimesinin bilinen “kuyu” olduğu anlatılmaktadır. İstilah anlamı ise, *üzerinden geçenlerin içine düşmeleri için kazılmış ve üstü örtülmüş bir çukurdur*.⁴⁹⁰ Suyun çıkarılması için yapılan derin bir çukur⁴⁹¹ anlamları mevcut olup, bu kelime çukur الحفرة anlamında da kullanılmaktadır.⁴⁹²

Araştırma konusu olan بئر kelimesine başka açıdan da bakmak mümkündür. Önsöz kısmında belirtildiği gibi Kur'ân'da bir kere geçen kelimelerin ekseri Sami dil grubuna dahil olan dillerde de kullanılmaktadır. Özellikle İbranice'de bu kelime anlam, yazılış, telaffuz ve kök bakımından بئر kelimesi ile neredeyse aynıdır. İbranice'de kuyu kelimesi בַּר “beer” olarak kullanılır. Tevrat ve İncil'de kuyu

⁴⁸⁸ بئر için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fıkr Yay. (1945). s. 113.

⁴⁸⁹ *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

⁴⁹⁰ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 165.

⁴⁹¹ *el-Mu'cemü'l-Vasit* Mektebetu eş-Şuruk ud Devliyye Yay. (2004). s. 36.

⁴⁹² a.g.e. s. 36.

kelimesinin birçok yerde geçtiği bilinmektedir. “İshak oradan Beer-Şeva’ya gitti. İshak orada bir sunak yaparak RAB’bi adıyla çağırırdı. Çadırını oraya kurdu. Köleleri de orada bir kuyu kazdı.”⁴⁹³

Adı geçen “Beer-Şeva” bölgesi halen günümüzde güney İsrail ve Necef Çölü’nün en büyük şehridir. Şehir adı da Hz. İshak (a.s) tarafından kazılan “yedi kuyu” anısına verilmiştir.⁴⁹⁴

c) Kelimenin Kur’ân’daki Eşanlamları

Kur’ân-ı Kerîm’de Yusuf Sûresinde de بئر kelimesinin eşanlamı olan الْجُبُّ kuyu lafzı geçmektedir.

قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَالْقَوْمَ فِي غِيَابَتِ الْجُبِّ يَأْتِيهِمْ بَعْضُ السَّيِّئَاتِ أَنْ كُنْتُمْ قَاعِلِينَ (١٠)

“İçlerinden biri: "Yusuf’u öldürmeyin, onu bir kuyunun derinliklerine bırakın. Böyle yaparsanız yolculardan onu bulup alan olur" dedi”.

Bunun dışında عميق, حفرة gibi kelimeler de örnek getirilebilir. Arapça’da ise بئر kuyu kelimesi yukarıda söylendiği gibi su çıkarmak için yapılan bir çukur olarak genel tanımlanmaktadır. Bu kelime tüm kuyular için genel kullanıldığından onun kesin bir müradifi yok olup tam aksine بئر kelimesinin çeşitleri mevcuttur. Ebû Mansûr İsmâil es-Seâlibî *Fıkhü’l-luğat ve sırrü’l-Arabiyye* kitabında بئر kelimesinin on dokuz çeşidini açıklamıştır.⁴⁹⁵ Kuyunun isimleri ve özellikleri babında بئر kelimesinin eşanlamlarını değil, onun ebat, çeşit ve diğer özelliklerinden bahsetmiştir.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

“O kuyu içinde su tutabilecek bir biçimde sağlam ve kendisinde su içilebilir bir halde olduğu halde, o beldenin halkı helak olduğu için, suyundan istifade edilmez hale

⁴⁹³ Tevrat, Yaratılış 26/23, 25.

⁴⁹⁴ İbranice: şeva “yedi”, שבע, beer “kuyu” באר.

⁴⁹⁵ Ebû Mansûr İsmâil es-Seâlibî, *Fıkhü’l-luğa ve sırrü’l-‘Arabiyye*, Beyrut: Mektebetul-Asriyye Yay. (2000). 2. baskı, s. 308.

gelmiştir.”⁴⁹⁶ Onun için “Kavminin helakinden dolayı ondan istifade edilmeyen nice kuyular”⁴⁹⁷ denmiştir.

Yukarıdaki bazı lügat ve tefsir âlimlerinin tahlilleri ışığında Kur’ân-ı Kerîm’de بُئْر kelimesinin bir kez kullanımının nedeni için şu değerlendirme yapılabilir: Burada söz konusu olan helak olan kavimden arkada kalmış olan kuyular بُئْرٍ مُعْطَلَةٍ yani bırakılmış kuyulardır. Her hangi bir sebeple kurumuş, kokusunu değiştirmiş veya özelliğini kaybetmiş kuyular değildir. Kanaatimizce hatta bu kuyular uzun bir süre içinde su bulundurmıştır ancak orası artık kimsesiz ve harabe bir beldeye dönüştüğü için onun suyundan kimse faydalanmamıştır. Belki de böyle bir olayın yani kuyuların sahipsiz bir şekilde kaldığı tarihte bir kere olmuştur. Kuyuya Cenâb-ı Hak genel olarak بُئْرٍ demektedir ki hangi vasıfla olursa olsun amaç bölgeye hizmet eden kuyuyu ifade etmesidir. Şâyet kuyunun helakten önceki sıfatı söylenmek istense idi, yukarıda bahsettiğimiz gibi kuyunun diğer çeşitlerinden söz edilebilirdi. Zira Yusuf Sûresinde kuyu için normal بُئْرٍ değil, الْجُبِّ suyu az ve kenarları işlenmemiş olan bir kuyu ifadesi kullanılmıştır. Çünkü الْجُبِّ kelimesi *sathi geniş ama derin olmayan* bir kuyudur.⁴⁹⁸ Eğer Yusuf Sûresinde بُئْرٍ lafzı kullanılsaydı, nasıl bir kuyuya düştüğü merak konusu olacaktı. Daha açık söylenecek olunursa, Yusuf’un (a.s) kuyuya atılma konusunda الْجُبِّ değil de, بُئْرٍ kullanılsaydı, o derin bir kuyuya atılmış ve hayatta kalma ihtimali zor olurdu. Araştırma konusu olan âyette بُئْرٍ değil الْجُبِّ lafzı kullanırsa o zaman helakten önce mezkûr belde revaç bulmamış ve derin, suları bol kuyulara sahip olmayan bir bölge olacaktı. Hâlbuki Cenâb-ı Hak beldenin helakinden önce evlere, kuyulara ve görkemli köşklere sahip olduğunu zikretmiştir. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

2.7.9. Değerlendirme

Hac Sûresinde bir kere geçen kelimeler değerlendirilmesinde şunları özetlemek mümkündür: Bu sûrede isim cinsinden olup, bir kere geçen kelimeler sayısı on adet olarak tespit edilmiştir. Bunlar: الْمَجُوسَ, مَقَامِعُ, عَمِيقٍ, عَطْفٍ, ضَامِرٍ, صَوَامِعُ, تَقَتَّ, يَبِيعُ, بُئْرٍ,

⁴⁹⁶ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 16. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 328.

⁴⁹⁷ Muhammed Ali es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, 2. Cilt, Beyrut: Dâru'l Kur'ân-ul Kerim Yay. (1971). s. 293.

⁴⁹⁸ Ebû Mansûr İsmâîl es-Seâlibî, *Fıkhü'l-luga ve sırrü'l-'Arabiyye*, Beyrut: Mektebetul-Asriyye Yay. (2000). 2. baskı, s. 308.

olmayan kadın için de bu kelime kullanılmıştır. Kimi zaman *hanımı olmayan erkek* için de kullanılır. *Savaş* manasını anlatan *مَأَيْمَةٌ* yani, *koca ile hanımı birbirinden ayıran* kelimesi de bu isimden oluşmuştur.⁵⁰³ *Kadınlardan eşi olmayan, bakire olsun, boşanmış olsun, dul olsun, أرملة أو مطلقة أو أرملة*, *بِكَرًا كَانَتْ أَوْ مَطْلُوقَةً أَوْ أَرْمَلَةً*, *erkeklerden eşi olmayan, تزوج من قبل أو لم يتزوج*, *تزوج من الرجال من لا امرأة له*, *önce evlenmiş olsun veya hiç evlenmemiş olmaları*⁵⁰⁴ için de *eyame* lafzı kullanılmıştır.

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamları

Kur'ân-ı Kerîm'de *الأيامى* kelimesine en yakın *دُولٌ وَبَكَارٌ* “dul ve bâkireler”⁵⁰⁵ ve *وَالْمُطَلَّقاتُ* “boşanan kadınlar”⁵⁰⁶ kelimeleri geçmektedir. Arapça'da ise *أرْمَلَةٌ* “dul” ve *عَازِبٌ* “bekâr” kelimeleri eşleşmektedir.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Cenâb-ı Hakk'ın, *وَأَنْكِحُوا الْأَيَامى* “*Bekârları evlendirin*” ifadesi bir emirdir. Emrin zahiri ise, vüçûb ifade etmektedir.⁵⁰⁷ Metinde geçen (*ايامى*) kelimesi her iki cinsten eşi olmayanlardır. Tabiatıyla burada kast olunan hür erkek ve kadınlardır. Çünkü kölelerle ilgili hüküm ayrıca gelmektedir.⁵⁰⁸

Âyet-i kerîme *وَأَنْكِحُوا* “evlendirin” olarak emir sığası ile başlamaktadır. Ulemanın evlendirme emrine mubah bakmakla birlikte vacip diyenler de çoktur. Bu bir evlenme emridir, imkânı olanlar için bazı ulema onun vacip olduğu görüşüne varmaktadırlar.⁵⁰⁹

Kur'ân-ı Kerîm'de yukarıda getirilen örneklerden *الأيامى* kelimesine eşanlamlı olan lafızların hiç birisi kullanılmamıştır. Bunun yerini hepsini kapsayan yani ne olursa olsun eşi olmayanlar anlamında *الأيامى* kelimesi kullanılmıştır. Çünkü bu âyet evlenme ile ilgili bir emir türündendir. Cenâb-ı Hak evlenme konusunda bir eşitlik

⁵⁰³ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarı Yay. (2015). s. 102.

⁵⁰⁴ Cübran Mesud, *er-Raid Mucem Lugavi Asri*, Beyrut: Dâru'l Ulumi Lilmalayin Yay. (1992). s. 157.

⁵⁰⁵ Tahrîm, 66/5

⁵⁰⁶ Bakara, 2/228

⁵⁰⁷ er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 17. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 56.

⁵⁰⁸ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, İstanbul: Hikmet Yayınları. (1986). s. 427.

⁵⁰⁹ Ebil Fida İsmail Bin Omer İbn Kesir El Dimeşki, *Tefsîrul Kur'ânîl Azim*, 6. Cilt, Riyad: Dar-ut Tayba Yay. (1997). s. 51.

olduğunu beyan etmektedir. Bu âyete göre her hangi bir hür erkeğin diğer âyetlerde geçen أَبْكَارًا “bekârlar”, تَيِّبَاتٍ “dullar” veya الْمُطَلَّقَاتُ “boşanan kadınlar” dan her hangi birisi ile evlenmesi meşru kılınmıştır. Şâyet bir hür kadınsa, onun hiç evlenmemiş, eşi ölmüş veya eşinden boşanmış bir erkekle nikâh yapmasının caiz ve doğru olduğu anlaşılmaktadır. Cenâb-ı Hak الْآيَاتِ kelimesini Kur’ân’da bir kez zikrederek, tüm eşi olmayanları bir arada bir kelime ile beyan ediyor. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

2.8.2. “رُجَاجَةٌ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu Kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Nûr Sûresi 35. âyetinde bir kez⁵¹⁰ geçmektedir.

اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكُوتٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي رُجَاجَةٍ أَلْزَجَاةٌ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (٣٥)

“Allah, göklerin ve yerin nurudur. O’nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nur üstüne nur. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.”⁵¹¹

Bu âyette bir kere kullanılan diğer kelimeler de mevcuttur. Bunlar دُرِّيٌّ⁵¹³ ve مِشْكُوتٍ⁵¹² ve دُرِّيٌّ⁵¹³ lafazlarıdır. Bundan dolayı, mezkur kelimelerin tetkiki bu bölümde yapılacaktır.

⁵¹⁰ رُجَاجَةٌ için bkz. Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 330.

⁵¹¹ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

⁵¹² مِشْكُوتٍ için bkz. a.g.e. s. 387.

⁵¹³ دُرِّيٌّ için bkz. a.g.e. s. 356.

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyette geçen زُجَاجَةٌ kelimesi cer harfi olan فِي den dolayı *meccrûrdur*. مَشْكُوتَةٌ kelimesi de cer harfi olan كَ den dolayı *meccrûrdur*. Son olarak دُرِّيٌّ kelimesi ise كوكب kelimesinin *sıfatıdır*.

Bu kelime için kamus ve sözlük kitaplarında birkaç farklı anlam verilmiştir.

1- مَشْكُوتَةٌ kelimesi, *deliği olmayan oyuk, menfezi olmayan küçük hücre*,⁵¹⁴ *duvarda lamba konması için yer, kandil*,⁵¹⁵ *küçük su kabı, duvara sabitlenmiş penceresiz hücre, raf*,⁵¹⁶ *içinde bir lamba bulunan bir oyuk (yuva)*⁵¹⁷

2- زُجَاجَةٌ kelimesi ise, *cam, sırça, şişe, kandil*,⁵¹⁸ *şeffaf taş*⁵¹⁹

3- دُرِّيٌّ kelimesi de, *parlayan yıldız, inci*⁵²⁰ anlamlarını ifade eder.

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamları

Kur'ân-ı Kerîm'de *parlayan* anlamı ile birlikte *inci* anlamını da ifade eden دُرِّيٌّ lafzının eşanlamları değerli taşlar için verilen اللُّؤْلُؤُ, الْمَرْجَانُ, الْيَاقُوتُ kelimeleridir.

مَشْكُوتَةٌ kelimesine eşleşen bir lafız bulunmamaktadır. Fakat شَكُو kelimesinin asıl anlamı شَكُوَةٌ yani, *açıp onun içindekini ortaya çıkarmak*, مَشْكُوتَةٌ ise *içine suyun konulduğu küçük bir kaptır*. Bu kelimenin kök anlamında istiare olduğu anlaşılmaktadır. مَشْكُوتَةٌ kalbin, مِصْبَاحٌ ise ondaki Allah'ın nurunun temsili anlatımıdır.⁵²¹ Şişe anlamında gelen زُجَاجَةٌ kelimesine gelince, Araplar içinde şarap olmayan bu ismi verirler. Şâyet içinde şarap bulunursa ona كَأْسٌ derler.⁵²²

⁵¹⁴ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarı Yay. (2015). s. 527.

⁵¹⁵ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 835.

⁵¹⁶ Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*, Beyrut: Dâru'l Kütübil İlmîyye Yay. (1998). 1. Cilt, s. 519.

⁵¹⁷ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 17. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 89.

⁵¹⁸ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 685.

⁵¹⁹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarı Yay. (2015). s. 426.

⁵²⁰ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 481.

⁵²¹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarı Yay. (2015). s. 527.

⁵²² Ebû Mansûr İsmâîl es-Seâlibî, *Fıkhü'l-luğa ve sırrü'l-'Arabiyye*, Beyrut: Mektebetul-Asriyye Yay. (2000). 2. baskı, s. 59.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Bu âyette dikkat çekici bir şekilde, üç kelime Kur'ân'da birer kere kullanılan kelimelerdendir. Kullanılan bu lafızların hepsi de نُور *nur* kelimesinin benzetmesi içindir.

Bu âyetteki temsil (teşbih)in nasıl olduğu hakkında şunlar denilir. Benzetmede mutlaka bir müşebbeh (benzetilen) ve bir müebbehün bih (kendisine teşbih edilen, benzetilen) bulunur. Alimler burada benzetilen şeyin ne olduğu hususunda ihtilaf etmişler ve şu izahları yapmışlardır:

Ekseri kelimelere göre ki bunu Kâdî de desteklemiştir. Bundan murat “ayâtî beyyinât” (apaçık âyetler) (Nûr, 24/34) demek olan hidâyettir. Buna göre mana, “Allah’ın hidâyeti, açıklık ve parlaklıkta zirveye ulaşmış ve bu hususta tıpkı, içinde bir lamba bulunan bir oyuk (yuva) gibidir. O lambada da son derece saf zeytin yağ ile tutuşan bir kandil (fitil) vardır” şeklindedir.⁵²³

Allah’ın bu benzetmede nazar-ı dikkate aldığı şeylerin hepsi de ışığın mükemmelliğini sağlayan şeylerdendir:

1) Misbâh (lamba), Çünkü lamba bir *oyukta* (yuvada) olmadığı zaman, ışığı dağılır. Ama bir kovuğa koyulduğunda, ışınları toplanmış olur ve böylece de daha fazla aydınlatır. Bunu gözler önüne serecek misal şudur: Lamba küçük bir odada olduğu zaman verdiği ışık (aydınlatışı), büyük bir odada olduğu zamankinden daha çok olur.

2) Lamba, saf bir *camın* içinde olduğu zaman, camdaki saflık ve şeffaflıktan ötürü, ışıkları camın bir tarafından öbür tarafına yansır. Bu sebeple de ışık artar.”⁵²⁴

3) Cam ise yukarıdaki unsurlar neticesinde bir *parlayan* yıldızla benzetilmekte ve onun yakıt olarak mübarek bir ağaçtan olan, yağlar içerisinde saflık bakımından en güzeli olarak tanılan zeytinden tutuşturulduğu anlatılmaktadır. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

⁵²³ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 17. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 89.

⁵²⁴ a.g.e. s. 90.

2.8.3. “سَنَا” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Nûr Sûresi 43. âyetinde bir kez⁵²⁵ geçmektedir.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُزْجِي سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنِ مَنْ يَشَاءُ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ (٤٣)

“Görmez misin ki Allah, bulutları sevk eder. Sonra, onları kaynaştırıp üst üste yığar. Nihâyet yağmurun, onların arasından yağdığını görürsün. O, gökten, oradaki dağ (gibi bulut)lardan dolu indirir de onu dilediğine isabet ettirir, dilediğinden de geri çevirir. Bu bulutların şimşeginin parıltısı neredeyse gözleri alacak...”⁵²⁶

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyette geçen سَنَا kelimesi nakıs fiil olan يَكَادُ fiilinin ismi olup, takdiren *merfûdur*.

سَنَا kelimesi için kamus ve sözlük kitaplarında *parlamak, ışığın yükselmesi, yükselmek, ışımak, ay ışığı, gözü kamaştıran ışık*,⁵²⁷ *şimşek nuru, yükselmek, kaldırmak, açmak, kuyudan suyu çıkarmak*,⁵²⁸ *ışığın yükselmesi*,⁵²⁹ *yüce*⁵³⁰ gibi anlamlar verilmektedir.

c) Kelimenin Kur’ân’daki Eşanlamları

Bu kelimeye yakın olan نور, ضَوْء, فَاقِع, فَاتِح, ساطع, وَهَاج, لامع gibi kelimeler Kur’ân’da mevcuttur.

⁵²⁵ سَنَا için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 367.

⁵²⁶ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

⁵²⁷ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 789.

⁵²⁸ *el-Mu’cemü’l-Vasîl* Mektebetü eş-Şuruk ud Devliyye Yay. (2004). s. 456-457.

⁵²⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, Beyrut: 14. Cilt, Dar Sadır Yay. (1968). s. 403.

⁵³⁰ Ahmed Muhtar Ömer, *Mucem el Lügatul Arabiyye el Muasire*, Kahire: Alim-ul Kütüb Yay. (2008). 1. Cilt, s. 1123.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Yukarıda geçen kelime anlamlarına ve bazı tefsirlere bakıldığında tetkiki yapılan سَنَا lafzının *yüksek bir parlıltı* manasını taşıdığı anlaşılmaktadır. Kur'ân'da parlıltı, parlaklık gibi anlam ifade eden birkaç kelime vardır. Ama o kelimeler سَنَا kelimesinin anlamını vermemektedir. Zira şimşekten gelen bu güçlü parlıltı gökte birçok doğa olaylarının ardından gelmektedir. Âyetin tam meâline bakıldığında bir parlıltının nasıl oluştuğunu görmek mümkündür. Cenâb-ı Hak **“Görmez misin ki Allah, bulutları sevk eder. Sonra, onları kaynaştırıp üst üste yığar. Nihâyet yağmurun, onların arasından yağdığını görürsün. O, gökten, oradaki dağ (gibi bulut)lardan dolu indirir de onu dilediğine isabet ettirir, dilediğinden de geri çevirir. Bu bulutların şimşeginin parlıltısı neredeyse gözleri alacak.”** diyerek şimşek parlıltısının harika bir vasfını anlatmaktadır. Yukarıda hatırlatıldığı gibi Kur'ân'da parlıltı ve parlaklık anlamında birkaç kelime geçmektedir. Bunlar örnek olarak قَالَ إِنَّهُ (٦٩) **“... O buyuruyor ki: Rengi parlak sarı, bakanların içini açan bir inek olacak” dedi.**⁵³¹ âyeti gösterilebilir. Kur'ân'da bu lafız da bir kere zikredilmektedir.⁵³² Buradaki parlaklık bakanların içini açacak, sevindiren bir parlaklıktır. Tetkiki yapılan kelimenin parlaklığı ise nerdeyse gözleri kör edecek bir parlıltıdır. Zaten kelimenin lügat anlamına bakıldığında onun yükseklik, yücelik anlamları olduğunu görmek mümkündür. Buna göre o parlıltı en yüksek tepelerden ve güçlü ışığa sahip olan bir parlıltıdır. Kanaatimizce, Kur'ân'da sadece şimşege ait olan bu sıfatı bildirmek için bu kelime sadece bir kere kullanılmış olabilir. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

2.8.4. “مُدْعِينِ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur'ân-ı Kerîm'deki Meâlî

Bu Kelime Kur'ân-ı Kerîm'in Nûr Sûresi 49. âyetinde bir kez⁵³³ geçmektedir.

وَأِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُدْعِينِ (٤٩)

⁵³¹ Bakara, 2/69

⁵³² فَاقِعٌ için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 525.

⁵³³ مُدْعِينِ için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 270.

“Ama gerçek (verilen hüküm) kendi lehlerinde ise, boyun eğerek ona gelirler.”⁵³⁴

b) Kelimenin Gramer Tahli ve Anlamı

Âyette çoğul ve eril cinsinde gelen مُذْعِنِينَ lafzı hâldir ve ي ile mansûptur. Cümle ise, şartın cevabıdır. Mastarı دَعْنَا şeklindedir.

Kamus ve sözlük kitaplarında bu kelimenin anlamı hakkında bir kaç görüş vardır. Mezkûr lafız boyun eğmek, kabullenmek, itaat etmek, ikrar etmek,⁵³⁵ itaate acele etmek,⁵³⁶ kabul etmek,⁵³⁷ itiraf etmek,⁵³⁸ korkmak, kadının töhmet ve kötü sözden korkması⁵³⁹ gibi anlamları taşımaktadır.

c) Kelimenin Kur’ân’daki Eşanlamları

Genel anlamda itaat etmek anlamını bildiren bu kelimenin Kur’ân-ı Kerîm’de birkaç eşanlamı bulunmaktadır. Bunların en başında yine itaat etmek anlamındaki إِطَاعَةٌ kelimesi gelmektedir. Bunların dışında, إِسْتِسْلَامٌ, إِتْقَانٌ, إِتْقَانٌ, إِتْقَانٌ, إِتْقَانٌ, إِتْقَانٌ, إِتْقَانٌ, إِتْقَانٌ, إِتْقَانٌ, إِتْقَانٌ gibi örnekler دَعْنَا kelimesine yakın eşanlamlardır.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Yaklaşımları kendisinden aktarmak istediğimiz Fahrüddîn er-Râzî konu ile ilgili şu görüşleri şöyle beyan etmektedir: “Cenâb-ı Hak, aralarında hükmetmesi için Allah’a ve Resûlullah’a çağrıldıklarında, içlerinden bir kısmının, yüz çevirdiklerini beyan buyurmuştur ki bu, Resûlullah’ın (vereceği) hükme razı olmama demektir. Hak Teâlâ, “Eğer hak kendileri lehinde ise, itaat ile koşa koşa ona gelirler” ifadesi ile onların, ancak hakkın başkasına ait olduğunu bildiklerinde veya şüphe ettiklerinde yüz çevirdiklerine; ama kendilerine bir hak doğduğunu bildiklerinde yüz çevirmeyi bırakıp, o hükme koşuşup, ondan razı olduklarına dikkat çekmiştir. Bu ifadede,

⁵³⁴ Kur’ân-ı Kerim Meâli, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

⁵³⁵ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 545.

⁵³⁶ Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Muhît*, Dımaşk: er-Risale Yay. (1998). s. 1198.

⁵³⁷ *el-Mu’cemü’l-Vasîl* Mektebetü eş-Şuruk ud Devliyye Yay. (2004). s. 312.

⁵³⁸ Ahmed Muhtar Ömer, *Mucem el Lügatul Arabiyye el Muasire*, Kahire: Alim-ul Kütüb Yay. (2008). 1. Cilt, s. 811.

⁵³⁹ Cübran Mesud, *er-Raid Mucem Lugavi Asri*, Beyrut: Dâru’l Ulumi Lilmalayin Yay. (1992). s. 373.

onların hak değil, aksine dünyevî menfaat peşinde olduklarına bir delil vardır ki bu da bir münafıklıktır.”⁵⁴⁰

Çoğu meâllere bakıldığında, araştırma konusu olan مُذْعِنِينَ kelimesinin *itaat ederek, kabullenerek, boyun eğerek, baş eğerek* şeklinde tercüme edildiği görülmektedir. Evet, kelimenin genel anlamı bunu ifade etmektedir. Fakat kelimenin diğer eş anlamları bulunurken, aynen bu lafzın kullanım sebebi hakkında şöyle denilebilir: Tefsirlere bakıldığında buradaki itaatın gönülden olan gerçek bir itaat olmadığı anlaşılmaktadır. Öncelikle bu kelime müminlerin değil münafıkların sıfatı olarak kullanılmıştır. Nitekim Kur’ân’da إطاعةً lafzı daha çok Allah’a ve Resûlüne olan itaatten söz etmektedir. Kur’ân’da Cenâb-ı Allah, **“Allah’ın elçisi ve müminler, rabbinden ona indirilene iman ettiler. Her biri Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandılar. O’nun elçileri arasında ayırım yapmayız ve İştittik, itaat ettik, bağışlamamı dileriz Rabbimiz, gidiş Sana’dır-dediler.”**⁵⁴¹ diyerek itaati Allah’ın elçisi ve müminlere has kılmıştır. Başka bir âyette ise, **“...Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.”**⁵⁴² buyurarak itaatın önem ve değerini bildirmektedir.

Münafıkların itaati ise sadece kendi çıkarları için acele bir şekilde boyun eğdikleri, işin hakikatinde ise gerçek bir itaat olmadığından dolayı Allah onlara mahsus olarak دَعْنِ kökünden gelen مُذْعِنِينَ lafzını kullanmış olabilir. Zira kelimenin *korkudan, acele ederek boyun eğme* gibi anlamları da bu fikri ispatlamış gibi oluyor. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

2.8.5. Değerlendirme

Nur Sûresinde bir defa geçen kelimeler değerlendirilmesinde şunları özetlemek mümkündür: Bu sûrede isim cinsinden olup, bir defa geçen kelimeler sayısı yedi adet olarak tespit edilmiştir. Bunlar: لَوْأَدَّ، مِشْكَاةٍ، سَنَا، رُجَاجَةٍ، مُذْعِنِينَ، دُرِّيٍّ، الْأَيَّامِي kelimeseleridir.

Fiil cinsinden olan kelimeler sayısı ise bir adet olarak tespit edilmiştir. Bunlar: يَجِيفَ (anlamı, *haksızlık eder*, 50. âyet) fiilidir. Araştırma sonucunda Nur Sûresinde bir kez

⁵⁴⁰ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 17. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 130.

⁵⁴¹ Bakara, 2/286

⁵⁴² Nisâ, 4/34

geçen toplam sekiz adet kelime tespit edilerek, isim cinsinden olanlarının tetkiki yapılmıştır.

2.9. Ahzâb Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki

2.9.1. “جَوْفٍ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Ahzâb Sûresi 4. âyetinde bir kez⁵⁴³ geçmektedir.

مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ وَمَا جَعَلَ أَرْوَاجَكُمْ أَلْيَ نُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ أُمَّهَاتِكُمْ وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ
ذَلِكَ قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ (٤)

“Allah, hiçbir adamın içine iki kalp koymamıştır...”⁵⁴⁴

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyetteki جَوْفِهِ kelimesi cer harfi olan فِي ile *mecrûrdur* ve قَلْبَيْنِ kelimesine sıfattır. Çoğulu أَجْوَافٌ şeklinde gelmektedir.

Kamus ve sözlük kitaplarında جوف *karın, iç, kovuk, boş*,⁵⁴⁵ *geniş yer*,⁵⁴⁶ *gecenin üçte biri*,⁵⁴⁷ *çukur, genişlik*⁵⁴⁸ gibi anlamları vardır.

c) Kelimenin Kur’ân’daki Eşanlamları

Kur’ân-ı Kerîm’de جوف kelimesine en yakın eşanlam بطن kelimesidir. Arapça’da جوف kelimesine yakın bir kaç kelime bulunmaktadır. Bunların bazıları ise şunlardır: دَاخِلٌ, غَمِيقٌ, غَائِرٌ, فَارِغٌ, خَالٍ, طَيِّبٌ, ضِمْنٌ, دَاخِلٌ.

⁵⁴³ جَوْفٍ için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 187.

⁵⁴⁴ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

⁵⁴⁵ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 259.

⁵⁴⁶ Zemahşerî, *Esâsü’l-Belâga*, Beyrut: Dâru’l Kütübil İlmîyye Yay. (1998). 1. Cilt, s. 157.

⁵⁴⁷ Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Muhît*, Dımaşk: er-Risale Yay. (1998). s. 798.

⁵⁴⁸ Cübran Mesud, *er-Raid Mucem Lugavi Asri*, Beyrut: Dâru’l Ulumi Lilmalayin Yay. (1992). s. 286.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Mefâtîhu'l-Gayb tefsirinin müellifi Râzî şöyle ifade etmektedir: “Allah hiçbir adamın içinde iki kalp yaratmadı” buyurmuştur. Bazı tefsir âlimleri, bu âyetin,” Benim iki kalbim vardır. Bunlardan sadece biriyle bile, Muhammed’in (s.a.v) anladıklarından daha çok anlar ve bilirim” diyen, Ebu Ma’mer hakkında nazil olduğunu görüşündedirler. Allah bu ifadesiyle, onun bu sözünü reddetmiştir.⁵⁴⁹

Cenâb-ı Hak bu âyette yukarıda görüldüğü gibi *iç*, *karın*, *göğüs boşluğu* gibi anlamlarında olan جوف lafzını bir kere zikretmiştir. Ayna anlamda gelen ve defalarca Kur’ân’da geçen بطن lafzını kullanmayıp, bu kelimeyi tercih edilmesi hususunda şunlar denilebilir: Bir bakışta iki kelimenin de aynı anlam oluşturduğunu ve insanın karın kısmında olan bir uzuv oldukları anlaşılır. Ancak kamus kitaplarından istifade edilerek جوف ve بطن kelimeleri arasında bir fark olduğu göze batmaktadır. Yukarıda جوف kelimesinin bazı anlamları anlatılmıştır. Şimdi de بطن kelimesine bakılırsa, öncelikle bilinen karın, her şeyin sırtının zıddı, kapalı olan, kolay anlaşılmayan her şey, aynı kökten gelen بطانة gizli dostluk,⁵⁵⁰ gizli olmak, mide, her şeyin içerisi, uzak olmak⁵⁵¹ gibi anlamlar içermektedir. Bu iki kelimenin bir birine yakın anlamda olması ile birlikte daha çok جوف kelimesinin maddî, somut, doğada belirli olarak var olan, varlığı duyularla algılanabilen bir kelime olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer kelime بطن lafzı ise maddî ve somut olmakla birlikte manevî anlam tarafından bilinen şeydir. Hayatımızda zahiri ve batini kelimesini kullanmamız da bu sözü kanıtlar. Kur’ân-ı Kerîm’de جوف kelimesi bir kere بطن kökünden gelen kelimeler ise 25 kere geçmektedir. Bu kelime mahlûkatın bir uzvu olan *karın* olarak ve *içeri*, *gizli*, *ortası* gibi sıfat anlamlarını taşıyan maddî ve manevî olarak kullanılmıştır.

Araştırma konusu olan جوف kelimesine gelince, bu bilinen *karın* değildir, karının içindeki bir boşluktur. Allah orada bulunan yürek hakkında bu lafzı zikretmiştir. Tabii ki, karında yürek var denilemez. Karın ise daha geniş bir uzuvdur ki âyette, وَاللَّهُ “Sizler hiçbir şey bilmez bir durumdayken Allah

⁵⁴⁹ er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb*, 18. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 231-232.

⁵⁵⁰ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarı Yay. (2015). s. 137-138.

⁵⁵¹ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 110-111.

sizi analarınızın karnından dışarı çıkardı; şükredesiniz diye size kulaklar, gözler, kalpler verdi.”⁵⁵² diye karında ana rahminin olduğunu bildirmektedir.

Buna göre جوف karında bulunan ve insan kalbinin yerleştiği bir alandır. جوف kelimesinin karnın yukarı kısmında bulunduğu dair yine bir kanıtı tabiri caizse Peygamber (s.a.v) Efendimizin şu mübarek Hadisi Şerifine bakılarak, kanaat hasıl edilebilir. Ebu Umame (r.a) rivâyet olunduğuna göre Allah Resûlü’ne (s.a.v) “Hangi dua daha fazla işitilir (kabul görür)?” diye sorulduğunda “Gecenin sonuna doğru (üçte birinde) ve farz namazların sonunda yapılan (duadır).”⁵⁵³ buyurdu. Hadis Şerif metninde “جَوْفَ اللَّيْلِ الْآخِرِ” diye geçen جوف kelimesinin sona doğru veya üçte bir olarak nitelendirilmesi mezkûr lafzı açıklamış olmaktadır.

Kur’ân’da جوف kelimesinin tek kez kullanımı mahiyetini, tabiri caizse insan kalbinin karnın boşluğunun üçte bir kısmına tekabül eden yerde bulunmasına delalet etmektedir. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

2.9.2. “صَيَّاصِي” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Ahzâb Sûresi 26. âyetinde bir kere geçmektedir.⁵⁵⁴

وَأَنْزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَّاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا (٢٦)

“Allah, kitap ehlinden olup müşriklere yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine büyük bir korku saldı. Siz onların bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir ediyordunuz.”⁵⁵⁵

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyette geçen صَيَّاصِي kelimesi cer harfi olan مِنْ den dolayı mecrûrdur. Kelime çoğul şeklinde kullanılmıştır, tekili ise صَيَّاصِيَّة şeklinde gelir.

⁵⁵² Nahl, 16/78

⁵⁵³ Tirmizi, Daavat, 78 (V, 572).

⁵⁵⁴ صَيَّاصِي için bkz. Muhammed Fuad Abdulkaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 409.

⁵⁵⁵ *Kur’ân-ı Kerim Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

hayvanın boynuzu ya da *horozun mahmuzu anlamında* kullanılmıştır. Hayvanların bu organla kendilerini ona saldıran şeylerden koruma aleti olarak kullandıklarından dolayı *صَيِّصِيَّة* kelimesi sonradan *kale* ye dönüşmüştür.

Âyette İslam tarihindeki meşhur olaylardan biri anlatılmaktadır. Ehl-i Kitap'tan olan Kurayza oğulları kabilesi, eğer müşrikler Medine'ye saldıracak olurlarsa İslam ordusunun yanında yer alıp, düşmana karşı savaşıcaklarına dair Resûlullah (s.a.v) ile bir antlaşma yapmışlardı. Müttefik düşman ordusu Medine'yi kuşattığında Benî Kurayza ihanet ederek, düşman taraf ile işbirliği yaparak, onların safına geçmişti. Bundan sonra Peygamberimiz (a.s) antlaşmayı bozup hainlik eden Beni Kurayza adlı Yahudi kabilesine savaş ilan etmişti. Müslümanlar 20-25 gün boyunca Kurayzalıların kalesini kuşatmışlardı. Sonunda kale Müslümanların eline geçerek galibiyet elde edilmişti.

Elmalılı Hamdi Yazır'ın tefsirinde bu olay şu şekilde de anlatılmaktadır: Bu kitap ehli, Yahudilerden Kureyzaoğullarıdır. Resûlullah ile anlaşma yapmışlarken, Nadiroğullarının ısrarları ile dönmüşler, Ahzab'a yardım etmişlerdi. Ahzab'ın yenilip dağıldığı gecenin sabahı Müslümanlar Medine'ye dönüp silahlarını bıraktıkları sırada Cebrâil Resûlullah'a (s.a.v) gelmiş, "Zırhını çıkarıyor musun? Melekler henüz silahı bırakmadılar, Allah Teâlâ senin Kureyzaoğulları üzerine yürümeni emrediyor, ben de onlara gidiyorum" demişti. Bunun üzerine, "İkindiyi Kureyzaoğullarında kılınsınlar", diye Müslümanlara ilan edildi. Müslümanlar vardılar yirmi, yirmi beş gece kuşatma yaptılar, Resûlullah'ın hükmünü kabul etmeleri teklif edildi, kabul etmediler, Sa'd b. Muaz'ın hükmünü kabul etmeye razı oldular. O da savaşa katılanların öldürülmelerine, çocukların ve kadınların esir edilmelerine hükmetmiştir ki, bu olay meşhurdur.⁵⁶⁴

Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmesinde onların kalelerini *صَيِّصِيَّة* olarak zikrediyor ve bu kelime Kur'an'da bir kere geçiyor. Bu kelimenin daha derin anlamı için onun köküne bakmakta fayda vardır. Kanaatimizce, Cenâb-ı Hak Müslümanlara ihanet edenlerin kalesini tek lafızla kullanarak bir kinayede bulunmuştur. Çünkü onların kalesi *korunma*, *istihkam* gibi anlamlarda değil, yukarıda açıklandığı gibi boynuz kelimesinden gelmektedir. Yani burada onların hem kaleleri, hem kibir simgesi olan boynuzları kırılmıştır. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

⁵⁶⁴ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Güncel Türkçe ile sadeleştirilmiş Kur'an-ı Kerim Meali*, İstanbul: Mekki Yayıncılık. bkz. Ahzab 26. ayet tefsiri.

2.9.3. Değerlendirme

Ahzâb Sûresinde bir defa geçen kelimeler değerlendirilmesinde şunları özetlemek mümkündür: Bu sûrede isim cinsinden olup, bir defa geçen kelimeler sayısı dört adet olarak tespit edilmiştir. Bunlar: جَوْفٍ, صَيَّاصِي, نَحْبٍ, يَثْرِبٍ kelimeleridir. Bunlardan bir adedi özel isim (يَثْرِبٍ), bir adet insan uzvu (جَوْفٍ), diğer iki adeti belli bir durum, hal veya sıfatı bildiren isimler.

Fiil cinsinden olan kelimeler sayısı ise bir adet olarak tespit edilmiştir. Bunlar: سَلَفُوا (anlamı, *incitirler*, 19. âyet), يُيَطِّنَنَّ fiilidir. Araştırma sonucunda Ahzâb Sûresinde bir kez geçen toplam beş adet kelime tespit edilerek, isim cinsinden olanlarının tetkiki yapılmıştır.

2.10. Muhammed Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki

2.10.1. “تَعَسَّأَ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Muhammed Sûresi 8. âyetinde bir kez⁵⁶⁵ geçmektedir.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعَسَّأَ لَهُمْ وَأَصَلَ أَعْمَالُهُمْ (٨)

“İnkâr edenlere gelince, yıkım onlara! Allah, onların işlerini boşa çıkarmıştır.”⁵⁶⁶

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Kelime başında gelen *fa* فا zait harf olup, تَعَسَّأَ kelimesi ise fiili hazf olan *mefulü mutlak*tır. Mastarı تَعَسَّأَ şeklindedir.

Kamus ve sözlük kitaplarında bu kelime için olumsuz ve kötülüğe delalet eden anlamlar verilirken çeşitli yönden tahliller yapılmıştır. Bu kelime, *bahtsız, talihsiz, mutsuz olmak, uğursuz olmak, zorluk isabet etmek*,⁵⁶⁷ *helaket ve umutsuzluk*,⁵⁶⁸ *ölüm*,

⁵⁶⁵ تَعَسَّأَ için bkz. Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 154.

⁵⁶⁶ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

⁵⁶⁷ Zemahşerî, *Esâsü’l-Belâga*, Beyrut: Dâru’l Kütübil İlmîyye Yay. (1998). 1. Cilt, s. 94.

derken ayakların sabit olma durumunun aksi⁵⁷⁷ kullanılmaktadır. Burada iman edenler için Cenâb-ı Hak ثُبُوتًا و ثُبُوتًا kökünde gelen *ve sabit olmak, yerleşme, sağlam olma, daim olmak, kararlılık, gerçekleşme*, anlamlarına gelen يُبَيِّنُ lafzı ile beyan etmektedir. Buradan ثُبُوتًا *subut* ve تَعَسًا *ta'sen* kelimeleri görüldüğü gibi bir birine zıt anlamlardır. Hülâsa bu âyet sayesinde ثُبُوتًا kelimesinin tam zıt anlamı Kur'ân'da bir kere geçen تَعَسًا kelimesi denilebilir. İkincisi ise: Onların akıbetleri daha çok ahiret hayatı için değil, bu dünyada görecekleri durum hakkında zikredilmektedir. Yukarıda manaları açıklanan تَعَسًا kelimesi daha çok bu dünyada duçar olunacak hallerdir. Ebu Hüreyra'nın (r.a) rivâyet ettiği hadisi şerifte, Peygamberimiz: (s.a.v) نَعَسَ عَبْدُ الدِّينَارِ (s.a.v) "Dinar ve dirhem (altın, gümüş) kulu olanlar helak olsun!"⁵⁷⁸ demektedir. Altın ve gümüş ve süslü şeylere hırslı olmak bu dünya meşgalesi olduğu aşikârdır. Ahiret hayatı hakkında kâfirleri zemmetmek için ise, Allah Teâlâ تَعَسًا lafzını değil ويل, عذاب gibi lafızları kullanmıştır. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

2.10.2. "أَسِينٌ" Kelimesinin Tahlili

a) Kur'ân-ı Kerîm'deki Meâli

Bu Kelime Kur'ân-ı Kerîm'in Muhammed Sûresi 15. âyetinde bir kez⁵⁷⁹ geçmektedir.⁵⁸⁰

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِينٍ وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرَ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ (١٥)

"Allah'a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır. Orada onlar için meyvelerin her çeşidi vardır."⁵⁸¹

⁵⁷⁷ Ebil Fida İsmail Bin Omer İbn Kesir El Dimeşki, *Tefsirul Kur'ânîl Azim*, 7. Cilt, Riyad: Dar-ut Tayba Yay. (1997). s. 310.

⁵⁷⁸ Buhârî, Rikâk, 10. Cihad, 70. İbn-i Mâce, Zühd, 8.

⁵⁷⁹ أسِينٌ için bkz. Muhammed Fuad Abdulkaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 34.

⁵⁸⁰ أمعاء için bkz. a.g.e. s. 671.

⁵⁸¹ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Kur'ân'da آسین olarak *ism-i fail* kalıbında gelen bu kelimenin أُسْنًا وَأُسُونًا olarak iki master şekli bulunmaktadır. فهو آسین ، أُسْنًا وَأُسُونًا ، أُسْنًا يَأْسُنُ şeklinde mazi, muzari ve *ism-i fail* sîygaları mevcuttur. Kendisinden önce sıfat olarak gelen غَيْرِ kelimesinin isim tamlaması olup, *muzafun ileyhidir*.

Kamus ve sözlük kitaplarında bu kelimenin anlamı hakkında bir kaç görüş vardır. Bu kökten gelen أُسِين fiili, *suyun kokusunun fena ve kötü bir şekilde bozulmasını* ifade eder. Bu şekilde bozulan suya ماء آسین denir⁵⁸². Burada bozulma veya kokuma ifadesi sadece su için kullanıldığı anlaşılmaktadır. أُسِين kelimesi, ona *kokulu rüzgarın isabet etmesi, bayılmak*⁵⁸³ gibi anlamlarını da ifade etmektedir. أُسِين fiili *suyun bozulması ve içilmez hale gelmesidir. Havanın bozulmasından dolayı bayılmak* anlamları da vardır.⁵⁸⁴

Başka bir görüşte ise, *kuyunun kokusundan dolayı bayılmak*⁵⁸⁵ anlamı bildirilmektedir. Bu kelimenin *dünyadaki suya benzemeyen ve bir şeylerin katkısı ve etkisinden dolayı değişime uğramayan*⁵⁸⁶ anlamı da vardır. *Hem rengi, hem kokusu, hem tadı değişene* آسِين denir.⁵⁸⁷ *Su kabında uzak durmasına rağmen dünyadaki sudan farklı olarak değişime uğramayan*.⁵⁸⁸ Kokusundan dolayı kimsenin içemediği suya آسِين denir.⁵⁸⁹

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamları

Kur'ân-ı Kerîm'de آسِين kelimesine yakın bir kaç kelime bulunmaktadır. Bunların bazıları ise şunlardır:

⁵⁸² Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 75.

⁵⁸³ Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Dımaşk: er-Risale Yay. (1998). s. 1176.

⁵⁸⁴ *el-Mu'cemü'l-Vasîl* Mektebetu eş-Şuruk ud Devliyye Yay. (2004). s. 18.

⁵⁸⁵ Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*, Beyrut: Dâru'l Kütübil İlmîyye Yay. (1998). s. 28.

⁵⁸⁶ Muhyiddin Derviş, *İrabül Kur'ânîl Kerim ve Beyanuhu*, 9. Cilt, Beyrut: Dâru'l İbn Kesir Yay. (1992). 113/6318, s. 206.

⁵⁸⁷ Nizâmeddin en-Nisâbü'rî, *Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân*, 6. Cilt, Beyrut: Dâru'l Kütübil İlmîyye Yay. (1996). s. 132.

⁵⁸⁸ Mahmud b. Ebi'l-Hasan b. El-Hüseyn En-Nisaburi, (1995), *İcazü'l-Beyan an Meani'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l Garbul İslami Yay. s. 747.

⁵⁸⁹ Ebû Mansûr İsmâîl es-Seâlibî, *Fıkhü'l-luga ve sırrü'l-'Arabîyye*, Beyrut: Mektebetul-Asriyye Yay. (2000). 2. baskı, s. 306.

بدل, kelimesi değişmek, değiştirmek, yerine getirmek anlamlarındadır. Kur'ân-ı Kerîm'de bu mastardan oluşan kelime sayısı 44 adettir.⁵⁹⁰ تَغْيِير, kelimesi de değişmek, değiştirmek, yerine getirmek anlamlarındadır. Kur'ân'da mastardan oluşan kelime sayısı 157 adettir.⁵⁹¹ Arapça'da ise bu kelimenin أَجْن, تَغْيِير, أَجْن, أَجْن, تَقْلَب, أَجْن, فَسَادًا مُتَغَيِّرٌ, مَذْر, قَذْر, فَاسِد, رَدِيء, رَاكِد gibi eşanlamları bulunmaktadır.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Cenâb-ı Hak, “Orada, rengi, kokusu ve hiçbir vasfı bozulmayan suların aktığı ırmaklar, tadı değişip bozulmayan süttten ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar, süzme baldan ırmaklar vardır”⁵⁹³ buyurmuştur. Allah Teâlâ âyette dört çeşit nehirden bahsetmiştir. İçilecek şeyler, ya tadından veya tadı dışında başka bir şeyden ötürü içilir. Daha sonra Cenâb-ı Hak, bu dört şeyden her birini, bunlarda bulunan eksiklik ve dünyada iken bunlarda bulunan bozulmaların cennetten uzak kıldığını belirtmiştir. Zira su bozulabilen bir şeydir. Arapça'da أَسِنَ الْمَاءُ “su bozuldu” deyimini kullanılır.⁵⁹⁴ “Orada akan ve kokusu değişmeyen nehirler vardır. Çünkü cennetteki bu nehir miskten (güzel koku) olan dağdan gelmektedir”.⁵⁹⁵

Lügat ve tefsir âlimlerinin bakışlarına göre Kur'ân-ı Kerîm'de bir kere geçen أَسِنَ kelimesinin daha çok cennete özel olan “bozulmamış” olma durumu ile ilgisi vardır. Bu görüşlerin hepsini ele alarak, şunlar söylene bilinir: Ehl-i sünnet inancına göre cennet ve cehennem yaratılmış ve şu an mevcuttur.⁵⁹⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de Cennet'in önceden yaratılmış olması ile ilgili birçok âyetlere rast gelmekteyiz.

وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ (۱۳۳)

⁵⁹⁰ بدل için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 113-114.

⁵⁹¹ غير için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 507-510.

⁵⁹² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: 13. Cilt, Dar Sadır Yay. (1968). s. 16-17.

⁵⁹³ Muhammed, 47/15

⁵⁹⁴ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 20. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 92.

⁵⁹⁵ Muhammed Ali es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, 3. Cilt, Beyrut: Dâru'l Kur'ân-ul Kerim Yay. (1971). s. 209.

⁵⁹⁶ Ömer en-Nesefî, Akaidü'n-nesefî, s. 8. *Ebü'l-Münteha, Şerhu fıkhi'l-ekber*, s. 26.

“Rabbinizin mağfiretine mazhar olmak ve takva sahipleri için hazırlanmış olup gökler ve yer kadar geniş olan cennete girmek için yarışın!”.⁵⁹⁷

Hadislerde de buna benzer konular geçtiğini görmekteyiz. Miraç gecesi Peygamberimize (s.a.v) cennet ve cehennem gösterilmiştir.⁵⁹⁸ Mademki Cennet önceden yaratılmıştır, demek ki aradan bizim aklımız ermediği çok uzun zaman geçmiştir. Bu uzun zamanın geçmesine rağmen suyun tadı yıllar geçse de değişmemiş olduğu için Allah **عَسَل** kelimesini cennete has olarak yani, dünyada suyun değişip, bozulabileceği, Cennette ise öyle bir şeyin mümkün olmamasını tekit ederek, bu kelimeyi Kur’ân’da bir kere zikretmiştir. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

2.10.3. “**عَسَل**” Kelimesinin Tahlili

a) *Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî*

Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Muhammed Sûresi 15. âyetinde bir kere geçmektedir.⁵⁹⁹

وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى

“...ve süzme bal ırmakları vardır...”⁶⁰⁰

b) *Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı*

Âyette geçen **عَسَل** kelimesi مِنْ harfi cer ile *mecrûrdur*. Tekil olarak kullanılan bu kelimenin çoğulu **عَسَالٌ**, **عُسَالٌ** ve **عُسُولٌ** şeklinde gelmektedir.

Kamus ve sözlük kitaplarında bu kelimenin anlamı hakkında şu görüşler vardır. Bunlar: *rüzgarın tahrikiyle çalkalanmak*, *hoşça methetmek*,⁶⁰¹ *uzuvların titremesi*,⁶⁰² *bal* kelimeleridir.

⁵⁹⁷ Âl-i İmrân, 3/133

⁵⁹⁸ Buharî, *Nikâh*, 88. *Rikak*, 16. Tirmizî, *Cehennem*, 11. Ahmed b. Hanbel, IV/429.

⁵⁹⁹ **عَسَل** için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 461.

⁶⁰⁰ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

⁶⁰¹ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 1003.

⁶⁰² Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarı Yay. (2015). s. 658.

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanımları

Her kesin bal olarak bildiği bu kelimenin tam eşanımları Kur'ân'da bulunmamaktadır. Ancak buna yakın *tat, lezzet veya çalkalanma, titreme* gibi birçok lafızları görmek mümkün olur.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Tetkiki yapılmakta olan *عَسَل* kelimesine işaret eden başka bir âyette *bal* yerine *شَرَاب* olarak geçmektedir.

ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بَطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (٦٩)

“Sonra meyvelerin hepsinden ye de Rabbinin sana kolaylaştırdığı (yaylım) yollarına gir. Onların karınlarından çeşitli renklerde bal çıkar. Onda insanlar için şifa vardır. Şüphesiz bunda düşünen bir (toplum) için bir ibret vardır.”⁶⁰³

Meâl kitaplarının çoğunda *bal* olarak tercüme edildiye de, âyette *شَرَاب* olarak zikredilmiştir ve lügat anlamı *şerbet* veya *içecek* demektir.

İki farklı âyetlerde de *bal* kelimesi görülse de, Kur'ân'da birine *عَسَل* birine de *شَرَاب* denilmektedir. Dikkat edilecek tarafı ise *عَسَل* kelimesini Cennete özel, *شَرَاب* kelimesini ise dünyaya özel olarak zikretmesidir.

Cenâb-ı Hakk'ın Kur'ân'da bir kere zikrettiği kelimeleri -başka konular da olmakla birlikte- Cennetle ilgili olduğunu defalarca görmek mümkündür. Nitekim sadece bu âyette art arda bir kez zikredilen lafız mevcuttur.⁶⁰⁴ Onların biri *أسين* diğeri ise tetkiki yapılmakta olan *عَسَل* kelimeleridir. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

2.10.4. “أَنْفًا” Kelimesinin Tahlili

a) Kur'ân-ı Kerîm'deki Meâl

Bu Kelime Kur'ân-ı Kerîm'in Muhammed Sûresi 16. âyetinde bir kez⁶⁰⁵ geçmektedir.

⁶⁰³ Nahl, 16/69

⁶⁰⁴ bkz. “أسين” kelimesinin tetkiki.

⁶⁰⁵ أَنْفًا için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 94.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّىٰ إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ أَنْفَا أُولَٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ (١٦)

“Onlardan seni dinleyenler vardır. Fakat senin yanından çıktıkları zaman (alay ederek), kendilerine bilgi verilmiş olanlara, - Az önce ne söyledi?-derler. İşte bunlar, Allah’ın, kalplerini mühürlediği ve nefislerinin arzularına uyan kimselerdir.”⁶⁰⁶

b) Kelimenin Gramer Tahli ve Anlamı

Bu kelime أَنْفَ fiilinden türeyen أَنْفِ *ism-i faildir*. Kur’ân’daki îrâbı *hal* olduğundan dolayı أَنْفَا lafzı *mansûptur*.

Kamus ve sözlük kitapları incelendiğinde أَنْفِ kelimesinin bir önceki bahiste tetkiki yapılan أَنْفِ kelimesi ile aynı kökten gelmiş olasılığı öne sürülebilir. Aynı kökten gelmesine rağmen farklı manalar ifade ettiğinden dolayı bu kelime de araştırmada bir kere geçenler arasında yer almıştır.

Yukarıda anlatıldığı gibi أَنْفِ ve أَنْفِ kelimelerinin lügat anlamlarının aynı kökten geldiği kanaatine varılabilir. Arapça’da أَنْفِ ve الْأَنْفِ kelimesi *pek yakın geçmişte, biraz önce ve bir şeyin öncesi*⁶⁰⁷ anlamlarında gelmektedir. İnsan organı “burun” ise vücudun, daha doğrusu baş kısmının en önde geldiğinden dolayı أَنْفِ olarak kullanılmış olabilir. Halen Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde özellikle, Çağatay lehçesinde konuşan Özbekler arasında insan organı olan *burun* için de, evvel, önce anlamında *burun* lafzı kullanılmaktadır. Bunun örneğini geçmişte yazılan eserlerde de görmekteyiz. Örneğin Türkistan’da yaşayıp, birçok kitaplar telif eden büyük tasavvuf âlimi Sofî Allahyâr’ın (1634-1724) *Sebat ül-Âcizin* kitabından bir beyit tezimize delildir:

تقي پیغمبریمزدن بورون بیل
خداوندیم کتبلار قیلدی نازل

*Taki Peyğambarımızdın burun bil,
Hudavendim kütübler qıldı nazil.*⁶⁰⁸

⁶⁰⁶ Kur’ân-ı Kerim Meâli, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

⁶⁰⁷ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 54.

⁶⁰⁸ Sûfî Allahyâr, *Sebat ül-Âcizin*, Taşkent: Mehnat Yay. (1991). ISBN:5-8244-0799-1.

Beytin anlamı: “Yine Peygamberimizden önce bil, Allah ’ım kitaplar etti nazil” dır. Görüldüğü gibi buradaki بورون *burun* kelimesi insan organı anlamında değil, *önce*, *evvel* anlamlarını ifade eden bir hal veya zarf olarak kullanılmıştır.

c) Kelimenin Kur’ân’daki Eşanlamları

Kur’ân-ı Kerîm’de أنف kelimesine yakın bir kaç kelime bulunmaktadır. Bu kelimeyle eşanamlı olan ve Kur’ân’da defalarca geçen önce, evvel manalarını taşıyan قبل kelimesidir. Arapça’daki eşanlamları ise لاجئاً، تالياً، قريبا ve سابقا kelimeleridir.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Fahrüddîn er-Râzî bu kelime hakkındaki yaklaşımları konuya ışık tutar niteliktedir. Yaklaşımları kendisinden aktarmak istediğimiz Fahrüddîn er-Râzî konu ile ilgili şu görüşleri şöyle beyan etmektedir: Cenâb-ı Hak’ın “Nihâyet yanından çıktıkları zaman...” cümlesi, iyice dinlemiş olmayı ifade eder. Buna göre Cenâb-ı Hak sanki “Onlar, iyice ve tam olarak dinliyorlar,” demiş olur. Çünkü onlar, dinliyorlar; çıktıkları zaman da, tıpkı anlamak isteyen kimsenin yaptığı gibi, onu iyi anlamış olanlar (ulema)dan, söyleyenlerin tekrarını istiyorlardı. Böyle olması halinde bu onlar için bir övgü olmuş olur. Halbuki Cenâb-ı Hak, onların bu durumunu zemm ve kınama sadedinde zikretmiştir.⁶⁰⁹

Âyetteki، أنفأ ifadesine gelince, “kimi müfessirler bunun manasının, “Az önce, demin” şeklini olduğunu; başlamak anlamına gelen استيناف “istinaf” kökünün de bu kökten geldiğini söylerler. Buna göre evla olan, şöyle denilmesidir: “O münafıklar, tıpkı, bir kimseden bir şeyin tekrarını isteyen kimsenin, hele, sözünü yeni baştan söyle de, böylece bir şeyi kaçırmış olmayalım!” demesi gibi, sözünü, yeni baştan tekrarlamalarını istemeleri manasında, “Sahi, o demin ne söyledi?” derler.”⁶¹⁰

Yukarıda geçen sözlük ve tefsirlerdeki örneklere bakıldığında، أنفأ lafzı daha çok *en yakın zaman*, *yakın geçmiş* anlamlarını ifade ettiği anlaşıldı. Münafıkların bu kelimeyi kullandıklarını ve Kur’ân onu bize bu tarzda aktarmasındaki sebep onların alay ve istihza ettiklerini bildirmektir. "O (adam) biraz önce ne söyledi? Daha burnumun dibinde ne dedi? Ne demek istedi?" diye sorup alay konusu yaptıkları da

⁶⁰⁹ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 20. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 97.

⁶¹⁰ a.g.e. s. 98.

ortaya çıkmaktadır. Yoksa Araplar أَنْفًا yerine daha yaygın olan الآن, حالياً, قبل قليل gibi kelimeleri kullanabilirlerdi.

Ondan dolayı أَنْفًا ibaresi Kur'ân'da bir kez zikrolunmuştur ki, münafıkların Peygamber Efendimizi (s.a.v) bu şekilde istihza ettikleri anlaşılmaktadır. Zaten Cenâb-ı Hak bu ibareyi kullanmalarından ve alay ettiklerinden dolayı âyetin devamında **“İşte onlar Allah kalplerini mühürlemiş ve kendi hevâ ve arzularına uyan kimselerdir”**, diye azarlamada bulunmaktadır. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

2.10.5. “أَشْرَاطُ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur'ân-ı Kerîm'deki Meâlî

Bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'in Muhammed Sûresi 18. âyetinde bir kez⁶¹¹ geçmektedir.

فَمَنْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا فَأَنْتَ أَهْلُهَا إِذَا جَاءَتْهُمْ ذِكْرَاهُمْ (١٨)

“Onlar kıyamet in kendilerine ansızın gelmesinden başka bir şey beklemiyorlar. Muhakkak onun alametleri gelmiştir (ama öğüt almıyorlar). Kıyamet kendilerine gelip çatınca öğüt almaları kendilerine ne fayda verecek?”⁶¹²

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyette çoğul şeklinde geçen أَشْرَاطُ kelimesinin tekili شَرَطٌ dır. Kendisinden önce gelen جَاءَ fiilinin failidir.

Kamus ve sözlük kitaplarında bu kelimenin anlamı hakkında *deriyi yarmak, şart koşmak, gerekli kılmak, bir kimse bir büyük işe uğramak, yerine getirilmesi gerekli olan şey, alâmet, nişan, şart*⁶¹³ kelimeleri verilmektedir.

⁶¹¹ أَشْرَاطُ için bkz. Muhammed Fuad Abdalbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 378.

⁶¹² *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

⁶¹³ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 816-817.

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamları

Kur'ân'da bu kelimeye eşanlamlı olarak إِشَارَةٌ, رَمَزٌ, أَمَارَةٌ, علامة, دَلَالَةٌ, تَعْرِيضٌ, تَلْمِيحٌ kelimeleri bulunmaktadır.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Fahrüddîn er-Râzî konu ile ilgili şu görüşleri şöyle beyan etmektedir: Bu, “Kâfirler ve münafıklar, Kıyâmeti gözlüyorlar...” demektir. “Çünkü deliller doğru bir biçimde gelmiş ve meseleler açıklık kazanmıştır. Ama onlar yine de iman etmemiştir. Dolayısıyla onlardan iman, ancak Kıyâmet koştığı zaman beklenebilir. “Eşrât” kelimesi, “alâmetler” manasındadır. Müfessirler bu alâmetlerin, ayın parçalanması ve Hz. Muhammed'in (s.a.v) risaleti gibi şeyler olduğunu söylemişlerdir. Buradaki “eşrât” in, insanın yoktan yaratılması, göklerin ve yerin var edilmesi gibi, haşrın ve ba'sin (dirilişin) mümkün olduğunu gösteren deliller olduğu söylenebilir.⁶¹⁴

Tetkiki yapılmakta olan شَرَطٌ kelimesi bir şeye bağlı olan her malum hükmüdür ki, o şeyin meydana gelmesiyle kendisi de meydana gelir. Bu iş o hükmün alâmeti gibidir. Bu anlamdan alâmete de شَرَطٌ denmiştir.⁶¹⁵ Araplar alâmet için شَرَطٌ lafzını kullanmışlar ki bununla onu, yani o işi tanıyabilsinler. Yani bir işin bilinmesi için ona alâmet, işaret koydukları gibi.

Yukarıdaki tahlillere bakıldığında tetkiki yapılan kelimenin günlük hayatımızda da çok kullanılan *şart*, *lazım* gibi anlamlarda değil, aslında bir *nişan* veya *alâmet* anlamında olduğu anlaşılmaktadır. Zira âyet-i kerîmeye bakılırsa ahiretin gelmesi için yakın zamanda olacak bir şart veya gereklilik değil de *alâmetlerin* önceden olması önemlidir. Nitekim âyette alâmetler için “...**Muhakkak onun alametleri gelmiştir...**” tarzında gelecek kipi değil geçmiş zaman kalıbı kullanılmıştır. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

⁶¹⁴ er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 20. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 101.

⁶¹⁵ Râgib el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 511.

2.10.6. Değerlendirme

Muhammed Sûresinde bir defa geçen kelimeler değerlendirilmesinde şunları özetlemek mümkündür: Bu sûrede isim cinsinden olup, bir defa geçen kelimeler sayısı sekiz adet olarak tespit edilmiştir. Bunlar: *أَسِينِ*, *ءَانِفًا*, *نُعَسًا*, *أَشْرَاطُ*, *عَسَلٍ*, *أَفْقَالٍ*, *لَحْنٍ*, *أَمْعَاءٍ* kelimeleridir.

Bunlardan bir adedi insan uzvunun ismi (*أَمْعَاءٍ*), bir adet gıda ismi (*عَسَلٍ*), diğer altı adeti belli bir durum, nesne adı, hal veya sıfatı bildiren isimler. Bu sûrede fiil cinsinden olan kelime bulunmamaktadır.

2.11. Fetih Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki

Bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'in Fetih Sûresi 24. âyetinde bir kere geçmektedir.⁶¹⁶

وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرْتُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا (٢٤)

“O, Mekke'nin göbeğinde, sizi onlara karşı üstün kıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendir. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir.”⁶¹⁷

2.11.1. Değerlendirme

Fetih Sûresinde özel isim olan *مَكَّةَ* kelimesi Kur'ân'da bir kere geçmiştir. Bunun dışında isim veya fiil cinsinden bir kez geçen kelime bulunmamaktadır. Kelimenin tetkiki araştırmanın Âl-i İmrân Sûresi 96. âyetinde geçen “*بَكَّةَ*” kelimesinin tahlili sırasında yapılmıştır.

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ (٩٦)

“Şüphesiz, insanlar için kurulan ilk ibadet evi, elbette Mekke'de, âlemlere rahmet ve hidâyet kaynağı olarak kurulan Kâ'be'dir.”⁶¹⁸

⁶¹⁶ için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 424.

⁶¹⁷ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

⁶¹⁸ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

2.12. Hucurât Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki

2.12.1. “الْقَابِ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Hucurât Sûresi 11. âyetinde bir kere geçmektedir.⁶¹⁹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِاللِّقَابِ بِنَسِ الْإِسْمِ الْفُسُوقِ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (١١)

“Ey iman edenler! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü bir namdır! Kim de tövbe etmezse, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir.”⁶²⁰

2.12.2. Değerlendirme

Hucurât Sûresinde isim cinsinden olan الْقَابِ kelimesi bir kere geçmiştir. Bunun dışında fiil cinsinden olan تَجَسَّسُوا (anlamı, *gizli halleri araştırmak* 12. âyet), تَنَابَزُوا (anl. *çağırınız*, 11. âyet) fiilleridir. Araştırma sonucunda Hucurât Sûresinde bir kez geçen toplam üç adet kelime tespit edilerek, isim cinsinden olanlarının tetkiki yapılmıştır.

2.13. Mücâdele Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki

2.13.1. “الْمَجَالِسِ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Mücâdele Sûresi 11. âyetinde bir kez⁶²¹ geçmektedir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ وَإِذَا قِيلَ انشُرُوا فَانشُرُوا فَاَنْشُرُوا يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ (١١)

⁶¹⁹ İçin bkz. Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 424.

⁶²⁰ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

⁶²¹ İçin bkz. Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 175.

“Ey iman edenler! Size, “Meclislerde yer açın” denildiği zaman açın ki, Allah da size genişlik versin. Size, “Kalkın”, denildiği zaman da kalkın ki, Allah içinizden inananların ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltsin. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”⁶²²

b) Kelimenin Gramer Tahli ve Anlamı

Bu kelime kendisinden önce gelen تَفَسَّحُوا emir fiiline mütealliktir. Cer harfi olan فِي ile *mecrûrdur*. Kelime gayri munsarif olmasına rağmen başında ا takısı aldığından dolayı kesre almıştır. Çoğul olarak kullanılan bu lafzın tekili مَجْلِس kelimesidir.

Kamus ve sözlük kitaplarında bu جَلَسَ sözcüğün aslı, *yerin kaba katı kısmıdır*, جَلَسَ fiilinin aslı, *kişinin yerde kendine uygun oturabilecek bir yer arayıp oraya oturmasıdır*. Ayrıca, *uygun olan olmayan her tür oturma için kullanılmıştır*.⁶²³ *Oturmak, konmak, sert yer, yüksek yer, büyük kaya*,⁶²⁴ *yerin sert ve yüksek kısmı*⁶²⁵ gibi anlamları taşımaktadır.

c) Kelimenin Kur’ân’daki Eşanımları

Kur’ân-ı Kerîm’de bu kelimenin en yakın eşanımları olarak فَعَدَ kelimesi bulunmaktadır. Bunun dışında Arapça’da *oturma* anlamına yakın أَنَاخَ, بَرَكَ, تَرَبَّعَ, جَنَّا, جَنَّمَ gibi lafızlar kullanılmaktadır.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Yaklaşımları kendisinden aktarmak istediğimiz Fahrüddîn er-Râzî konu ile ilgili şu görüşleri şöyle beyan etmektedir: “Âyetin sebep-i nüzulü ile ilgili birkaç vecih zikredilmiştir. Bunların biri de şöyledir: Onlar (Sahabeler), Hz. Peygamber’e (s.a.v) yakın olmayı arzuluyorlardı. Bazıları kendisinin sıkıştırılmasını da istemiyordu. Bazen, bir (din) kardeşi kendisine yer açmasını istediğinde, bundan kaçınıyordu. İşte bundan dolayı Cenâb-ı Hak onlara, birbirlerine şefkatle davranmalarını ve bunun için biraz sıkıntıya katlanmalarını emretti. Yine onlar arasında, kendisine fakirlerin

⁶²² Kur’ân-ı Kerim Meâli, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

⁶²³ Râgıb el-İsfahânî, Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 219-220.

⁶²⁴ Mevlüt Sarı, el-Mevarid, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 232.

⁶²⁵ Cübran Mesud, er-Raid Mucem Lugavi Asri, Beyrut: Dâru’l Ulumi Lilmalayin Yay. (1992). s. 279.

dokunmasından hoşlanmayanlar vardı. Çünkü ehl-i suffa yün elbise giyiyor ve bu sebeple de kokuyorlardı.”⁶²⁶

Burada âyetin iniş sebebini hatırlatmakla birlikte araştırma konusu olan Kur’ân’da bir kere zikredilen الْمَجَالِسِ lafzı üzerinde durulmak tercih edilmiştir. Bilinen *oturmak* kelimesinin günlük hayatımızda sık sık kullanıldığı ortadadır. Ancak, Kur’ân’da bu kelimenin sadece bir kere geçmesi ilgi çekmektedir. Bu kelimeye en yakın olan yine, oturmak anlamına gelen فَعَدَ fiilinden türeyen kelimeler ise Kur’ân’da farklı sûrelerde otuz bir kere geçmektedir. Acaba burada aynı anlamda gelen جَلَسَ ve فَعَدَ fiillerinin ıstılahta bir farkı var mıdır? Yukarıda aynı anlamda gelen جَلَسَ fiilini asıl anlamları hakkında söz edildi. Şimdi ise فَعَدَ fiilinin ıstılahına bakıldığında birçok şey ortaya çıkacaktır.

Bu kökün birçok anlamı mevcut olup sadece bir yere somut bir şekilde oturmak değil bir kurala göre oturmaktır. Zira *bina temeli, kaide* قَاعِدَةٌ (çoğulu قَوَاعِدُ) kelimeleri de bu kökten gelmiştir ki *bir yere oturmuş, sabit olmuş, kural-kaide olmuş* demektir. Bu oturma işi maddî anlam ifade etmekle birlikte manevî anlamları da barındırmaktadır. Kur’ân’da (۵۵) فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُّقْتَدِرٍ (۵۵) **“Doğruluğun hâkim olduğu bir ortamda, gücüne sınır olmayan bir hükümdarın huzurundadırlar.”**⁶²⁷ مَقْعَدٍ lafzını manevî ortam denilebilir.

Başka bir âyette ise, “وَإِنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَنْ يَسْمَعِ الْآنَ يَجِدْ لَهُ شَيْهَابًا رَصَدًا (۹)” **“Hâlbuki biz (daha önce, göğü) dinlemek için onun oturulabilecek yerlerinde otururduk; fakat şimdi kim dinlemek isterse kendisini gözetleyen bir alev topuyla karşılaşiyor.”**⁶²⁸ فَعَدَ fiilinin manevî veya bir gayp ortamını ifade etmektedir. Namazdaki oturuşu da فَعَدَةٌ denmektedir ki bu da hem maddî hem manevî ibadete has bir oturuştur. Bunun dışında فَعَدَ kökünden *vazgeçmek, birine hizmet etmek, alıkoymak, emekliye ayrılmak, karı-koca, hayızdan kesilen kadın, ihmal etmek*⁶²⁹ gibi kelimeler türemiştir.

⁶²⁶ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb*, 21. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 380.

⁶²⁷ Kamer, 54/55

⁶²⁸ Cin, 72/9

⁶²⁹ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 1245.

Yukarıdaki tahlillere göre جَلَسَ fiili sadece belli bir ortamda bulunarak oturmak, قَعَدَ fiilinden gelen oturmanın ise manevî, kişiye özel ve çeşitli konumlarda oturması anlaşılmaktadır. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

2.13.2. Değerlendirme

Mucâdele Sûresinde isim cinsinden olan الْمَجَالِسِ kelimesi bir kere geçmiştir. Bunun dışında isim veya fiil cinsinden bir kez geçen kelime bulunmamaktadır.

2.14. Saf Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki

2.14.1. “مَرْصُوصٌ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur'ân-ı Kerîm'deki Meâlî

Bu Kelime Kur'ân-ı Kerîm'in Saf Sûresi 4. âyetinde bir kez⁶³⁰ geçmektedir.

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا كَانَتْهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ (٤)

“Hiç şüphe yok ki Allah, kendi yolunda, duvarları birbirine kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever.”⁶³¹

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyette geçen مَرْصُوصٌ kelimesi kendisinden önceki بُنْيَانٌ lafzının sıfatıdır. Mastarı رَصَّ mazi ve muzari şekli رَصٌّ ve رَصٌّ şeklidir.⁶³²

Kamus ve sözlük kitaplarında bu kelimenin anlamı hakkında şu görüşler vardır. Kelime, *bir şey birbiri üzere dizilmek, yapıştırmak, kurşunla doldurmak, istif olmak,*⁶³³ *sıkışmak, namazda sıkı durmak, sabit kılmak,*⁶³⁴ *bir birine yapışmak*⁶³⁵ gibi anlamları taşımaktadır.

⁶³⁰ مَرْصُوصٌ için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 321.

⁶³¹ *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

⁶³² Cübran Mesud, *er-Raid Mucem Lugavi Asri*, Beyrut: Dâru'l Ulumi Lilmalayin Yay. (1992). s. 393.

⁶³³ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 611.

⁶³⁴ Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Dımaşk: er-Risale Yay. (1998). s. 621.

⁶³⁵ *el-Mu'cemü'l-Vasît* Mektebetu eş-Şuruk ud Devliyye Yay. (2004). s. 348.

2.15. Cuma Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki

2.15.1. “الْجُمُعَة” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Cuma Sûresi 9. âyetinde bir kez⁶³⁷ geçmektedir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (٩)

“Ey iman edenler! **Cuma** günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah’ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır.”⁶³⁸

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyette الْجُمُعَة lafzı يَوْم kelimesine *muzafun ileyhdir* ve ondan dolayı *mecrûrdur*.

Kamus ve sözlük kitaplarında جمع kelimesi, *bir şeyin bazısını bazısına yaklaştırarak onları birleştirmek*⁶³⁹ anlamını taşımaktadır. *Cami, cemaat, mecmua, cem, cima, içtima, cemiyet gibi kelimeler birleştirme, toplanma* anlamına gelen جمع kökünden türemiştir.

c) Kelimenin Kur’ân’daki Eşanlamları

Kur’ân-ı Kerîm ve Arapça’da جمع kelimesine yakın bir kaç kelime bulunmaktadır. Bunların bazıları ise اِثْبَاعٌ, اِذْخَالٌ, اِشْتِمَالٌ, اِشْتِمَالٌ, اِشْتِمَالٌ, اِشْتِمَالٌ lafızlarıdır.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Bazı Tefsir ve Hadis kitaplarına bakıldığında Cuma günü için şunlar denilmiştir: “Yahudiler, kendilerinin Yevmi Sebt’inin (Cumartesi günü) bulunması, Müslümanların ise böyle bir günlerinin bulunmaması ile övünüyorlardı. Bu sebeple

⁶³⁷ الْجُمُعَة için bkz. Muhammed Fuad Abdalbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfrehes li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 177.

⁶³⁸ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

⁶³⁹ Râgib el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 221.

de Cenâb-ı Hak, Müslümanlara Cuma gününü meşru, saygıya lâyık bir ibadet günü yaptı.⁶⁴⁰

Selman Farisi'nin (r.a) de şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “*Adem'in yaratılışı bu günde tamamlandığı için, Cuma gününe bu ad verilmiştir.*”⁶⁴¹ Başka bir hadisi şerifte Hz. Peygamber'in (s.a.v) şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “*Cuma günü, işte bu gün, insanların hakkında ihtilaf ettiği gündür. Cenâb-ı Hak biz (Müslümanlara) bu günü bildirdi Yahudiler için yarın, Hristiyanlar için ise, yarından sonraki gün (önemlidir)*”⁶⁴²

Bu kelimenin aslı جمع kökünden gelmektedir. Kur'ân'da bu kökten gelen yüzden fazla kelime bulunmaktadır. Ancak Cuma gününe has olarak bir kere kullanıldığı için araştırma konusunda yer almıştır.

Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerîm'de Cuma gününe mahsus يَوْمَ الْجُمُعَةِ diyerek bir kere zikretmiştir. Yedi günden oluşan hafta günlerinin Arapça'da sadece Cuma ve Cumartesiye السبت özel isimleri bulunmaktadır. Diğer günler ise birinci gün, ikinci gün vs. olarak sayı üzerinden devam etmektedir. Allah Teâlâ bu âyette يَوْمَ kelimesini de hayatımızdaki günlerden biri olan Cuma ve Cumartesi için kullanmış diğer günler Kur'ân'da geçmediğinden dolayı kullanılmamıştır. Genelde hüküm, emir, buyruk ve farz kılınma âyetleri Kur'ân'da çoğu kez bir kere kullanılmaktadır. Bundan dolayı olsa gerek Cuma gününe has olan namaz kendi ismi ile bu âyette bir kere geçmektedir. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

2.15.2. Değerlendirme

Cuma Sûresinde isim cinsinden olan الْجُمُعَةِ kelimesi bir kere geçmiştir. Bunun dışında isim veya fiil cinsinden bir kez geçen kelime bulunmamaktadır.

⁶⁴⁰ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 21. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 485.

⁶⁴¹ Müsned, 2/311.

⁶⁴² Müslim, *Cum'a*, 19-21 (2/585-586). Buhari, *Cum'a*, 1.

2.16. Münâfikûn Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki

2.16.1. “خُشْبٌ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu Kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Münâfikûn Sûresi 4. âyetinde bir kez⁶⁴³ geçmektedir.

وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهم خُشْبٌ مَّسْنَدَةٌ يَحْسِبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ فَاتَّلهُمْ اللهُ أَنى يُوَفِّكُونَ (٤)

“Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider. Konuşurlarsa sözlerine kulak verirsin. Onlar sanki elbise giydirilmiş kereste gibidirler. Her kuvvetli sesi kendi aleyhlerine sanırlar. Onlar düşmandır, onlardan sakın! Allah onları kahretsin! Nasıl da (haktan) çevriliyorlar!”⁶⁴⁴

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyette geçen خُشْبٌ kelimesi burada كَأَنَّ nin haberidir, ondan dolayı *mansûptur*. Tekil şeklidir. Bu lafzın sıfat olan مَسْنَدَةٌ kelimesi de, Kur’ân’da bir kere zikredilmiştir.

Kamus ve sözlük kitaplarında bu kelime için *odun, ahşap, kereste, kuru ağaç* gibi anlamlar verilmektedir. Bununla birlikte, *kılıcı bir parlatici olan خُشْبٌ ile cilalama*,⁶⁴⁵ *kuru, bir şeyi diğer şeye katmak, kalın ve sert olmak*,⁶⁴⁶ *sert ve sinirli olmak*,⁶⁴⁷ *sert çubuk*,⁶⁴⁸ *kuru ve sert*⁶⁴⁹ anlamları da bulunmaktadır. Kalplerini imandan, akıllarını anlayıştan ayrı ve boş (kuru) olduğundan dolayı⁶⁵⁰ خشيب denilmiştir. Ardından gelen

⁶⁴³ خُشْبٌ için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 233.

⁶⁴⁴ *Kur’ân-ı Kerim Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

⁶⁴⁵ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarın Yay. (2015). s. 316.

⁶⁴⁶ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 406.

⁶⁴⁷ Zemahşerî, *Esâsü’l-Belâga*, Beyrut: Dâru’l Kütübil İlmîyye Yay. (1998). 1. Cilt, s. 247.

⁶⁴⁸ Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Muhît*, Dımaşk: er-Risale Yay. (1998). s. 79.

⁶⁴⁹ Ahmed Muhtar Ömer, *Mucem el Lügatul Arabiyye el Muasire*, Kahire: Alim-ul Kütüb Yay. (2008). 1. Cilt, s. 644.

⁶⁵⁰ Muhammed b. Abdulaziz el-Hudeyri, (2008), *es Sirac fi Beyani Garibi’l-Kur’ân*, 1. Cilt, Riyad: Mecelletul Beyan Yay. s. 345.

مُسَنَّدَةٌ kelimesine gelince ise, onun dayanmak, yaslanmak, giydirmek⁶⁵¹ anlamları vardır.

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamları

Odun, tahta, kütük anlamında kullanılan خَشَب kelimesinin en yakın eşanlamı Kur'ân'da حَطَب olarak geçmektedir. Bu kelimenin de anlamı *odun* olup, mezkûr lafız Kur'ân'da iki kere geçmektedir. Bunun dışında *ateşin alevlenmesi için atılan şey, odun, taş* anlamına gelen ve çoğu meâllerde *odun* olarak tercüme edilen حَصَبُ kelimesidir.⁶⁵² Hatta bazı kıraatlarda bu kelime harekeli ve sakin olarak hem *tî* hem de *dâd* harfiyle, (Hatab) ve (Hadab) şeklinde de okunmuştur.⁶⁵³ Ama buna rağmen araştırma konusu olan خَشَب kelimesine tam eşanlam diye حَطَب lafzını göstermek doğru olur.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Allah Teâlâ bu kimseleri, “huşub” yani, elbise giydirilmiş odun kütüklerine benzetmiştir. “Huşub” kelimesi, tıpkı, *bedene* (çoğ. *büdü*) *esed* (çoğ. *üsud*) kelimeleri gibi, çoğul olarak gelmiştir.

“Kütük”, düşünüp anlayamayan şeydir ve münafıklar da aynen böyledir. Binâenaleyh münafıklar, anlamayı ve basiret sahibi olmayı istememeleri açısından, tıpkı bir kütük gibi kabul edilmişlerdir.

Âyetteki “müsennede” sözüne gelince, Arapça'da “Ona meyletti, yöneldi” manasında, سَنَدُ اليه tabirleri kullanılır. Dolayısıyla o yöneltilen şey, “müsned” olmuş olur. Âyetteki kelimenin şeddesi ise, tekit için getirilmiştir. “Huşub”, bir bakıma meyve veren ve büyüyen ağaçlara benzediği için, müsennede sözüyle tavsif edilmiştir.⁶⁵⁴

Cenâb-ı Hak âyette münafıkları dayanmış veya üzerine elbise giydirilmiş kereste ve kütüklere benzetmektedir. Yukarıdaki kelime anlamlarına bakıldığında onların

⁶⁵¹ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 785.

⁶⁵² Enbiyâ, 21/98

⁶⁵³ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 16. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 235.

⁶⁵⁴ a.g.e. s. 499.

benzetildiği şey sıradan bir odun değil, *söz dinlemeyen, kuru, sert, üstelik üzerine elbise giydirilen adam kıyafetindeki kaba şey* olarak zemm edilmektedirler.

Diğer bir yandan bakılacak olursa, *خَشَب* kökü *kılıcı cilalamak* anlamına geldiği söylenmiştir. Nitekim odun anlamına gelen *حطب* kelimesi, daha işlenmemiş ağaçtan yakıt ihtiyacı için kesilmiş şeydir. *خَشَب* ise sonradan işlenip, cilalanıp, saykal verilerek, tıpkı marangozların, rende ile tahta yüzeyleri pürüzsüz, düzgün biçimli duruma getirdikleri tahtadır. İşte Cenâb-ı Hak âyette münafıkları sadece sırtı düz ve sanki cilalı bir şekilde olduğunu, ama bunlara rağmen kuru, sert ve üzerine elbise giydirilmiş birileri olduğunu açıklamaktadır. Bundan dolayı tabiri caizse, *حطب* yerine *خَشَب* lafzını kullanmaktadır. Bu bakımdan insanın sadece üzerinin, kıyafetinin güzel biçimde olması değil, iman dolu kalbinin önemli olduğu anlaşılmaktadır. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

2.16.2. Değerlendirme

Münâfikûn Sûresinde isim cinsinden olan iki *خَشَبٌ* ve *مُسَنَّدَةٌ* kelimeleri bir kere geçmektedir. Bunun dışında isim veya fiil cinsinden bir kez geçen kelime bulunmamaktadır.

2.17. Tahrîm Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki

2.17.1. “تَيِّبَاتٍ” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’in Tahrîm Sûresi 5. âyetinde bir kez⁶⁵⁵ geçmektedir.

عَلَىٰ رَبِّهِ إِنْ طَلَاقُكَ أَنْ يُبَدِّلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكَ مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ تَيِّبَاتٍ
وَأَبْكَارًا (٥)

“Eğer o sizi boşarsa, Rabbi ona, sizden daha hayırlı, müslüman, inanan, sebatla itaat eden, tövbe eden, ibadet eden, oruç tutan, **dul** ve bakire eşler verebilir.”⁶⁵⁶

⁶⁵⁵ *تَيِّبَاتٍ* için bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr Yay. (1945). s. 162.

⁶⁵⁶ *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Bu kelime gramer kurallarına göre kendisinden önce gelen *أَزْوَاجًا* lafzının sıfatı olup cemi müennes salim olduğundan dolayı kesre ile *mansûptur*. Bununla birlikte önceki müteaddit sıfatlara atıftır. Tekili *نَيْبٌ* şeklindedir.

Kamus ve sözlük kitapları bu kelimeyi genelde dul kadın olarak açıklamaktadır. *Eşini kaybeden kişi*,⁶⁵⁷ *evlilikte bulunmuş, cima görmüş kadın*,⁶⁵⁸ *bakire olmayan*,⁶⁵⁹ *kocası ile ayrılan, kişinin ona ve onun kişiye girmesi, ilişkide olması*,⁶⁶⁰ *geri geldi, döndü*,⁶⁶¹ *ثوب elbise, giymek* kelimelerinden gelmektedir.

c) Kelimenin Kur'ân'daki Eşanlamları

Kur'ân-ı Kerîm'de dul anlamının tam olarak eşanlamı bulunmamaktadır. Ancak eşi olmayan anlamında birkaç lafızlar geçmektedir. Bunlar: *أَبْكَارًا الْأَيَامَى*, *الْمُطَلَّقَاتُ* kelimeleridir. Arapça'da ise *أَرْمَلَةٌ* “dul” ve *عَازِبٌ* “bekâr” kelimeleri eşleşmektedir.⁶⁶²

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Kur'ân-ı Kerîm eşi olmayanlar için genel olarak *الْأَيَامَى* lafzını kullanmaktadır.⁶⁶³ Sonra eşi olmayanları üç sınıfa ayırarak, her biri için ayrı ayrı lafız beyan etmektedir. Bunlar: hiç evlenmeyenler yani, *أَبْكَارًا* eşi boşayanlar veya eşinden boşananlar⁶⁶⁴ *الْمُطَلَّقَاتُ* ve hiç evlenmeyen bekar değil, önce evlenmiş ve eşini kaybedenler için *نَيْبَاتٍ* kelimesi kullanılmaktadır.

Fahrüddîn er-Râzî bu kelime hakkındaki yaklaşımları konuya ışık tutar niteliktedir. Yaklaşımları kendisinden aktarmak istediğimiz Fahrüddîn er-Râzî konu ile ilgili şu görüşleri şöyle beyan etmektedir: “Cenâb-ı Hak, burada *dul* oluşu övgü sadedinde zikretmiştir. Hâlbuki dulluk, erkeklerin rağbetini azaltan özelliklerdendir. Biz

⁶⁵⁷ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Yarı Yay. (2015). s. 198.

⁶⁵⁸ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 186.

⁶⁵⁹ *el-Mu'cemü'l-Vasîl* Mektebetü eş-Şuruk ud Devliyye Yay. (2004). s. 102.

⁶⁶⁰ Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhîl*, Dımaşk: er-Risale Yay. (1998). s. 64.

⁶⁶¹ Ahmed Muhtar Ömer, *Mucem el Lügatul Arabiyye el Muasire*, Kahire: Alim-ul Kütüb Yay. (2008). 1. Cilt, s. 334.

⁶⁶² Araştırmanın “*الْأَيَامَى*” kelimesinin tetkiki bölümüne bkz.

⁶⁶³ bkz. s. 128.

⁶⁶⁴ Bakara, 2/228

diyoruz ki: Mal, güzellik yahut soy-sop yahut bu özelliklerin birlikte bulunmasından ötürü Hz. Peygamber (s.a.v) nezdinde, bazı dullar, bazı bakirelere nispetle daha iyi olmuş olabilirler. Durum böyle olunca, buradaki “dullar” ile bahsettiğimiz özellikle dullar kastedilmiş olabileceği için, “dul”luğun övgü sadedinde zikredilmesinde bir sakınca yoktur.”⁶⁶⁵ Allah Teâlâ daha sonra, onları tavsif ederek **نَّبِيَّاتٍ وَأَبْكَارًا** “dullar ve kızlar olmak üzere” buyurmuştur. Çünkü Hz. Peygamber’in (s.a.v) dünya-ahiret eşlerinin bir kısmı dul, bir kısmı bâkire iken onunla evlenmişlerdir. Dolayısıyla vakıya göre durum ifade edilmiştir. Burada, Hz. Peygamber’in (s.a.v) şehvet duygusuyla değil, aksine Allah rızasını gözeterek evlendiğine bir işaret vardır.⁶⁶⁶

Âyetteki **نَّبِيَّاتٍ** kelimesinin sırasına bakıldığında Allah (c.c) önce müslime, mümine, itaat eden, tövbe eden, ibadet eden, oruç tutan veya hicret eden gibi sıfatlardan zikreder. Ardından *dullar* sonra ise, bakireler lafzını kullanmaktadır.

Kelimenin **نَّبِيَّاتٍ** yerine eşanlam olan **الْأَرْمَلَةَ** lafzının kullanılmaması konusunda tabiri caizse şöyle denilebilir: **نَّبِيَّاتٍ** daha çok iyimser ve olumlu anlamlar taşımaktadır. Bu kökten gelen **مَثَابَةٌ** kelimesi *havuzun su toplanan orta yeri, sevap edilen yer, kuyu bileziği, ağzı, bir cemaatin dağıldıktan sonra her vakit toplandıkları yer* anlamlarını bildirirken, yine dul anlamında kullanılan **الْأَرْمَلَةَ** lafzı ise **رَمَل** kökünden suratlî koşmak, birini azığı tükenip muhtaç olmak, kana bulanmak, fakir, yağmuru ve hayrı az sene⁶⁶⁷ gibi olumsuz anlamlar ifade etmektedir.

Bundan dolayı Cenâb-ı Hak iyi anlam ifaden edenini **نَّبِيَّاتٍ** şeklinde tercih ederek bir kere zikretmiş olabilir. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

2.17.2. Değerlendirme

Tahrîm Sûresinde isim cinsinden olan **نَّبِيَّاتٍ** kelimesi bir kere geçmektedir. Bunun dışında isim veya fiil cinsinden bir kez geçen kelime bulunmamaktadır.

⁶⁶⁵ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 21. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 560.

⁶⁶⁶ a.g.e. s. 559.

⁶⁶⁷ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 655-666.

2.18. İnsân Sûresinde Bir Defa Geçen Kelimelerin Tetkiki

2.18.1. “زَمْهَرِيرًا” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’in İnsân Sûresi 13. âyetinde bir kez⁶⁶⁸ geçmektedir.

مُنكَبِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا (١٣)

“Orada koltuklar üzerine kurulmuş olarak bulunurlar. Orada ne güneş (yakıcı sıcak) görürler, ne de dondurucu soğuk.”⁶⁶⁹

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyette geçen زَمْهَرِيرًا kelimesi kendisinden önce gelen ve *mefulu bih* olan شَمْسًا kelimesine *matufter*.

Bu kelime için kamus ve sözlük kitaplarında birkaç farklı anlamlar verilmiştir. Bunlar: *gözleri şiddet veya öfkeden kızarmak, çok soğuk*,⁶⁷⁰ *şiddetli soğuk*, *ay*⁶⁷¹ *yüzü bürüştürmek, parlamak*⁶⁷² anlamlarında kullanılmaktadır.

c) Kelimenin Kur’ân’daki Eşanlamları

Kur’ân’da Kerîm’de bu kelimeye yakın olan بَرْدٍ, صَرٍّ lafızları mevcuttur.

d) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Araştırma konusu olan زَمْهَرِيرٍ kelimesi hakkında bunun bizzat meskenin kendisiyle ilgili olup, Cenâb-ı Hak bunu “Orada ne bir güneş, ne de bir zemheri görmeyerek...” ifadesiyle nitelemiştir. Bu ifade hakkında da şu iki izah şekli vardır:

a) Bu, “Bu meskenin, cennetin havası, sıcaklık ve soğukluk bakımından mutedildir” demektir.

⁶⁶⁸ زَمْهَرِيرًا için bkz. Muhammed Fuad Abdulkaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fikr Yay. (1945). s. 332.

⁶⁶⁹ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

⁶⁷⁰ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 710.

⁶⁷¹ Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Muhît*, Dımaşk: er-Risale Yay. (1998). s. 401.

⁶⁷² *el-Mu’cemü’l-Vasît* Mektebetu eş-Şuruk ud Devliyye Yay. (2004). s. 401.

b) Zemherîr, Tay lehçesine göre ay (kamer) anlamına gelir. Sa'leb bu şekilde rivâyet etmiş ve şu beyitleri irad etmiştir: “Karanlığı iyice bulanıp simsiyah kesilmiş olan o (kendisi boyunca yol kat etmiş olduğum) geceye yemin olsun. Bir gece ki, ay bile doğmamıştı. ”, diye zemherîr kelimesini kullanmıştır.

Buna göre âyetin manası, “Cennet pür aydınlık olup, onda, ne güneş ne de aya ihtiyaç duyulur. ” şeklinde olur.⁶⁷³

Yukarıdaki tefsirlere ve kelimenin lügat anlamlarına bakıldığında esas olarak iki anlam orta çıktığını görmek mümkündür. Bunlar: *aşırı soğuk* ve *ay* kelimeleridir. Şâyet *aşırı soğuk* anlamı ile yola çıkılırsa Cennette insanın dayanması zor olan ve ona eziyet verici olan soğuk bir ortamın bulunmaması anlaşılmaktadır. Burada *aşırı soğuk* olarak soğğun şiddetini vurgu verilmektedir, yoksa orta bir serinlik insana ferah vericidir. Nitekim Kur’ân’da Cenâb-ı Hak: قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ

“Biz: “Ey ateş! İbrahim’e karşı serin ve zararsız ol” dedik.”⁶⁷⁴ diyerek serinliği لَّا lafzı ile zikrederek onu faydalı olduğuna işaret etmektedir. Başka bir âyette ise, لَا (٢٤) يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا”⁶⁷⁵ “Orada ne serinlik ne de içilecek bir şey tatmazlar”⁶⁷⁵ diye yine serinliğin bir nimet olduğunu bildirmektedir. Eğer kelimeye *ay* anlamı verilirse, kendisinden önce gelen شَمْسًا kelimesi ile mütenasipliği göstermiş olabilir. Buradan anlaşılan ise Cennetin dünyadaki mahlukatlara ihtiyaç duymaksızın parlak olmasıdır. Yani, Cennet güneş ve aysız Cenâb-ı Hakk’ın bizim idrak edemediğimiz bir şekilde parlak olarak yaratılmış olmasıdır.

Bazı alimler ve dil bilimciler زَمْهَرِيرٍ kelimesinin Farsçadan muarrab yani sonradan Arapça’ya geçmiş olduğu kanıtındalar. Farsçada زَمْ *aşırı soğuk* ve هَرِيرٍ *olmak*⁶⁷⁶ anlamındadır. Günümüzde halen Farslar kış ayı için, soğğun bulunduğu mekan ve zaman anlamında (زمستان) *zemistan* demektedirler. En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

⁶⁷³ er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu’l-Gayb*, 29. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 342-343.

⁶⁷⁴ Enbiyâ, 21/69

⁶⁷⁵ Nebe, 78/24

⁶⁷⁶ es-Seyyid Eddi Şiir. *Muarreb Farsça Lafızlar*, Kahire: Dâru’l Arab Yay. (1988). s. 79.

2.18.2. “سَلْسَبِيلًا ve زَنْجَبِيلًا” Kelimesinin Tahlili

a) Kur’ân-ı Kerîm’deki Meâlî

Bu Kelime Kur’ân-ı Kerîm’in İnsân Sûresi 17. âyetinde bir kez⁶⁷⁷ geçmektedir.

وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا (١٧)

“Orada kendilerine, katkısı zencefil olan içeceklerle dolu bir kâseden içirilir.”⁶⁷⁸

Sûrenin 18. âyetinde de سَلْسَبِيلًا kelimesi bir kere geçmektedir.⁶⁷⁹

عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا (١٨)

“Orada bir pınar ki ona selsebil adı verilir.”⁶⁸⁰

b) Kelimenin Gramer Tahlili ve Anlamı

Âyette geçen زَنْجَبِيلًا kelimesi كَانِ nin haberidir ve ondan dolayı ve mansûptur. Bununla birlikte كَأْسًا lafzı için sıfat cümlesidir. سَلْسَبِيلًا kelimesi ise mefulu bih olup, عَيْنًا lafzının sıfatıdır.

زَنْجَبِيلًا kelimesi için kamus ve sözlük kitaplarında şarap, zencefil kökü,⁶⁸¹ baharat tipinden bir bitki⁶⁸² سَلْسَبِيلًا kelimesi için de tatlı ve içimli hoş içecek, şarap, Cennette bir pınar⁶⁸³ ince, hafif⁶⁸⁴ olarak geçmektedir.

c) Kelimenin Kullanımındaki Muhtemel Hikmetlere Bakış

Zencebil ile ilgili olarak şöyle mesela var: Araplar, içecekleri şeylere zencebil katarak içmeyi severler. Zencebil, içekte bir tür acı meydana getirir, boğazda

⁶⁷⁷ زَنْجَبِيلًا için bkz. Muhammed Fuad Abdalbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fıkr Yay. (1945). s. 332.

⁶⁷⁸ *Kur’ân-ı Kerim Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

⁶⁷⁹ سَلْسَبِيلًا için bkz. Muhammed Fuad Abdalbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Fıkr Yay. (1945). s. 354.

⁶⁸⁰ *Kur’ân-ı Kerim Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara: Yenigün Matbaacılık, (2011). 12. Baskı.

⁶⁸¹ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, İstanbul: Bahar Yay. (1982). s. 711.

⁶⁸² Ebû Mansûr İsmâîl es-Seâlibî, *Fıkhü’l-luga ve sırrü’l-‘Arabiyye*, Beyrut: Mektebetul-Asriyye Yay. (2000). 2. baskı, s. 340.

⁶⁸³ a.g.e. s. 771.

⁶⁸⁴ Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Muhîd*, Dımaşk: er-Risale Yay. (1998). s. 1016.

durma (tadını bir müddet hissetme) özelliğini kazandırır. Binâenaleyh böyle olunca, Allah Teâlâ cennetliklerin içeceğinin de böyle olduğunu bildirmiştir. Fakat bunun mutlaka ve son derece hoş bir şey olması gerekir. Çünkü İbn Abbas (r.a) şöyle demektedir: “Hak Teâlâ’nın Kur’ân’da, cennette olacağını bildirdiği şeylerin, dünyada sadece isimleri var” demiştir.

Selsebil ile ilgili olarak ise şöyle bir yorum vardır: İbn-ul Arabî, “Ben selsebil kelimesini ancak Kur’ân’da gördüm. Binâenaleyh bu kelimenin bir iştikakı (türediği bir kök) yoktur” demiştir. Ekseri alimler, “İçimi ve boğazdan geçişi kolay tatlı sular için Arapça’da, içecek hakkında selsel, selsâl ve selsebil sıfatları kullanılır. Şu halde, bu kelimenin terkibine bâ harfi ilave edilerek, kelime beş harfli oluvermiş. Delili ise, bu suyun son derece içimi kolay ve hoş oluşudur” demişlerdir. “Zeccac, Arapça’da, *selsebil*, son derece akıcı ve hoş olan şeylerin sıfatı olarak kullanılır. Dolayısıyla, âyette bu kelimenin yer alış hikmeti, o cennet içeceğinin, zencebîl tadında olup, kendisinde boğaza durma özelliğinin bulunmadığını belirtmektir. Çünkü boğazda durmanın zıddı, akıcı olmak - kolay yudumlanmadır.”⁶⁸⁵

Zencebil kelimesi için muarreb bir kelime olduğu da söylenilmektedir. Farsçadaki شنگیل kelimesi zarif, güzel anlamlarındadır.⁶⁸⁶ En doğrusunu bilen Allah Teâlâ’dır.

2.18.3. Değerlendirme

İnsân Sûresinde bir defa geçen kelimeler değerlendirilmesinde şunları özetlemek mümkündür: Bu sûrede isim cinsinden olup, bir defa geçen kelimeler sayısı beş adet olarak tespit edilmiştir. Bunlar: *زَمْهَرِيرًا*, *زَنْجَبِيلًا*, *سَلْسَبِيلًا*, *فَمَطْرِيرًا*, *أَمْشَاجٍ* kelimeleridir. Bu kelimelerin hepsi belli bir durum, hal veya sıfatı bildiren isimler. İnsân Sûresinde fiil cinsinden bir kere geçen kelime bulunmamaktadır.

⁶⁸⁵ er-Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 22. Cilt, İstanbul: Huzur Yayınevi Yay. (2002). s. 347.

⁶⁸⁶ es-Seyyid Eddi Şiir. *Muarreb Farsça Lafızlar*, Kahire: Dâru'l Arab Yay. (1988). s. 80.

KUR'ÂN'DA BİR KEZ GEÇEN KELİME VE KÖKLERİN ALFABETİK SIRALANMASI¹

	Kök	Kur'ân'daki Lafız	Anlamı	Sûre/Âyet
1*	ابب	أَبًا	Ot, mera	Abese, 31
2*	ابرق	أَبْرِيقَ	İbrikler	Vakıa, 18
3	ابق	أَبَقَ	Kaçtı	Saffat, 140
4*	ابل	أَبَابِلَ	Ebabil, sürü sürü	Fil, 3
5*	أثل	أَثَلٍ	İlgın ağacı, acı meyvalı ağaç	Sebe, 16
6*	أدد	إِدًّا	Pek kötü, felaketli	Meryem, 89
7*	ارم	إِرْمَ	İrem (ö.i)	Fecr, 7
8*	ازر	عَازِرَ	Azar (ö.i)	En'am, 74
9*	اسن	أَسِنٍ	Bozulan	Muhammed, 15
10*	اشر	أَشِرَّ	Küstah	Kamer, 25, 26
11	أقل	أَقْلَ	Battı, kayboldu	En'am, 76
12*	اليسن	إِلْ يَاسِينَ	İlyasin (ö.i)	Saffat, 130
13*	امت	أَمْتًا	Tümsek	Taha, 107
14*	انف	الْأَنْفَ	Burun	Maide, 45
15*	انف	عَإِنْفًا	Az önce, demin	Muhammed, 16
16*	انم	الْأَنْامَ	Canlılar, yaratıklar	Rahman, 10
17	أود	يَبُودُ	Ağır gelir	Bakara, 255
18*	اي	إِى	Evet	Yunus, 53

¹ (*) işaretli olanlar kelimelerin isim cinsindedir, işareti olmayanlar ise fiil cinsindedir.

19*	ايم	الْأَيَامِ	Bekarlar	Nur, 32
20*	بيل	بَابِل	Babil (ö.i)	Bakara, 102
21*	بار	بَيْر	Kuyu	Hac, 45
22*	بتر	الْأَبْتَرُ	Soyu kesik	Kevser, 3
23	بتك	يُبْتَكُنُ	Yaracaklar	Nisa, 119
24	بتل	تَبْتَلُنْ	Yönel, kendini ada	Muzzemmil, 8
25*	بثث	بَتَّ	Üzüntü, tasa	Yusuf, 86
26	بجس	أَنْبَجَسَتْ	Fışkırdı	A'raf, 160
27	بحث	يَبْحَثُ	Eşeliyor	Maide, 31
28*	بحر	بَحِيرَةٌ	Bahire (ö.i)	Maide, 103
29*	بدر	بِدَارًا	Aceleye getirerek	Nisa, 6
30*	بدر	بَدْرٍ	Bedir (ö.i)	Âl-i İmrân, 123
31*	بسق	بَاسِقَاتٍ	Yüksek	Kaf, 10
32	بسم	تَبَسَّمَ	Tebessüm etti	Neml, 19
33*	بصل	بِصَلٍ	Soğan	Bakara, 61
34	بطا	يُبْطِنُنْ	Yavaş davranır	Nisa, 72
35*	بعض	بِعُوضَةٍ	Sivrisinek	Bakara, 26
36*	بعل	بِعْلًا	Ba'l-put adı (ö.i)	Saffat, 125
37*	بغل	الْبِغَالُ	Katırlar	Nahl, 8
38*	بقع	الْبُقْعَةُ	Çalılık yer	Kasas, 30
39*	بقل	بَقْلٍ	Sebze	Bakara, 61
40*	بكك	بَكَّةً	Mekke (ö.i)	Âl-i İmrân, 96

41	بلع	ابْلَعِي	Çek, yut	Hud, 44
42	بهل	نَبِّهْهُنَّ	La'netle dua edelim	Âl-i İmrân, 61
43	بيد	تَبِيدَ	Yok olacak	Kehf, 35
44*	بيع	بِيعَ	Kiliseler	Hac, 40
45*	ترب	الْتَرَانِبِ	Kaburga kemikleri	Tarık, 7
46*	ترق	الْتَرَاقِي	Can boğaza gelmek	Kıyame, 26
47*	تعس	تَعَسَا	Yıkım	Muhammed, 8
48*	تفت	تَفَتَّ	Temizlenme	Hac, 29
49	تقن	أَتَقَّنَ	Mükemmel yaptı	Neml, 88
50	تلل	تَلَّ	Yatırdı	Saffat, 103
51*	تين	التَّيْنِ	İncir	Tin, 1
52	تیه	يَتَبَهُونَ	Gezinirler, dolaşacaklar	Maide, 26
53*	ثبي	ثُبَاتٍ	Birlikler	Nisa, 71
54	ثبط	ثَبَّطَ	Durdurdu	Tevbe, 46
55*	ثجج	ثَجَّاجَا	Şarıl şarıl	Nebe, 14
56*	ثرب	تَثْرِيْبٍ	Kınama	Yusuf, 92
57*	ثري	الْتَرَىٰ	Toprak	Taha, 6
58*	ثلل	ثَلَّةً	Bir topluluk	Vakıa, 13
59*	ثيب	ثِيْبَاتٍ	Dullar	Tahrim, 5
60*	جبت	الْجِبْتِ	Cibt (ö.i)	Nisa, 51
61*	جين	الْجَبِينِ	Alın, şakak	Saffat, 103
62*	جبه	جِبَاهُ	Alınlar	Tevbe, 35

63	جَنَّتْ	اجْتَنَّتْ	Söktü, çekti	İbrahim, 26
64*	جدد	جَدُّ	Şan	Cin, 3
65*	جدد	جُدُّ	Yollar, dereler	Fatır, 27
66*	جنو	جَنُوةٌ	Kor	Kasas, 29
67*	جرر	يَجْرِرُ	Çeker	A'raf, 150
68	جرع	يَتَجَرَّعُ	Yudumlar	İbrahim, 17
69*	جرف	جُرْفٍ	Uçurum	Tevbe, 109
70	جسس	تَجَسَّسُوا	Gizli hallerini araştırm	Hucurat, 12
71*	جفن	جِفَانٍ	Leğenler, çanaklar	Sebe, 13
72*	جلس	الْمَجَالِسِ	Meclisler	Mücadele, 11
73	جمع	يَجْمَعُونَ	Koşarlar	Tevbe, 57
74*	جمد	جَامِدَةٌ	Donmuş, sabit	Neml, 88
75*	جمع	الْجُمُعَةِ	Cuma	Cuma, 9
76*	جمم	جَمًّا	Pek çok	Fecr, 20
77	جوب	جَابُوا	Yonttular	Fecr, 9
78*	جود	الْجِيَادُ	Atlar (saf kan Arap atları)	Sad, 31
79*	جودي	الْجُودِيَّ	Cudi (ö.i)	Hud, 44
80*	جور	جَانِرٌ	Eğri	Nahl, 9
81	جوس	جَاسُوا	Girdi, araştırdı	İsra, 5
82*	جوف	جَوْفٍ	Göğüs, boşluk	Ahzab, 4
83*	جوو	جَوًّا	Boşluk	Nahl, 79
84*	جنب	جَبِدٍ	Boyun	Tebbet, 5

85*	حبك	الْحُبُكِ	Yollar, yörüngeler	Zariyat, 7
86*	حتم	حَتْمًا	Kesinleşmiş	Meryem, 71
87*	حثث	حَثِيثًا	Durmadan, çabucak	A'raf, 54
88*	حذب	حَدَبٍ	Tepe	Enbiya, 96
89*	حرد	حَرْدٍ	Engel, azim	Kalem, 25
90*	حرس	حَرَسًا	Bekçiler	Cin, 8
91	حرك	تَحْرِكُ	Hareket ettir	Kıyame, 16
92	حري	تَحْرَوُا	Aramışlar	Cin, 14
93*	حسم	حُسُومًا	Ardı ardına	Hakka, 7
94	ححصص	حَصَّصَ	Yerini buldu	Yusuf, 51
95	حصل	حُصِّلَ	Devşirildi	Adiyat, 10
96*	حفد	حَفْدَةً	Torunlar	Nahl, 72
97*	حقف	الْأَحْقَافِ	Kum tepeleri	Ahkaf, 21
98*	حلق	الْحَلْقُومِ	Boğaz	Vakıa, 83
99*	حمر	حُمْرٌ	Kırmızı	Fatır, 27
100*	حمي	حَامٍ	Ham (ö.i)	Maide, 103
101*	حند	حَنِيدٍ	Kızartılmış	Hud, 69
102	حنك	أَحْتَكِنَنَّ	Hakimiyetime alacağım	İsra, 62
103*	حنن	حَنَانًا	Kalp yumuşaklığı	Meryem, 13
104*	حنين	حُنَيْنٍ	Huneyn (ö.i)	Tevbe, 25
105*	حوب	حُوبًا	Bir günah	Nisa, 2
106	حور	يَحُورَ	Döner	İnşikak, 14

107*	حوز	مُتَحَيِّرًا	Katılan	Enfal, 16
108*	حوش	حَاشٍ	Haşa	Yusuf, 31
109*	حوي	أَحْوَى	Kara, toz rengi	A'la, 5
110*	حوي	الْحَوَايَا	Bağırsaklar	En'am, 146
111	حيد	تَحِيدُ	Kaçar	Kaf, 19
112*	حير	حَيْرَانَ	Şaşkın bir halde	En'am, 71
113	حيف	يَحِيفُ	Haksızlık eder	Nur, 50
114*	حيي	حَيَّةٌ	Kocaman bir yılan	Taha, 20
115*	خبأ	الْخَبَاءِ	Saklı, gizli	Neml, 25
116*	خبز	خُبْزًا	Ekmek	Yusuf, 36
117	خبط	يَتَخَبَّطُ	Çarpar	Bakara, 275
118	خبر	خَبِيثٌ	Dindi	İsra, 97
119*	ختر	خَتَّارٍ	Gaddarlar	Lokman, 32
120*	خدد	خَدَّ	Yanak, yüz	Lokman, 18
121*	خدد	الْأَخْدُودِ	Hendek	Büruc, 4
122*	خرطم	الْخُرْطُومِ	Burun	Kalem, 16
123*	خشب	خَشَبٍ	Odunlar	Münafikun, 4
124*	خضد	مُخْضُودٍ	Dikensiz	Vakıa, 28
125	خطط	تَخُطُّ	Yazıyorsun	Ankebut, 48
126	خلع	اخْلَعُ	Çıkar	Taha, 12
127*	خمت	خَمَطٍ	Buruk	Sebe, 16
128*	خنق	الْمُخْنِقَةُ	Boğulmuş	Maide, 3

129*	خيم	الْخِيَامِ	Çadırlar	Rahman, 72
130*	دثر	الْمُدْتَرُّ	Örtüsüne bürünen	Müddessir, 1
131	دحو	دَحَا	Yayıp yuvarlattı	Naziat, 30
132*	درهم	دِرَاهِمَ	Paralar	Yusuf, 20
133*	درر	دُرِّيَّ	İnci	Nur, 35
134*	دسر	دُسْرٍ	Çiviler	Kamer, 13
135*	دفا	دِفَاءً	Isınma	Nahl, 5
136*	دقق	دَافِقٍ	Atılan	Tarık, 6
137*	دلك	دُلُوكِ	Sarkma	İsra, 78
138*	دلو	دَلُو	Kova	Yusuf, 19
139	دمدم	دَمْدَمَ	Başlarına geçirdi	Şems, 14
140	دمغ	يَدْمَعُ	Beynini parçalar	Enbiya, 18
141*	دنر	دِينَارٍ	Bir dinar	Âl-i İmrân, 75
142*	دهق	دِهَاقًا	Dopdolu	Nebe, 34
143*	دهم	مُدْهَمَّتَانِ	Yemyeşil (ikil)	Rahman, 64
144*	دهي	أَذْهَى	Çok feci	Kamer, 46
145*	ذأم	مَذْغُومًا	Yerilmiş	A'raf, 18
146*	ذذبذب	مَذْذَبِّبِينَ	Yalpalayıp duranlar	Nisa, 143
147	ذخر	تَذْخِرُونَ	Biriktirirsiniz	Âl-i İmrân, 49
148*	ذعن	مُذْعِنِينَ	İtaat ederek	Nur, 49
149	ذكو	نَكَيْتُمْ	Kestiniz	Maide, 3
150	ذهل	تَذْهَلُ	Unutur	Hac, 2

151	ذود	تُدُونِ	Geride tutarlar	Kasas, 23
152	ذيع	أَدَاؤَا	Yayarlar	Nisa, 83
153	ربح	رَبِحَتْ	Kar etti	Bakara, 16
154	رتع	يُرْتَعُ	Gezsin	Yusuf, 12
155*	رتق	رَتَّقَا	Bitişik	Enbiya, 30
156*	رحق	رَحِيقٍ	Halis bir şarap	Mutaffifin, 25
157*	رخو	رُخَاءٌ	Tatlı, yumuşak	Sad, 36
158*	ردا	رِدْعَا	Yardımcı olarak	Kasas, 34
159*	ردم	رُدْمَا	Sağlam duvar	Kehf, 95
160*	رصص	مَرْصُوصٌ	Kenetlenmiş	Saf, 4
161*	رغم	مُرَاعَمَا	Gidecek, sığınma yeri	Nisa, 100
162*	رفد	الرَّفْدُ	Bağış	Hud, 99
163*	رفرف	رَفْرَفٍ	Yastıklar	Rahman, 76
164*	رقق	رَقِّ	İnce deri	Tur, 3
165*	ركد	رَوَاكِدًا	Hareketsiz	Şura, 33
166*	ركز	رِكْرَا	Cılız bir ses	Meryem, 98
167*	رح	رِمَاخٌ	Mızraklar	Maide, 94
168*	رمد	رَمَادٍ	Kül	İbrahim, 18
169*	رمز	رَمَزَا	İşaret	Âl-i İmrân, 41
170*	رمض	رَمَضَانَ	Ramazan (ö.i)	Bakara, 185
171*	رهو	رَهْوَا	Açık, sakın	Duhan, 24
172*	روع	الرَّوْعُ	Korku	Hud, 74

173*	روم	الرُّومُ	Rum (ö.i)	Rum, 2
174*	رود	رُودًا	Birazcık	Tarık, 17
175*	ريش	رِيشًا	Süs, güzellik	A'raf, 26
176*	ريع	رِيع	Tepe (yol üzeri)	Şuara, 128
177	رين	رَانَ	Paslandı	Mutaffifin, 14
178*	زين	الرَّبَائِيَّةُ	Zebaniler (ö.i)	Alak, 18
179*	زجاج	زُجَاجَةً	Cam	Nur, 35
180*	زحف	زَحْفًا	Toplu halde	Enfal, 15
181*	زربي	زَرَابِيٌّ	Halı	Gaşiye, 16
182*	زرق	زُرْقًا	Gök gözlü, kör	Taha, 102
183	زري	تَزْدِرِي	Hor gördü	Hud, 31
184	زفف	يَزْفُونَ	Koşar	Saffat, 94
185*	زمل	الْمُرْمَلُ	Örtüsüne bürünen	Müzzemmil, 1
186*	زمهر	زَمْهَرِيًّا	Dondurucu soğuk	İnsan, 13
187*	زنجibil	زَنْجَبِيلًا	Zencefil	İnsan, 17
188*	زنم	زَنْمِي	Soysuz	Kalem, 13
189*	زهدي	الرَّاهِدِينَ	İsteksizler	Yusuf, 20
190*	زهر	زَهْرَةً	Süs	Taha, 131
191*	سجن	سَجِينٍ	Siccin (ö.i)	Mutaffifin, 7, 8
192	سجو	سَجَى	Sakinleşti	Duha, 2
193*	سحل	السَّاحِلِ	Sahil	Taha, 3
194*	سدي	سُدَى	Başı boş	Kıyame, 36

195*	سرد	السَّرْدِ	Dokuma	Sebe, 11
196*	سردق	سُرَادِقُ	Çadır	Kehf, 29
197	سطح	سُطِحَتْ	Yayılp döşenmiş	Gaşiye, 20
198	سطو	يَسْطُونُ	Saldırırlar	Hac, 72
199*	سغب	مَسْغِبَةٌ	Açlık	Beled, 14
200	سفع	نَسْفَعًا	Yakalarız	Alak, 15
201*	سكب	مَسْكُوبٍ	Fışkıran	Vakıa, 31
202	سكت	سَكَّتَ	Dindi	A'raf, 154
203	سلب	يَسْلُبُ	Kapar	Hac, 73
204*	سلسبيل	سَلْسَبِيلًا	Selsebil	İnsan, 18
205	سلق	سَلَقُوا	İncittiler	Ahzab, 19
206*	سمد	سَامِدُونَ	Gaflet içindekiler	Necm, 61
207*	سمر	سَامِرًا	Geceleyin	Muminun, 67
208*	سمر	السَّامِرِيُّ	Samiri (ö.i)	Taha, 85
209*	سمك	سَمَكٌ	Tavan	Naziat, 28
210*	سمم	سَمٌّ	Delik	A'raf, 40
211*	سند	مُسَنَّدَةٌ	Dayatılmış	Münafikun, 4
212*	سنم	تَسْنِيمٍ	Tesnim (ö.i)	Mutaffifin, 27
213*	سنن	السَّنَّ	Diş	Maide, 45
214*	سنن	مَسْنُونٍ	Şekillenmiş, değişmiş	Hicr, 26
215	سنه	يَتَسَنَّهَ	Bozulur	Bakara, 259
216*	سنو	سَنًا	Parıltı	Nur, 43

217*	سهر	السَّاهِرَة	Uyanık	Naziat, 14
218*	سهل	سُهُول	Düzlükler	A'raf, 74
219	سهم	سَاهَمَ	Kur'a çekti	Saffat, 141
220*	سوح	سَاحَتِ	Yurtlar	Saffat, 177
221*	سوط	سَوَطٌ	Kırbaç	Fecr, 13
222*	سوع	سُوَاعَا	Suva' (ö.i)	Nuh, 23
223*	سيب	سَابِيَة	Saibe (ö.i)	Maide, 103
224*	شتو	الشَّتَاءِ	Kış	Kureys, 2
225*	شحم	شُحُومٌ	Yağlar	En'am, 146
226	شرد	شَرَّدَ	Dağıt	Enfal, 57
227*	شرر	شَرَرِ	Kıvılcımlar	Murselat, 32
228*	شرذم	شِرْذِمَةٌ	Topluluk	Şuara, 54
229*	شرط	أَشْرَاطُ	Belirtiler	Muhammed, 18
230*	شطا	شَاطِئِ	Kıyı	Kasas, 30
231*	شطر	شَطْرٌ	Taraf, yön	Bakara, 144, 150
232*	شعر	أَشْعَارِ	Saçlar, kıllar	Nahl, 80
233	شعل	اشْتَعَلَ	Tutuştı	Meryem, 4
234	شغف	شَغَفَ	Bağrını yaktı	Yusuf, 30
235*	شفع	أَشْفَعُ	Çift	Fecr, 3
236*	شفق	أَشْفَقِ	Şafak	İnşikak, 16
237*	شفه	شَفَتَيْنِ	İki dudak	Beled, 9
238*	شكس	مُتَشَاكِسُونَ	Birbiriyle çekişenler	Zümer, 29

239*	شكو	مِشْكَاةٌ	Kandil	Nur, 35
240	شمت	تُشْمِتُ	Güldür	A'raf, 150
241*	شمخ	شَامِخَاتٍ	Yüksekler	Mürselat, 27
242	شمز	اشْمَازَتْ	Ürktü	Zümer, 45
243*	شوب	شَوْبًا	Bir içki, karışım	Saffat, 67
244*	شوظ	شَوَاطُ	Yalın alev	Rahman, 35
245*	شوك	الشُّوْكَةُ	Kuvvet	Enfal, 7
246*	صحف	صِحَافٍ	Tepsiler	Zuhruf, 71
247*	صخ	الصَّخَّةُ	Sağır edici ses	Abese, 33
248*	صدد	صَدِيدٍ	İrinli	İbrahim, 16
249	صدي	تَصَدَّى	Yönelirsin	Abese, 6
250*	صدي	تَصْدِيَةٌ	El çırpma	Enfal, 35
251*	صرر	صَرَّةٌ	Çıglık	Zariyat, 29
252*	صرع	صَرَغَى	Serilmiş	Hakka, 7
253*	صرم	الصَّرِيمِ	Simsiyah, koparılmış	Kalem, 20
254	صعر	تُصَعَّرُ	Çevir	Lokman, 18
255*	صفا	أَلْصَفَا	Safa tepesi (ö.i)	Bakara, 158
256*	صفصف	صَفْصَفًا	Boş, dümdüz	Taha, 106
257*	صفو	صَفْوَانٍ	Kaya	Bakara, 264
258*	صفن	الصَّافِنَاتُ	Safın, görkemli	Sad, 31
259	صكك	صَكَّتْ	Vurdu	Zariyat, 29
260*	صلد	صَلْدًا	Düz, çıplak	Bakara, 264

261*	صمت	صَامِتُونَ	Susanlar	A'raf, 193
262*	صمد	الصَّمَدُ	Samed, Allah'ın ismi	İhlas, 2
263*	صنو	صِنْوَانٌ	Çatalli, dallanmış	Ra'd, 4
264	صهر	يُصْهَرُ	Eritiliyor	Hac, 20
265*	صمع	صَوَامِعُ	Manastırlar	Hac, 40
266*	صوع	صُوعٌ	Su taşı	Yusuf, 72
267*	صوف	أَصْوَابُ	Yünler	Nahl, 80
268*	صيص	صَيَاصِي	Kaleler	Ahzab, 26
269*	صيف	الصَّيْفِ	Yaz	Kureyş, 2
270*	ضان	الضَّانُ	Koyun	En'am, 143
271*	ضبح	ضَبْحًا	Soluk soluğa	Adiyat, 1
272*	ضدد	ضِدًّا	Zıd	Meryem, 82
273*	ضرع	ضَرِيعٌ	Kuru diken	Gaşiye, 6
274*	ضفدع	الضَّفَادِعُ	Kurbağalar	A'raf, 133
275*	ضمر	ضَامِرٌ	Yorgun deve	Hac, 27
276*	ضنك	ضَنْكًا	Dar	Taha, 124
277*	ضنن	ضَنِينٌ	Cimri, gizleyen	Tekvir, 24
278	ضها	يُضَاهِنُونَ	Benzetiyorlar	Tevbe, 30
279*	ضير	ضَيْرٌ	Zarar	Şuara, 50
280*	ضيز	ضَيْرِيٌّ	İnsafsızca	Necm, 22
281	طحو	طَحًا	Yuvarlayıp döşedi	Şems, 6
282	طرح	اطْرَحُو	Bırakın	Yusuf, 9

283*	طفف	الْمُطَفِّفِينَ	Ölçü ve tartıda hile yapanlar	Mutaffifin, 1
284*	طلح	طَلْحٍ	Muz ağaçları	Vakıa, 29
285*	طلل	طَلَّ	Hafif yağmur, çisenti	Bakara, 265
286*	طمم	الطَّامَّةُ	Her şeyi bastıran felaket	Naziat, 34
287*	طود	الطُّودِ	Dağ	Şuara, 63
288*	طور	أَطْوَارًا	Aşamalar, evreler	Nuh, 14
289*	ظعن	ظَعْنٍ	Göç etmek	Nahl, 80
290*	ظفرٍ	ظُفْرٍ	Tırnaklar	En`am, 146
291	عبا	يُعْبَأُ	Değer verir	Furkan, 77
292*	عبر	عَبْرِيَّ	Döşek, halı	Rahman, 76
293*	عتد	عَتِيدٌ	Hazır bulunan	Kaf, 18
294	عتل	اِغْتَلَوْا	Sürtükleyin	Duhan, 47
295*	عتل	عُتِّلٌ	Zorba, kaba	Kalem, 13
296*	عدس	عَدَسٍ	Mercimek	Bakara, 61
297*	عرب	عُرَبًا	Seven, tutkun	Vakıa, 37
298*	عرجن	الْعُرْجُونَ	Hurma sapı	Yasin, 39
299*	عرم	الْعَرِمِ	Arim (ö.i)	Sebe, 16
300*	عرو	اِعْتَرَا	Çarptı	Hud, 54
301*	عزير	عُزَيْرٌ	Uzeyr (ö.i)	Tevbe, 30
302*	عزي	الْأُزْرَى	Uzza (ö.i)	Necm, 19
303*	عزن	عَزِينَ	Ayrı ayrı gruplar	Mearic, 37
304	عسعن	عَسَعَسَ	Sırtını döndü	Tekvir, 17

305*	عسل	عَسَلٍ	Bal	Muhammed, 15
306*	عضو	عَضِيْبٌ	Parça parça	Hicr, 91
307	عشو	يَعْشُو	Yüz çevirir	Zuhruf, 36
308*	عطف	عِطْفٍ	Boyun	Hac, 9
309*	عفر	عَفْرِيتٌ	İfrit (ö.i)	Neml, 39
310*	عمق	عَمِيْقٍ	Uzak	Hac, 27
311	عنو	عَنْتٍ	Boyun eğmiştir	Taha, 111
312*	عنكب	الْعَنْكَبُوْتِ	Örümcek	Ankebut, 41
313*	عوق	الْمُعْوِقِيْنَ	Alıkoyanlar	Ahzab, 18
314	عول	تَعْوَلُوْا	Haksızlık etmeniz	Nisa, 3
315*	عون	عَوَانٌ	Orta yaşlı	Bakara, 68
316	عييب	أَعْيِبٌ	Kusurlu yaparım	Kehf, 79
317*	غين	التَّغَابُنِ	Aldanma	Tegabun, 9
318	غدر	يُعَادِرُ	Ayırır, dışarıda bırakır	Kehf, 47, 49
319*	غدق	عَدَقًا	Bol	Cin, 16
320*	غزل	عَزْلٌ	İplik	Nahl, 92
321*	غزو	عَزَى	Savaşa çıkanlar	Âl-i İmrân, 156
322*	غصب	عُصْبًا	Zorla	Kehf, 79
323*	غصص	عُصَّةٍ	Boğazı tırmalayan	Müzzemmil, 13
324	غطش	أَغْطَشَ	Örtüp kararttı	Naziat, 29
325	غلق	غَلَقَتْ	Kilitledi	Yusuf, 23
326	غمز	يَتَغَامَزُونَ	Birbirlerine kaş göz ederlerdi	Mutaffifin, 30

327	غمض	تُغْمِضُوا	Gözünüzü yumarsınız	Bakara, 267
328*	غول	عَوْلٌ	Sersemletme	Saffat, 47
329	فتا	تَفْتَأُ	Sen hala (misin)	Yusuf, 85
330	فتق	فَتَقْنَا	Ayırdık	Enbiya, 30
331*	فخر	الْفَخْرِ	Kuru çamur	Rahman, 14
332*	فجو	فُجُوةٍ	Bir dehliz, geniş yer	Kehf, 17
333*	فرث	فُرْثٌ	Fışkı	Nahl, 66
334*	فرع	فُرْعٌ	Dallar	İbrahim, 24
335*	فره	فَارِهِينَ	Ustalıkla	Şuara, 149
336	فسح	يَفْسِحُ	Genişlik verir	Mücadele, 11
337*	فسر	تَفْسِيرًا	Açıklama	Furkan, 33
338*	فصح	أَفْصَحُ	Daha fasih, güzel konuşan	Kasas, 34
339*	فصم	انْفِصَامٌ	Kopan	Bakara, 256
340	فضح	تَفْضُحُونَ	Mahcup ediniz	Hicr, 68
341*	فظط	فَطَّأُ	Kaba	Âl-i İmrân, 159
342*	فقع	فَاقِعٌ	Parlak	Bakara, 69
343*	فلن	فُلَانًا	Falanı	Furkan, 28
344	فند	تَفْنِدُونَ	Bunak dersiniz	Yusuf, 94
345*	فنن	أَفْنَانٍ	Çeşitli ağaçlar, dallar	Rahman, 48
346*	فني	فَانٍ	Yok olacak, fani	Rahman, 26
347	فههم	فَهَمْنَا	Bellettik	Enbiya, 79
348	فروض	أَفْوِضُ	Bırakıyorum, havale ediyorum	Mümin, 44

349	فوق	أَفَاقَ	Ayıldı	A'raf, 143
350*	فوم	فُوم	Sarımsak	Bakara, 61
351*	فیل	الْفَيْلِ	Fil	Fil, 1
352*	قبح	الْمَقْبُوحِينَ	İğrenilenler	Kasas, 42
353*	قتا	قَتَاءَ	Acur	Bakara, 61
354*	قدح	قَدْحًا	Çarparak	Adiyat, 2
355*	قدر	قُدُورٍ	Kazanlar	Sebe, 13
356*	قرش	قُرَيْشٍ	Kureyş (ö.i)	Kureyş, 1
357*	قرطس	قِرْطَاسٍ	Kağıt	En'am, 7
358*	قسر	قَسْوَرَةَ	Aslan	Müddessir, 51
359*	قسس	قَسِيسِينَ	Keşişler, papazlar	Maide, 82
360	قتشعر	تَقَشَّعِرُ	Ürperir	Zümer, 23
361*	قصف	قَاصِفًا	Fırtına	İsra, 69
362*	قصم	قَصَمْنَا	Kırıp geçirdik	Enbiya, 11
363*	قضب	قَضْبًا	Yonca, otlak	Abese, 28
364	قضض	يُنْقَضُ	Yıkıldı	Kehf, 77
365*	قطط	قَطَّ	Pay	Sad, 16
366*	قطمر	قَطْمِيرٍ	Bir çekirdek zarı	Fatır, 13
367*	قعر	مَنْقَعِرٍ	Köklerinden sökülmiş	Kamer, 20
368*	قفل	أَقْفَالٍ	Kilitler	Muhammed, 24
369	قلع	أَقْلَعِي	Tut	Hud, 44
370*	قمح	مُقْمَحُونَ	Başı yukarı kaldırılmış olanlar	Yasin, 8

371*	قمطر	قَمَطْرِيْرًا	Çetin, zor	İnsan, 10
372*	قمع	مَقَامِعُ	Kamçılar	Hac, 21
373*	قمل	الْقَمَلُ	Kıvımlı, bit (haşerat)	A'raf, 133
374*	قنو	قِنْوَانٌ	Sarkan, salkım	En'am, 99
375	قني	أَقْنَى	Bol verdi	Necm, 48
376*	قوب	قَابٌ	Uzunluğu kadar, aralık	Necm, 9
377*	قوس	قَوْسَيْنِ	İki yay	Necm, 9
378	ككب	كُيْبُوا	Tepe taklak atıldılar	Şuara, 94
379*	كد	كَدِيْدٌ	Zorluk	Beled, 4
380*	كثب	كَثِيْبًا	Kum yığınları	Müzzemmil, 14
381*	كثر	الْكُوْثَرُ	Kevser (ö.i)	Kevser, 1
382*	كدح	كَدْحًا	Gayret, çaba	İnşikak, 6
383	كدر	انْكَدَرَتْ	Kararıp döküldü	Tekvir, 2
384	كدي	أَكْدَى	Cimrilik yaptı	Necm, 34
385*	كسد	كَسَادٌ	Düşme, azalma	Tevbe, 24
386	كشط	كُشِطَتْ	Sıyrılıp açıldı	Tekvir, 11
387*	كفا	كُفُوًا	Dengi	İhlas, 4
388*	كفت	كِفَاتًا	Toplanma yeri	Mürselat, 25
389	كلا	يَكْلُوْ	Korur	Enbiya, 42
390*	كلح	كَالْحَوْنِ	Dişleri açıkta kalanlar, sırıtanlar	Müminun, 104
391*	كند	كُنُوْدٌ	Çok nankördür	Adiyat, 6
392*	كنس	الْكُنْسِ	Dönüp saklananlar	Tekvir, 16

393*	كهف	الْكَهْفِ	Kehf, mağara	Kehf, 9
394	كوي	تُكْوِي	Dağlanır	Tevbe, 35
395*	لحف	إِلْحَافًا	Israrla	Bakara, 273
396*	لحن	نُحْنِ	Üslup	Muhammed, 30
397*	لحي	لِحْيَةٍ	Sakal	Taha, 94
398*	لزب	لَزِبِ	Yapışkan	Saffat, 11
399*	لات	اللَّاتِ	Lat (ö.i)	Necm, 19
400	لظي	تَلْظِي	Alev saçan	Leyl, 14
401	لفح	تَلْفُحِ	Yalar	Müminun, 104
402	لفظ	يَلْفِظُ	Söyler	Kaf, 18
403*	لقب	الْأَلْقَابِ	Lakaplar	Hucurat, 11
404*	لقح	لَوَاقِحِ	Aşıluyıcılar, döllandiriciler	Hicr, 22
405	لقم	التَّقَمِ	Yuttu	Saffat, 142
406*	لقمان	لُقْمَانَ	Lokman (ö.i)	Lokman, 12
407	لهث	يَلْهَثُ	Dilini sarkıtıp solur	A'raf, 176
408	لهم	أَلْهَمِ	İlham etti	Şems, 8
409*	لوذ	لِوَادًا	Birbirinin arkasına gizlenerek	Nur, 63
410*	مجس	الْمَجُوسِ	Mecûsiler (ö.i)	Hac, 17
411*	محل	الْمَحَالِ	Tuzak, ceza	Ra'd, 13
412*	مخض	الْمَخَاضِ	Doğum sancısı	Meryem, 23
413*	ماروت	مَارُوتَ	Marut (ö.i)	Bakara, 102
414*	مرج	مَرِيحِ	Çalkantılı	Kaf, 5

415*	مرج	مَارِجٍ	Dumanı olmayan alev	Rahman, 15
416*	مرج	الْمَرْجَانُ	Mercan	Rahman, 58
417*	مرر	مِرَّةٍ	Üstün yetenek	Necm, 6
418*	مرو	الْمَرْوَةَ	Merve (ö.i)	Bakara, 158
419*	مزن	الْمُزْنِ	Bulut	Vakıa, 69
420	مسخ	مَسَخْنَا	Değiştirip dondurduk	Yasin, 67
421*	مسد	مَسِدٍ	Hurma lifi	Tebbet, 5
422	مسو	تُمْسُونَ	Akşama girdiğiniz	Rum, 17
423*	مشج	أَمْشَاجٍ	Karışık	İnsan, 2
424	مطو	يَتَمَطَّى	Böbürlenir	Kıyame, 33
425*	معز	الْمَعَزِ	Keçi	En'am, 143
426*	معن	الْمَاعُونَ	Küçük yardımlar	Maun, 7
427*	معي	أَمْعَاءٍ	Bağırsaklar	Muhammed, 15
428*	مك	مَكَّةَ	Mekke (ö.i)	Fetih, 24
429*	ميكال	مِيكَالٍ	Mikail (ö.i)	Bakara, 98
430*	مكو	مُكَاءٍ	Islık çalma	Enfal, 35
431*	منن	الْمُنُونِ	Zaman	Tur, 30
432*	مهما	مَهْمَا	Ne kadar	A'raf, 132
433	مير	نَمِيرُ	Yiyecek getiririz	Yusuf, 65
434	نيز	تَنَابُرُوا	Çağırınız	Hucurat, 11
435	نبط	يَسْتَنْبِطُونَ	İşin içyüzünü araştırırlar	Nisa, 83
436	نتق	نَتَقْنَا	Kaldırmıştık	A'raf, 171

437*	نجد	النَّجْدَيْنِ	İki ana yol	Beled, 10
438*	نجس	نَجَسٌ	Pislik	Tevbe, 28
439*	نحب	نُحْبُ	Adak	Ahzab, 23
440	نحر	أَنْحَرُ	Kurban kes	Kevser, 2
441*	نحل	النَّحْلِ	Bal arısı	Nahl, 68
442*	نحل	نَحْلَةٌ	Bir hak, hediye	Nisa, 4
443*	نخر	نَخْرَةٌ	Çürümüş	Naziat, 11
444*	نسا	مِنْسَاتُهُ	Değnek	Sebe, 14
445*	نسر	نَسْرًا	Nesir (ö.i)	Nuh, 23
446	نضج	نَضِجَتْ	Piştı	Nisa, 56
447*	نضخ	نَضَاخَتَانِ	Fışkıran	Rahman, 66
448*	نشط	نَشْطًا	Usulca, kolayca	Naziat, 2
449*	نطح	النَّطِيحَةَ	Boynuzlanmış	Maide, 3
450*	نعج	نَعْجَةٌ	Koyun	Sad, 23
451	نعق	يَنْعُقُ	Haykırır	Bakara, 171
452*	نعل	نَعْلِي	İki pabuç	Taha, 12
453	نغض	يُنْغِضُونَ	Alaylı sallayacaklar	İsra, 51
454*	نفث	النَّفَّاتَاتِ	Üfleyenler	Felak, 4
455*	نفع	نَفْعَةٌ	Bir esinti	Enbiya, 46
456	نفي	يُنْفُوا	Sürülürler	Maide, 33
457*	نقع	نَقَعًا	Toz	Adiyat, 4
458*	نكب	نَاكِبُونَ	Sapanlar	Muminun, 74

459*	نكب	مَنَاقِبِ	Üzeri	Mülk, 15
460*	نكد	نَكِدًا	Yararsız bitki	A'raf, 58
461*	نمرق	نَمَارِقُ	Yastıklar	Gaşiye, 15
462*	نمل	الْأَنَامِلُ	Parmak uçları	Âl-i İmrân, 119
463*	نمم	نَمِيمٍ	Söz taşıyan	Kalem, 11
464*	نهج	مِنْهَاجًا	Bir yol	Maide, 48
465	نوأ	تَنَوُّءٌ	Ağır gelir	Kasas, 76
466*	نوش	التَّائِشُنُ	Elde etme	Sebe, 52
467*	نوص	مَنَاصِ	Kurtuluş	Sad, 3
468*	نون	النُّونِ	Zün Nun (ö.i)	Enbiya, 87
469*	نوي	النَّوَى	Çekirdek	En'am, 95
470*	هاوم	هَآؤُمٌ	Alın	Hakka, 19
471	هجد	تَهَجَّدُ	Teheccüde kalk	İsra, 79
472	هجع	يَهْجَعُونَ	Uyuyorlar	Zariyat, 17
473*	هدد	هَدَّأَ	Yıkılma, parçalanma	Meryem, 90
474	هدم	هَدَمَتْ	Yıkılırdı	Hac, 40
475*	هدهد	الْهُدْهُدَ	Hüdhüd	Neml, 20
476*	هرب	هَرَبًا	Kaçmak	Cin, 12
477*	هاروت	هَارُوتَ	Harut (ö.i)	Bakara, 102
478*	هزل	الْهَزْلِ	Şaka	Tarik, 14
479	هشش	أَهْشَشُ	Yaprak silkeliyorum	Taha, 18
480*	هلع	هَلُوعًا	Hırslı, huysuz	Mearic, 19

481*	همد	هَامِدَةٌ	Kurumuş	Hac, 5
482*	همس	هَمْسًا	Fısıltı	Taha, 108
483*	همر	مُنْهَمِرٍ	Boşalan	Kamer, 11
484*	هور	هَارٍ	Çökecek	Tevbe, 109
485*	هوي	هَآوِيَةٌ	Haviye, uçurum (ö.i)	Karia, 9
486	هيت	هَيْتٌ	Haydi gelsene	Yusuf, 23
487*	هيل	مَهِيلاً	Dağılan	Müzzemmil, 14
488*	هيهات	هَيْهَاتٌ	Heyhat, ne kadar uzak	Muminun, 36
489*	وَأد	الْمَوْعُودَةُ	Diri diri gömülen kız	Tekvir Sûresi 8
490*	وَأل	مَوْنِيلاً	Sığınak, kaçış	Kehf, 58
491*	وبر	أَوْيَارٍ	Yapaklar	Nahl, 80
492*	وتر	تَثْرَىٰ	Ardı ardına	Muminun, 44
493*	وتر	الْوَتْرُ	Tek	Fecr, 3
494*	وتن	الْوَتِينَ	Can damarı	Hakka, 46
495	وجب	وَجِبَتْ	Düştü	Hac, 36
496*	وحش	الْوُحُوشُ	Vahşi hayvanlar	Tekvir, 5
497*	ودد	وَدًّا	Vedd (ö.i)	Nuh, 23
498*	ورق	وَرَقٍ	Gümüş (para)	Kehf, 19
499	وسق	وَسَقًا	Topladı	İnşikak, 17
500*	وسن	سِنَةً	Bir uyuklama	Bakara, 255
501*	وشي	شِيَةً	Alaca	Bakara, 71
502*	وصد	الْوَصِيدِ	Giriş	Kehf, 18

503*	وضن	مُضَوَّنَةٌ	Süslenmiş	Vakıa, 15
504*	وطن	مَوَاطِنٌ	Yerler	Tevbe, 25
505*	وفد	وَفْدًا	Misafir, heyet	Meryem, 85
506*	وفر	مَوْفُورًا	Mükemmel	İsra, 63
507	وقب	وَقَبٌ	Karanlığı çöktü	Felak, 3
508*	وقذ	الْمَوْفُودَةُ	Vurulmuş	Maide, 3
509*	وكد	تَوْكِيدٌ	Pekiştirmek	Nahl, 91
510	وكر	وَكَّرَ	Bir yumruk indirdi	Kasas, 15
511	وني	تَنِيًا	Gevşeklik edersiniz	Taha, 42
512*	وهج	وَهَّاجًا	Parlayan	Nebe, 13
513*	وهي	وَاهِيَةً	Zayıf	Hakka, 16
514*	يثرب	يَثْرِبُ	Yesrib, Medine (ö.i)	Ahzab, 13
515*	يعوق	يَعُوقُ	Ye'uk (ö.i)	Nuh, 23
516*	يعوث	يَعُوثُ	Yeğus (ö.i)	Nuh, 23
517*	ياقوت	الْيَاقُوتُ	Yakut	Rahman, 58
518*	يقطين	يَقْطِينٌ	Kabak cinsinden bir ağaç	Saffat, 146
519*	يقظ	أَيْقَاطًا	Uyanıklar	Kehf, 18
520*	ينع	يَنْعُ	Olgunlaşma	En'am-99

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm'de bir kez geçen kelime ve köklerin tespiti yapılırken toplam 520 adet kelimenin bir kez kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunlardan 393 adedi isim cinsinden, kalan 127 adeti ise fillerden oluşmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de bir kez geçen kelimelerin 344 adedi Mekkî sûrelerden, 176 adedi ise Medenî sûrelerden oluşmaktadır.

İsim kategorisinden yer alan ancak isim-fiil veya harflerden oluşan kelimeler sayısı altı adettir. ²إِى, ³حَاشَ, ⁴مَهُمَا, ⁵هَؤُم, ⁶هَيْتَ, ⁷هَيْهَاتَ, Kur'ân-ı Kerîm'de bir kez geçen kelime ve köklerin tespitinde özel isimlere de rast gelinmektedir. Tek kez geçen özel isimlerin sayısı ise 42 adetten oluşmaktadır.⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de daha çok, aşağıda verilen konularda kelimeler bir kere zikredilmiştir:

- a) Hüküm âyetlerinde,
- b) Bir olayı nitelendirirken,
- c) Özel isimlerde,
- d) Nesnelere verilen isimlerde,
- e) İnsan uzuvlarında,
- f) Gün ve ay isimlerinde,
- g) Zemmetme, kötöleme durumlarda,
- h) Sami dil grubuna mensup olan dillerde, özellikle İbranice'den geçen kelimelerde,
- i) Eşanlamı olması ile birlikte kullanılan kelimenin daha uygun görüldüğü hallerde,
- j) Muerreb, kelime kalıplarına uyarlanarak Arapça'ya girmiş olan yabancı kökenli kelimelerde,
- k) Müminlere özel sıfatlarda,
- l) Münafık ve kâfirlere özel sıfatlarda,
- m) Cihatla ilgili âyetlerde,

² Yunus, 10/53

³ Yusuf, 12/31

⁴ A'raf, 7/132

⁵ Hakka, 69/19

⁶ Yusuf, 12/3

⁷ Muminun, 23/36

⁸ Özel isimler için parantez içinde (ö.i) olarak verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

- ABDULMECİT ABDUBARİ, (2005), *er-Rivâyetut Tefsiriyye fi Fethul Bari*, Riyad: es-Salam el-Hayr Vakfı. Yay.
- AGARON ŞTEYMAN, (2019), *İbranice Tevrat Okuyanlar için Sözlük*, İsrail-Aşdod: Şabat Şalom İnternet Yay. Erişim Tarihi: 05/03/2020.
- AHMED MUHTAR ÖMER, (2008), *Mucem el Lügatul Arabiyye el Muasire*, Kahire: Alim-ul Kütüb. Yay.
- B. PODOLSKİY (1992), *İbranice-Rusça-sözlük*, Maskilon, Rolnik Yay.
- CÜBRAN MESUD, (1992), *Er-Raid Mucem Lugavi Asri*, Beyrut: Darul Ulumi Lilmalayin. Yay.
- DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI, (2011), *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, (hız. Doç. Dr. Halil Altuntaş, Dr. Muzaffer Şahin), Ankara: Yenigün Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. 12. Baskı. ISBN: 978-975-19-3243-3.
- EBİL FİDA İSMAİL bin OMER bin KESİR el-DİMEŞKİ, (1997), *Tefsirul Kur'ânîl Azim*, Riyad: Dar-ut Tayba. Yay.
- EBÛ MANSÛR İSMÂÎL es-SEÂLİBÎ, (2000), *Fıkhü'l-luğa ve sırrü'l-'Arabiyye*, Beyrut: Mektebetul-Asriyye. Yay. 2. baskı.
- EBU SAİD NASİRÜDDİN ABDULLAH b. ÖMER b. MUHAMMED el-BEYDAVÎ, (1418H), *Tefsirü'l-Beydavi*, Beyrut: Dar-u İhyai't-Turas el-Arabi. Yay.
- EBÛ'L-HASAN ALİ b. AHMED b. MUHAMMED el-VÂHİDÎ, (H. 1430), *Et Tefsirül Basit*, Riyad: Silsile er-Resail el-Camiye. Yay.
- EKATERİNA BUROVA, (2001), *Rusça-İbranice sözlük*, Moskova: Olympiya Press Yay. 2001.
- el-'ASKALÂNÎ, İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî fi Sahihi'l-Buhârî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1960.
- el-BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmi'u's-Sahîh el-Muhtasar*, (thk.: Mustafâ ed-Dîb el-Buğâ), Dâr İbni Kesîr, Beyrut 1987.

el-KURTUBÎ, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûs b. Muhammed, *el-Hidâye ilâ Bulûği'n-Nihâye fî Me'ânî'l-Kur'âni ve Tefsîrihi*, (thk.: Mecmû'atu Resâil Câmi'iyeye), 2008.

ELMALILI M. HAMDÎ YAZIR, *Güncel Türkçe ile sadeleştirilmiş Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, İstanbul: Mekkî Yayıncılık. ISBN: 978-6058-797826.

el-MU'CEMÛ'L-VASÎT (2004), Mektebetu eş-Şuruk ud Devliyye. Yay.

Es-SEYYİD EDDÎ ŞİİR. (1988), *Muarreb Farsça Lafızlar*, Kahire: Dar-ul Arab Yay.

et-TİRMİZÎ, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ, *Sunenu't-Tirmizî*, (thk.: Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf), Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1998.

ez-ZEMAHŞERÎ, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. 'Amr b. Ahmed, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğavâmidî't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, (thk.: Abdurrezzâk el-Mehdî), Dâr İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût tsz.

ez-ZEYYÂT, İbrâhîm Mustafa Ahmed, en-Neccâr, Hâmid Abdulkâdir Muhammed, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, (thk.: Mecma'u'l-Luğati'l-'Arabîyye), Dâru'd-Da'va, Kahire tsz.

FAHRUDDÎN er-RÂZÎ, (2002), *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, (terc. Prof. Dr. Suat Yıldırım, Prof. Dr. Lütfullah Cebeci, Prof. Dr. Sadık Kılıç, Ö. Gör. C. Sadık Doğru), İstanbul: Huzur Yayınevi. Yay.

İBN CERÎR et-TABERÎ, (2008), *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Kahire: Dar-ul İbnul Cevzi. Yay.

İBN MANZÛR (1968), *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: Dar Sadir. Yay.

İSMAİL b. AMR el-MAKRÎ, (1943), *Kitab-ul Lügat fil-Kur'ân* (İbni Abbas'a isnadla) thk.: Salahaddin el-Müncid, Matbuat-ur Risale, Kahire, 1946.

MAHMUD b. EBÎ'L-HASAN b. EL-HÜSEYİN en-NİSABURÎ, (1995), *İcazü'l-Beyan an Meani'l-Kur'ân*, Beyrut: Dar-ul Garbul İslami. Yay.

MARK HARAHA, (1995/5755), *İbranice-Rusça genel sözlük*, İsrail-Aşkelon: Akhaz. Yay.

MEHMET KANAR, (2015), *Farsça Türkçe Sözlük*, İstanbul: Say Yay. 4. Baskı.

- MEKKÎ b. EBÛ TÂLİB, (1974), *Müşkilü İ'râbi'l-Kur'ân*, (thk. Yâsîn Muhammed es-Sevvâs) Dimaşk: Dar-ul Memun Lit Turas.
- MEVLÛT SARI, (1982), *El-Mevarid*, İstanbul: Bahar. Yay.
- MUHAMMED ALİ es-SABUNÎ, (1971), *Safvetü't Tefasir*, Beyrut: Darul Kur'ân-ul Kerîm. Yay.
- MUHAMMED FUAD ABDULBAKÎ, (1945), *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Darul Fikr. Yay.
- MUHAMMED TÂHİR İBN ÂŞÛR, (1984), *et-Tahrîr ve't-tenvîr mine't-tefsîr*, Tunus: ed-dar Tunusiyye. Yay,
- MUHYİDDİN DERVİŞ, (1992), *İrabül Kur'ânîl Kerîm ve Beyanuhu*, Beyrut: Darul İbn Kesir. Yay, 113/6318.
- NİZÂMEDDİN en-NÎSÂBÛRÎ, (1996), *Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân*, Beyrut: Darul Kütübil İlmîyye. Yay.
- RÂGİB el-İSFAHÂNÎ, (2015), *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü* (çevir. Abdulkaki Güneş, Mehmet Yolcu), İstanbul: Yarın yayınları. ISBN:978-605-9931-07-6. S-683.
- SEYYİD KUTUB, (1986), *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, (çevir. M. Emin Saraç, Bekir Karlığa, İ. Hakkı Şengüler) İstanbul: Hikmet Yayınları.
- VEHBE ez-ZÛHAYLÎ, (2003), *Tefsir'ül Münir*, Dimeşk: Darul Fikir. Yay.
- ZEMAŞERÎ, (1998) *Esâsü'l-Belâga*, Beyrut: Darul Kütübil İlmîyye. Yay.
- MUHAMMED el-FÎRÛZÂBÂDÎ, (1998), *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Dimaşk: er-Risale. Yay.

İNTERNET ORTAMINDAKİ KAYNAKLAR

<https://kuran.diyagnet.gov.tr/mushaf>

(erişim tarihi: 02/05/2019)

<https://www.multimediaquran.com/quran/turkce/cuzler/index.htm>

(erişim tarihi: 02/05/2019)

<https://acikkuran.com/>

(erişim tarihi: 12/04/2019)

<http://www.namazsamani.net/Kuranmeali/>

(erişim tarihi: 22/04/2019)

<https://www.almany.com/>

(erişim tarihi: 18/09/2018)

<http://www.namazsamani.net/Kuranmeali/>

(erişim tarihi: 18/09/2018)

<https://sorularlislamiyet.com/>

(erişim tarihi: 18/05/2019)

<http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma>

(erişim tarihi: 02/05/2019)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Sardorkhon JAKHONGIROV (Serdarhan CİHANGİR)
Doğum Yeri	Özbekistan. Taşkent
Doğum Tarihi	12. 07. 1977

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	İmam Buhari Yüksek İslam Enstitüsü, Özbekistan/ Taşkent Uluğbey Üniversitesi, Özbekistan/Taşkent
Fakülte	İlahiyat Fakültesi, Filoloji Fakültesi
Bölüm	Türk Lehçeleri

YABANCI DİL BİLGİSİ

	YDS (...) YÖKDİL (*) TOEFL (...)
Arapça	*
Türkçe	*
Rusça	
Farsça	
Osmanlıca	
Uygurca	
Özbekçe	
İbranice	

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Özbekistan Milli Eğitim Bakanlığı Mısır Eğitim Merkezi. Taşkent
Görevi/Pozisyonu	Öğretim Elemanı
Tecrübe Süresi	10 yıl

İLETİŞİM

Adres	Şehitler mahallesi, Ahmet Arslan caddesi, Yıldızevler sitesi, B Blok, D:1
E-mail	e-mail: mpm07@bk.ru tel: 0505-074-45-56